

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI BİLİM DALI

MARDİN MÜZESİNDEKİ SÜREKLİ DEFİNESİNE AİT
MADENİ ESERLER

Mehmet DENİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğretim Üyesi Zekeriya ŞİMŞİR

KONYA - 2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet DENİZ
	Numarası	128110011016
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/Türk İslam Sanatları
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Zekeriyya ŞİMŞİR
	Tezin Adı	Mardin Müzesindeki Sürekli Definesine Ait Madeni Eserler

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Mardin Müzesindeki Sürekli Definesine Ait Madeni Eserler başlıklı bu çalışma 27/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğr. Üyesi	Zekeriyya ŞİMŞİR	
2	Prof. Dr.	Mustafa YILDIRIM	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Necla DURSUN	

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet DENİZ		
	Numarası	128110011016		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Sanatları		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Zekeriya ŞİMŞİR		
Tezin Adı	Mardin Müzesindeki Sürekli Definesine Ait Madeni Eserler			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mehmet DENİZ

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet DENİZ		
	Numarası	128110011016		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk İslam Sanatları		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Zekeriya ŞİMŞİR		
Tezin Adı	Mardin Müzesindeki Sürekli Definesine Ait Madeni Eserler			

ÖZET

“Mardin Müzesindeki Sürekli Definesine Ait Madeni Eserler” konulu bu tez çalışmasında, Sürekli definesinde bulunan madeni el sanatı ürünleri tasnif edilerek detaylı bir şekilde incelenmiş olup; söz konusu sanat eserlerinin, mevcut diğer madeni eserlerle olan bağlantıları özellikle form, fonksiyon ve dönem özellikleri bağlamında benzer olan diğer eserlerle ilişkisi açısından incelenmiştir.

Söz konusu tez çalışması, 7 bölümden meydana gelmektedir.

1. Bölümde tez çalışmasının tanımı, önemi, kapsamı, araştırmada izlenen yöntem, konu ile ilgili yayınlar, Mardin ilinin tarihi coğrafyası, Mardin’in kısa tarihçesi ve Mardin Müzesi hakkında genel bilgiler verilmiştir.

2. Bölümde “Maden Sanatı Tarihine Genel Bir Bakış” ana başlığı ile İslam Öncesi Türk Maden Sanatı, Erken İslam Maden Sanatı, Emevi, Abbasi, Karahanlı, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Artuklu dönemi ve diğer İslami Devlet veya Beyliklere ait maden sanatı hakkında genel özellikler çerçevesinde analogi yapılmak suretiyle tarihi bilgiler verilmiştir.

3. Bölümde, İslami dönem maden sanatında kullanılan maden yapım teknikleri ve maden süsleme teknikleri, ilgili kaynaklar ışığında açıklanmıştır.

4. Bölümde Sürekli definesinin bulunması ve Mardin Müzesine kazandırılması aşamaları, kazı sonucu bulunan define eserlerinin sayısal verileri Müzenin arşiv bilgilerinden de istifade edilerek fotoğraf ve belgeler ışığında anlatılmıştır.

5. Bölüm katalog kısmından meydana gelmekte olup; bu kısımda, Sürekli definesinde bulunan altmış bir adet madeni eser, Mardin Müzesi eser envanter defteri bilgileri doğrultusunda, fotoğraf ve çizimlerle belgelendirmek suretiyle detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

6. Bölüm, Değerlendirme kısmından meydana gelmektedir. Bu kısımda, Sürekli definesinde bulunan eserlerin malzemesi, yapım tekniği, süsleme tekniği, konularında örnek eser seçilerek değerlendirilmiş olup; eserlerin analogisi yapılmıştır.

7. Bölümde Sonuç kısmı yer almaktadır. Bu bölümde, Sürekli Definesi Eserleri’nin Türk İslam Sanatları içerisindeki yeri ve önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürekli Definesi, Maden Sanatı, Madeni Eserler, Figür, Sfenks, Türk Sanatı, İslam Sanatı, Muskalık, Takı,, Sikke, Envanter, Süsleme.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

Öğrencinin	Name Surname	Mehmet DENİZ		
	Student Number	128110011016		
	Department	Islamic History and Arts / Turkish Islamic Arts		
	Study Programme	Master's Degree (M.A)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D)		
	Supervisor	Dr. Öğretim Üyesi Zekeriya ŞİMŞİR		
Title of the Thesis/Dissertation	Metallic Works belonging to the Surekli Treasure in the Mardin Museum			

ABSTRACT

In this thesis titled “Metallic Works belonging to the Surekli Treasure in the Mardin Museum”, the metal handicraft products found in the Surekli Treasure are classified and examined in detail and the relations of the aforementioned artworks with other existing metal works are examined especially in terms of their relationship with other similar works in the context of the characteristics of form, function and period.

The thesis consists of 7 sections.

In Section 1, the definition, importance, scope of the thesis, the method followed in the research, the related publications, the historical geography of Mardin, the brief history of Mardin and the general information about the Mardin Museum are given.

In Section 2, historical information about the mining art belonging to Pre-Islamic Turkish Mining Art, Early Islamic Mining Art, Emevi, Abbasid, Karahanli, Great Seljuk, Anatolian Seljuk, Artukid period and other Islamic State or Principalities is given by analogy within the framework of general characteristics with the main title “General Overview of the History of Mining Art”.

In Section 3, the mining manufacturing techniques and trim techniques used in Islamic period-mining art are explained in the lights of relevant resources.

In section 4, the stages of finding of the Surekli treasure and of its acquisition to the Mardin Museum and the numerical data of the treasure works found as a result of the excavations are explained in the lights of photographs and documents by taking advantage of the archive information of the Museum.

Section 5 consists of the part of catalogue and sixty-one metal works found in the Surekli Treasure are explained in detail by documenting them with photographs and drawings in line with the inventory book information of the Mardin Museum in this section.

Section 6 consists of the part of evaluation. In this section, the material, manufacturing technique and trim technique of the works found in the Surekli treasure are evaluated by choosing the sample work and analogies of the works are made.

Section 7 includes the part of conclusion. In this section, the place and importance of works of the Surekli Treasure in Turkish Islamic Arts are emphasized.

Key Words: Surekli Treasure, Mining Art, Metal Works, Amulet, Jewelry, Coin, Figure, Sphinx, Turkish Art, Inventory, Trim techniques.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xvii
ÖNSÖZ	xviii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Tanımı, Önemi ve Amacı	1
1.2. Konuyla İlgili Yapılan Araştırmalar	2
1.3. Araştırmada İzlenen Yöntem	5
1.4. Mardin İlinin Tarihi ve Coğrafyası	6
1.4.1. Mardin ve Çevresinin Kısa Tarihçesi	6
1.4.2. Mardin ve Çevresinin Kısa Coğrafyası	11
1.5. Mardin Müzesi	16

İKİNCİ BÖLÜM

MADEN SANATI TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Maden Sanatı Terimi ve Medeniyette Maden Sanatının Önemi.....	18
2.2. İslam Öncesi Türk Maden Sanatı.....	18
2.3. Erken İslam Maden Sanatı (VII- IX y.y)	27
2.3.1. Emevi Dönemi Maden Sanatı.....	31
2.3.2. Abbasi Dönemi Maden Sanatı.....	33
2.3.3. Karahanlılar Dönemi Maden Sanatı	35
2.3.4. Büyük Selçuklu Devleti Maden Sanatı	37
2.3.5. Anadolu Selçuklu Maden Sanatı	40
2.3.6. Artuklu Dönemi Maden Sanatı.....	44
2.3.7. Diğer İslami Devletlere Ait Maden Sanatı (XII. – XIV.? y.y)	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİ DÖNEM MADEN SANATINDA KULLANILAN TEKNİKLER

3.1. Maden Yapım Teknikleri.....	52
3.1.1. Dövme Tekniği.....	52
3.1.2. Döküm Tekniği.....	53
3.1.2.1. İçi Dolu (Masif) Döküm	53
3.1.2.2. İçi Boş Döküm.....	53
3.2. Madeni Eserleri Süsleme Teknikleri.....	54
3.2.1. Çalma ve Kazıma (Hak) Tekniği.....	54
3.2.2. Kabartma (Repousse ve Diğer Usuller).....	54
3.2.3. Kalıpla Kabartma (Stampa Basma).....	54
3.2.4. Delik İşi (Kesme- Ajur).....	55
3.2.5. Telkari (Filigre) Garanüle (Güherse) Tekniği	55
3.2.6. Kakma (Madene Başka Bir Maden Kakma)	55
3.2.7. Niello (Savatlama).....	56
3.2.8. Madeni Değerli Bir Taş, Renkli Cam ve Mine ile Süsleme	56
3.2.9. Kaplama veya Yaldız ile Süsleme Tekniği	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÜREKLİ DEFİNESİNİN BULUNMASI VE MÜZEYE KAZANDIRILMASI

4.1. Sürekli Definesinin Bulunması	57
4.2. Sürekli Definesinin Sayısal Verileri	57

BEŞİNCİ BÖLÜM

KATALOG

5.1. Muskalıklar	62
5.2. Sürekli Definesi Takı Buluntuları (Ziyet Eşyaları).....	90
5.2.1 Altın Telkari Kemer	90
5.3. Sürekli Definesi Değişik Devletlere Ait Sikkeler.....	151
5.3.1. Sürekli Definesi Grek Sikkesi	152
5.3.2 Sürekli Definesi Bizans Dönemi Sikkeleri.....	154
5.3.3. Sürekli Definesi Napoli (İtalya) Angevin Krallığı Sikkesi.....	155
5.3.4. Sürekli Definesi Venedik Dükalığı Sikkesi.....	157

5.3.5. Sürekli definesi Ermeni Klıkya Krallığı Sikkesi	159
5.3.6. Sürekli Definesi, Ağlebi Dönemi Sikkesi	160
5.3.7. Anadolu Selçuklu Sikkesi	162
5.3.8. Sürekli Definesi Artuklu Dönemi Sikkeleri	164
5.3.8.1. Sürekli Definesi Artuklu Dönemi Gümüş Sikkesi	164
5.3.8.2. Sürekli Definesi Artuklu Dönemi Bakır Sikkesi	166
5.3.9. Sürekli Definesi İlhanlı Dönemi Sikkeleri	167
5.3.9.1. Sürekli Definesi İlhanlı Dönemi Sikkesi	167
5.3.9.2. Sürekli Definesi İlhanlı Dönemi Sikkesi	169
5.3.9.3. Sürekli Definesi İlhanlı Dönemi Sikkesi	171
5.3.9.4. Sürekli Definesi İlhanlı Dönemi Sikkesi	173
5.3.10. Sürekli Definesi Celayirli Dönemi Sikkesi	175
5.3.11. Sürekli Definesi Zengi (Musul Atabeyliği) Dönemi Sikkesi	178
5.3.12. Sürekli Definesi Fatimi Dönemi Sikkesi	180
5.3.13. Sürekli Definesi Eyyubi Dönemi Sikkeleri	182
5.3.13.1 Sürekli Definesi Eyyubi Dönemi Sikkesi	182
5.3.13.2. Sürekli Definesi Eyyubi Dönemi Sikkesi	184
5.3.13.3. Sürekli Definesi Eyyubi Dönemi Sikkesi	186
5.3.13.4. Sürekli Definesi Eyyubi Dönemi Sikkesi	188
5.3.14. Sürekli Definesi Memluk Dönemi Sikkesi	190
5.3.15. Sürekli Definesi Timurly Sikkesi	192

ALTINCI BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

6.1. Sürekli Definesi Eserleri Genel Değerlendirme	194
6.2. Sürekli Definesi Maden Eserlerde Kullanılan Teknikler	195
6.2.1. Dövme Tekniği (Stampa Basma Tekniği)	195
6.2.2. Döküm Tekniği	195
6.3. Sürekli Definesi Süsleme Teknikleri	195
6.3.1. Kazıma Tekniği	195
6.3.2. Çalma Tekniği	196
6.3.3. Kabartma Tekniği	196
6.3.4. Kakma Tekniği	196

6.3.5. Telkari Tekniği	196
6.3.6. Delik İŞi Ajur	196
6.3.7. Savatlama	196
6.4. Sürekli Definesi Süsleme Temaları	196
6.4.1. Yazı	196
6.4.1.1. Kadim Sülüs Yazılı (Metin) Süsleme	197
6.4.1.2. Kufi Yazılı Sikke rneği	197
6.4.1.3. Celi Sülüs Yazı rneği	197
6.4.1.4. Sürekli Definesi Makili Yazılı Sikke rneği	198
6.5. Sürekli Definesi Figürlü Süsleme Temaları.....	199
6.5.1. Fantastik Figürlü Süsleme	199
6.5.1.1. Fantastik Sfenks (Aslan) Figürlü Süsleme	199
6.5.1.2. Fantastik Siren Figürlü Süsleme	200
6.5.1.3. Fantastik Ejder Figürlü Süsleme.....	201
6.5.2. Gerçek Figürlü Süsleme	202
6.5.2.1. Aslan Figürü	202
6.5.2.2. Kuş Figürü	203
6.5.3. Bitkisel Temalı Süsleme.....	205
6.5.3.1. Figürlerle Birlikte Kullanılan Naturel Bitkisel Süsleme	205
6.5.3.2. Tek Başına Kullanılan Bitkisel Süsleme	206
6.5.4. Savatlı Süsleme	207
6.5.5. Geometrik Süsleme	207
6.5.6. Damga Mühür ve Tuğra	208
6.5.7. Telkari Süsleme	209
6.5.8. Ajur Tekniği	212

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

KAYNAKÇA	220
ÖZGEÇMİŞ	224

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Mardin ili haritası.	12
Şekil 2: Minnusk havzası Tagar devresi hayvan tasvirli madeni eser (Okladnikovdan, çiz. Y. Çoruhlu).	23
Şekil 3: Moğolistan Hun dönemine ait madeni eser (Nowgorodowa'dan, Çiz. Y.Ç)	23
Şekil 4: Orta Asya'da sanal ve arkeoloji merkezlerini (özellikle Uygur devri) ve İpek Yolu güzergâhını gösteren harita (M. Bussagli'den).	26
Şekil 5: Pazırık kurganından kartal garuda geyik mücadelesi (Rudenko'dan Çiz. Yaşar Çoruhlu).	26
Şekil 6: Sürekli Definesi İslami devletlerin sikke buluntusu dağılımı (adet- toplam içinde yüzdelik).	59
Şekil 7a, 7b: a) Muskalık dikey ön yüz çizimi. b) Muskalık kapak detay çizimi.	63
Şekil 8a, 8b: a) Muskalık dikey ön yüz detay çizimi. b) kapak kısmı detay çizim. ..	65
Şekil 9a, 9b, 9c: a) Sekizgen formlu gümüş muskalık tüm çizim. b) Yazılı ve figürlü süslemeli dikey yüz üzerindeki dikdörtgen kartuşların detaylı çizimi. c) kapak detay çizim.	68
Şekil 10a, 10b: Muskalık dikey ön yüz ve muskalık kapak çizimi.	71
Şekil 11a, 11b: Muskalık a) Ön yüz çizim, b) Muskalık arka yüz çizim.	74
Şekil 12a, 12b: Muskalık, a) Ön yüz çizim, b) Muskalık, arka yüz çizim.	78
Şekil 13a, 13b: Muskalık, a) Ön yüz çizim b) Muskalık arka yüz çizim.	81
Şekil 14a, 14b: Muskalık a) Ön yüz çizim b) Muskalık arka yüz çizim.	84
Şekil 15a, 15b: a) Muskalık tüm detay çizimi. b) Kapak kısmı detay çizim.	86
Şekil 16: Altın kemer detay çizimi.	91
Şekil 17: Altın gerdanlık detaylı çizim.	95
Şekil 18: Gümüş Kolye detaylı çizim.	98
Şekil 19a, 19b: Nazarlık a) Ön yüz detay çizim b) Nazarlık arka yüz detaylı çizim.	103
Şekil 20a, 20b: Nazarlık a) Ön yüz detay çizim b) Nazarlık arka yüz detay çizim.	107
Şekil 21: Altın Kolye ucu, detay çizim.	109
Şekil 22a, 22b: Kolye ucu a) Ön yüz çizim b) Kolye ucu arka yüz detay çizimi.	112
Şekil 23a, 23b: Kolye ucu a) Ön yüz detay çizim b) Kolye ucu arka yüz detay çizim.	114
Şekil 24a, 24b: Boncuk, a) Ön yüz çizim b) Boncuk arka yüz çizim.	117
Şekil 25: Gümüş Boncuk detay çizimi.	118
Şekil 26a, 26b: Kemer Tokası a) Ön yüz çizim b) Kemer tokası arka yüz çizimi. .	123
Şekil 27a, 27b: a) Altın bilezik başı ejder figürü çizimi b) Altın bilezik tüm çizim.	125

Şekil 28a, 28b: Altın bilezik a) Aslan figürü detay çizim b) Altın bilezik tüm şematik çizim.....	128
Şekil 29a, 29b, 29c: a) Gümüş bilezik başı detay çizim b) bilezik yandan tüm çizim c) bilezik dip orta kesim süsleme detay çizim	136
Şekil 30a, 30b, 30c: alttan üste doğru, a) bilezik başı detay görünüm, b) bilezik tüm detay çizimi, c) bilezik arka yüz detayı çizimi	138
Şekil 31a, 31b, 31c: alttan üste doğru, a) bilezik başı detay görünüm, b) bilezik tüm detay çizimi, c) bilezik arka yüz detayı çizimi	140
Şekil 32a, 32b: Gümüş yüzük a) Yandan tüm çizim ve b) Kaşe kısmı detay çizimi.	142
Şekil 33a, 33b: a)Gümüş yüzük yandan tüm çizimi. b) gümüş yüzük kaşe kısmı detay çizimi.	144
Şekil 34a, 34b: a) Gümüş yüzük tüm detay çizim b) yüzük kaşe kısmı detay çizimi....	146
Şekil 35a, 35b: a) Altın yüzük şematik tüm çizim b) Altın yüzük yıldız formlu kaşe kısmı detay çizim.	150
Şekil 36a, 36b: Grek sikkesi a) Ön yüz detaylı çizim b) Arka yüz detay çizim.	153
Şekil 37a, 37b: a) Napoli Angevin (gigliaati) sikkesi ön yüz detay çizimi b) Arka yüz detay çizimi.....	156
Şekil 38a, 38b: a) Ön yüz detay çizim b) Arka yüz detay çizim.	168
Şekil 39a, 39b: a) Ön yüz detay çizimi b) Arka yüz detay çizim.	170
Şekil 40a, 40b: a) Celayir Sikkesi arka yüz detay çizim b) Ön yüz detay çizim.....	177
Şekil 41a, 41b: a) Ön yüz detay çizim b) Arka yüz detay çizim.	185
Şekil 42a, 42b a) Ön yüz detay çizim b) Arka yüz detay çizim.	191
Şekil 43: Arslan-Grifon, Balar üzerine süsleme (Yaşar Çoruhlu'dan).....	199
Şekil 44: Muskalık a) Ön yüz çizim, b) Muskalık arka yüz çizim.	200
Şekil 45: Tanrı Vişnu Garuda kuşu üzerinde, Hindistan, XVIII.yüzyıl (Yaşar Çoruhlu'dan).....	204
Şekil 46: Pazırık Kurgan Eyer örtüsü üzerinde arslan-dağ keçisi mücadelesi (Yaşar Çoruhlu'dan).....	206
Şekil 47: a) Gümüş yüzük tüm detay çizim b) yüzük kaşe kısmı detay çizimi.	208

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Mardin Müzesi güney cephe genel görünüm.....	16
Fotoğraf 2: Ticaret Salonu Sürekli Definesi vitrininden bir görünüm.....	17
Fotoğraf 3: Hun dönemi Ordos bölgesine ait bronz kılıç (hançer) (Seçil Birkan'dan).....	21
Fotoğraf 4: Altın bilezik ejder kabartması detay görünüm (Kat. 27).	22
Fotoğraf 5: Kültigin heykelinin bası olarak kabul edilen eser (Y. Çoruhludan).	24
Fotoğraf 6: Cagaan Nur'dan (Moğolistan) Göktürk devrine ait Taş Baba (Nowgorodova ve Çoruhlu'dan).	25
Fotoğraf 7: Erken İslam Sikkesi "Mihrap Tipi Yazı ve Tura", GRABAR, O., İslam Sanatının Oluşumu Kitabından, s. 255.....	30
Fotoğraf 8: Batı Berlin devlet müzesinde bulunan tunç buhurdan (ERGİNSOY, Ü., İslam Maden Sanatının Gelişmesi Kitabından s.91	31
Fotoğraf 9: Kubbet'üs-Sahra iç mekân mozaiklerinden detay görünümü, ÖZKEÇECİ, İ., Doğu Işığı Kitabından, s. 86	33
Fotoğraf 10: Rölyef Süslemeli 28 cm. çapında bir seramik tabak detay görünüm. Irak IX. Yüzyıl (Washington Freer Gallery of Art), ÖZKEÇECİ, İ., Doğu Işığı Kitabından alınmıştır.....	35
Fotoğraf 11: Boston Museum of Fine Arts'da bulunan, Sultan Alp Arslan'ın gümüş tepsisi.....	37
Fotoğraf 12: Boston Museum of Fine Arts bulunan gümüş şamdan (fotoğraf, O. ASLANAPA'dan).	38
Fotoğraf 13: İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenen Selçuklu dönemi tunç tas (fotoğraf, Ülker, ERGİNSOY'dan).....	39
Fotoğraf 14: (Kat. 6) Topkapı müzesi, env. 25/3466 no'lu eserle benzer kitabe ibareli muskalık ön yüz detay görünüm.	40
Fotoğraf 15a, 15b, 15c: Konya işi kandil zarfı (Ülker ERGİNSOY'dan).	42
Fotoğraf 15d, 15e: Konya işi Kandil zarfı dip kısmı ve usta (amili) imzasından detay (Ülker ERGİNSOY'dan).....	43
Fotoğraf 16: Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki Artuklu davulu (O. ASLANAPA'dan).	45
Fotoğraf 17: Kopenhag David Koleksiyonunda bulunan Cizre Ulu camii kapı tokmağı - Ülker ERGİNSOY'dan).....	47
Fotoğraf 18: İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan tunç ayna (O, ASLANAPA'dan).	50
Fotoğraf 19: Sürekli Köyü, güneydoğudan, Viranşehir-Kızıltepe İpek yolu yönünden genel görünüm.....	57

Fotoğraf 20a, 20b: a) Muskalık yatay ön yüz görünüm. b) Muskalık kapak kısmı detaylı görünüm.....	63
Fotoğraf 21a: Gümüş muskalık yatay yüz detaylı görünüm.....	66
Fotoğraf 21b: Gümüş muskalık kapak kısmı detay görünüm.....	66
Fotoğraf 22a: Gümüş muskalık hayvan mücadele figürlü ve Arapça kitabe yazılı kartuşlardan detay görünüm.....	69
Fotoğraf 22b: Gümüş muskalık hayvan mücadele tazı - tavşan figürlü (sahneli) ve Arapça kitabe yazılı yüz detay görünüm.....	69
Fotoğraf 23a: Muskalık ön yüz detay.....	71
Fotoğraf 23b: Muskalık kapak kısmı genel görünüm.....	72
Fotoğraf 23c: Muskalık kapak kısmı görünüm detay görünüm.....	72
Fotoğraf 24a: Muskalık ön yüz ve kapağındaki ilhanlı dönemi gümüş sikkesi detay görünüm.....	75
Fotoğraf 24b: Muskalık arka yüz detay görünüm.....	75
Fotoğraf 24c, 24d: Muskalık c) Ön kapak detay görünüm d) Arka kapak detay görünüm.....	75
Fotoğraf 25a: Muskalık ön yüz detay görünüm.....	79
Fotoğraf 25b: Muskalık arka yüz detay görünüm.....	79
Fotoğraf 26a: Muskalık ön yüz detay görünüm.....	82
Fotoğraf 26b: Muskalık arka yüz detay görünüm.....	82
Fotoğraf 27a: Muskalık ön yüz detay görünüm.....	84
Fotoğraf 27b: Muskalık arka yüz detay görünüm.....	84
Fotoğraf 28a: Muskalık ön yüz detay görünüm.....	86
Fotoğraf 28b: Muskalık arka yüz detay görünüm.....	87
Fotoğraf 28c, 28d: c) Muskalık ön kapak detay d) Arka kapak detay görünüm.....	87
Fotoğraf 29a: Gümüş muskalık ön yüz detay görünüm.....	89
Fotoğraf 29b: Gümüş muskalık arka yüz detay görünüm.....	89
Fotoğraf 30a: Altın telkari kemerin detay görünümü.....	91
Fotoğraf 30b: Altın telkari kemerin kenardan genel bir görünüm.....	92
Fotoğraf 30c: Altın telkari kemerin dokuzlu damla motifli ve üçlü çiçek motifi süslemeli parçalarından detaylı görünüm.....	92
Fotoğraf 30d: Altın telkari kemerin bir bölümü ve kemer tokasından detay görünüm.....	93
Fotoğraf 31a: Altın Gerdanlıktan tüm görünüm.....	96
Fotoğraf 31b: Altın Gerdanlık detay görünüm.....	96
Fotoğraf 32a: Gümüş kolye taneleri ön yüz detay görünüm.....	98

Fotoğraf 32b, Gümüş kolye Arka yüz.	99
Fotoğraf 33a: Gümüş kolye ön yüz detay görünüm.	101
Fotoğraf 33b: Gümüş kolye arka yüz detay görünüm.	101
Fotoğraf 34a: Nazarlık (kolye ucu) ön yüz detaylı görünüm.....	104
Fotoğraf 34b: Nazarlık (kolye ucu) arka yüz detaylı görünüm.	104
Fotoğraf 35a: Gümüş nazarlık (kolye ucu), arka yüz detay görünüm.	106
Fotoğraf 35b: Gümüş nazarlık (kolye ucu) ön yüz detaylı görünüm.....	107
Fotoğraf 36a: Altın kolye ön yüz detaylı görünüm,.....	109
Fotoğraf 36b: Altın Kolye ucu arka yüz detay görünüm.	110
Fotoğraf 37a: Kolye ucu ön yüz detay.	112
Fotoğraf 37b: Kolye ucu arka yüz detay görünüm.	112
Fotoğraf 38a: Gümüş kolye ucu ön yüz detaylı görünüm.	114
Fotoğraf 38b, 38c: b) Gümüş Kolye ucu arka yüz detay c) Kolye ucu kenar detayı.	114
Fotoğraf 39: Taşlı kolye ucu ön yüz detay görünüm.	115
Fotoğraf 40a: Boncuk ön yüz detay görünüm.	117
Fotoğraf 40b, 40c: Boncuk, a) Arka yüz detaylı gör c) Boncuk ağız kısmı detaylı görünüm.	117
Fotoğraf 41: Gümüş Boncuk detay görünüm.	118
Fotoğraf 42a, 42b: a) Boncuk ön yüz detay b) Gümüş boncuk arka yüz detay.	119
Fotoğraf 43: Gümüş boncuk ön yüz detay.	120
Fotoğraf 44: Gümüş boncuk ön yüz detay.	121
Fotoğraf 45a, 45b: Kemer tokası a) Ön yüz detay görünüm b) Kemer tokası arka yüz detay görünüm.	123
Fotoğraf 46a: Altın bilezik ön kısım (bilezik başı) ve iç kesim detay görünüm.	125
Fotoğraf 46b: Altın bilezik yandan detay görünüm.	126
Fotoğraf 46c: Altın bilezik bombeli şeritli arka (sırt) yüz ve stilize ejder kanat betimlemesinden detay görünüm.	126
Fotoğraf 47a: Altın bilezik aslan başlı ön kısım detaylı görünüm.	128
Fotoğraf 47b: Altın bilezik arka yüz detaylı görünüm.	129
Fotoğraf 47c: Altın bilezik kenar yüz detaylı görünüm.	129
Fotoğraf 48a: Altın bilezik yandan detay görünüm.	131
Fotoğraf 48b: Aslan başlıklı altın bilezik(ortadaki bilezik) ön yüz detay görünüm.	131
Fotoğraf 49a: Altın bilezik yandan görünüm.	133
Fotoğraf 49b: (alt baştaki bilezik) detay görünüm.	133

Fotoğraf 50: Altın bilezik yandan görünüm.	134
Fotoğraf 51a,51b: Bilezik dip kesimi süsleme detayı. b) bilezik yandan tüm görünüm.	136
Fotoğraf 51c: Gümüş bilezik, ön kenar ve iç kesim detay görüntü.	136
Fotoğraf 52a, 52b: Gümüş bilezik a) Ön yüz b) Gümüş bilezik arka yüz detay	138
Fotoğraf 52c: Gümüş bilezik kanardan detay görünüm.....	138
Fotoğraf 53a, 53b: Gümüş bilezik a) Ön yüz detay b) Gümüş bilezik arka yüz detay ..	140
Fotoğraf 54a, 54b: Gümüş yüzük a) gümüş yüzük yan yüz süsleme detayı b) Gümüş yüzük kaşe kısmı süslemesinden detay görünüm.....	142
Fotoğraf 55a, 55b: a) gümüş yüzük yandan tüm detay görünüm b) Gümüş yüzük kaşe kısmı detay görünüm.....	144
Fotoğraf 56a, 56b: a) gümüş yüzük yandan tüm detay görünüm b) Gümüş yüzük kaşe kısmı detay görünüm.....	146
Fotoğraf 57a: Gümüş yüzük kaşı (mühür) detaylı görünüm.....	148
Fotoğraf 57b: Gümüş yüzük kenar yüz detaylı görünüm.	148
Fotoğraf 58a: Altın yüzük yıldız formlu kaşe kısmı detaylı görünüm.	150
Fotoğraf 58b: Altın yüzük kenardan ve üstten genel görünüm.	150
Fotoğraf 59a, 59b: a) Ön yüz detay görünüm b) Arka yüz detay görünüm.....	152
Fotoğraf 60a, 60b: Ön Yüz a) Detay görünüm b) Arka yüz	154
Fotoğraf 61a, 61b a) Ön yüz görünüm b) Arka yüz görünüm.	155
Fotoğraf 62a, 62b a) Ön yüz görünüm b) Arka yüz görünüm.	157
Fotoğraf 63a, 63b: a) Ön yüz detay görünüm b) Arka yüz detay görünüm.....	159
Fotoğraf 64a, 64b: a) Ön yüz görünüm b) Arka yüz görünüm.	160
Fotoğraf 64c, 64d: c) Ön yüz detay görünüm d) Arka yüz detay görünüm.....	161
Fotoğraf 65a, 65b: a) Ön yüz görünüm b) Arka yüz görünüm.	162
Fotoğraf 65c, 65d: c) Anadolu Selçuklu sikkesi Ön yüz detay görünüm d) Arka yüz detay görünüm.....	163
Fotoğraf 66a, 66b: a) Artuklu sikkesi Ön yüz Fotoğraf b) Artuklu sikkesi arka yüz.....	164
Fotoğraf 66c, 66d: c) Ön yüz detay görünüm d) Arka yüz detay görünüm.....	165
Fotoğraf 67a, 67b: Artuklu sikkesi a) Ön yüz Fotoğraf b) Artuklu sikkesi arka yüz görünüm.	166
Fotoğraf 68a, 68b: İlhanlı sikkesi a) Ön yüz görünüm. b) İlhanlı sikkesi arka yüz görünüm	167
Fotoğraf 69a, 69b: İlhanlı sikkesi a) Ön yüz görünüm b) İlhanlı sikkesi arka yüz.	169
Fotoğraf 70c, 70d: İlhanlı Sikkesi c) Ön yüz detay d) Arka yüz detay görünüm.	172

Fotoğraf 71a, 71b: a) İlhanlı sikkesi ön yüz b) İlhanlı sikkesi arka yüz.....	173
Fotoğraf 71c: ilhanlı sikkesi ön yüz detay görünüm.....	174
Fotoğraf 71d: İlhanlı sikkesi arka yüz detay görünüm.	174
Fotoğraf 72a, 72b: a) Ön Yüz görünüm b) Arka yüz görünüm.	175
Fotoğraf 72c,72d: Celayir dinarı c) Ön yüz detay görünümü d) Arka yüz detay	177
Fotoğraf 73a, 73b: a) Ön yüz b) Arka yüz.....	178
Fotoğraf 73c, 73d: c) Ön yüz detay görünüm d) Arka yüz detay görünüm.....	179
Fotoğraf 74a, 74b: a) Ön yüz Fotoğraf b) Arka yüz	180
Fotoğraf 75a, 75b: fotoğraf a) Ön yüz Fotoğraf b) Arka yüz	182
Fotoğraf 75c, 75d: c) Ön yüz detay görünüm. d) Arka yüz detay görünüm.....	183
Fotoğraf 76a, 76b: a) Ön yüz görünüm Fotoğraf b) Arka yüz görünüm.	184
Fotoğraf 77a, 77b: a) Ön yüz Fotoğraf b) Arka Yüz	186
Fotoğraf 77c, 77d: a) Ön yüz detay görünüm Fotoğraf d) Arka yüz detay görünüm. ...	187
Fotoğraf 78a, 78b: a) Ön yüz Fotoğraf b) Arka yüz	188
Fotoğraf 78c, 78d: c) Ön yüz detay görünüm Fotoğraf d) Arka yüz detay görünüm	189
Fotoğraf 79a, 79b: a) Ön yüz Fotoğraf b) Arka yüz	190
Fotoğraf 79c, 79d: c) Ön yüz detay görünüm. d) Arka yüz detay görünüm.....	191
Fotoğraf 80a, 80b: a) Ön yüz Fotoğraf b) Arka yüz	192
Fotoğraf 80c, 80d: c) Ön yüz detay görünüm Fotoğraf d) Arka yüz detay görünüm	193
Fotoğraf 81: Gümüş muskalık yatay yüz detay görünüm.....	197
Fotoğraf 82: Ağlebi devletine ait altın sikke üzerindeki kufi yazıdan detay.	197
Fotoğraf 83: İlhanlı dönemi altın dinar sikke ön yüz makili yazı detayı.	198
Fotoğraf 84: Mardin Ulu Camisi minare kaidesinde bulunan makili kitabeden genel görünüm	198
Fotoğraf 85: Muskalık ön yüz detay görünüm.....	199
Fotoğraf 86: Muskalık ön yüz ve kapağındaki ilhanlı dönemi gümüş sikkesi detay görünüm.	201
Fotoğraf 87: Altın bilezik ön kısım (bilezik başı) ve iç kesim detay görünüm.	202
Fotoğraf 88: Altın bilezik aslan başlı ön kısım detaylı görünüm.	202
Fotoğraf 89: Artuklu gümüş sikkesi ön yüzde yer alan aslan betimi detay görünüm....	203
Fotoğraf 90: Muskalık arka yüz detay görünüm.....	204
Fotoğraf 91: Konya, Selçuklu çift başlı kartal (Konya İnce Minare Taş Eserler Müzesi'nden).....	205

Fotoğraf 92: Sürekli defnesi, 7765 No'lu gümüş muskalık üzerindeki (bkz.Şek. 9a, 9b, 9c, foto. 22a, 22b) tazı ve tavşan figürleri vücut adalelerinin naturel rumi yaprağı motifleriyle stilize edilerek süslenmesinden detay görünüm.	205
Fotoğraf 93: 7772 env. no'lu gümüş muskalık arka yüz detay görünüm.	206
Fotoğraf 94: 7774 env. no'lu (bkz.foto. 28a, 28b, 28c, 28d, şek. 15a, 15b) gümüş muskalık gövde üzerinde dolanarak münavebeli kartuşlar içinde işlenen palmet yaprağı motifli bitkisel süslemeden detay görünüm.	206
Fotoğraf 95a-b: Kemer tokası a) Ön yüz detay görünüm b) Kemer tokası arka yüz detay görünüm.	207
Fotoğraf 96: Muskalık ön yüz detay.	207
Fotoğraf 97: Gümüş bilezik arka yüz detay.	208
Fotoğraf 98: Gümüş yüzük kaşı üzerindeki şahsa ait (mühür) detaylı görünüm.	209
Fotoğraf 99: Altın telkari kemerin detay görünümü.	210
Fotoğraf 100: Altın telkari kemerin kenardan genel bir görünüm.	210
Fotoğraf 101: Altın telkari kemerin dokuzlu damla motifli ve üçlü çiçek motifi süslemeli parçalarından detaylı görünüm.	211
Fotoğraf 102: Altın telkari kemerin bir bölümü ve kemer tokasından detay görünüm.	211
Fotoğraf 103: Altın Kolye ucu arka yüz detay görünüm; Gümüş boncuk detay görünüm.	212

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
bkz.	: Bakınız
çiz.	: Çizim
çev.	: Çeviren
Env.	: Envanter
Foto.	: Fotoğraf
H.	: Hicri
İst.	: İstanbul
Kat.	: Katalog
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
r.a.	: Radiyallahu anhu
s.a.v	: Sallallahu aleyhi vesellem
şekl.	: Şekil
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TIEM	: Türk İslam Eserleri Müzesi
y.y	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Sanat tarihi araştırmalarında, İslami dönem madeni el sanatı eserleri müstakil olarak yeterli bir düzeyde, çalışılmayan bir konudur. Türk - İslam medeniyeti kapsamı içinde maden sanatı ürünleri kültür-sanat boyutunda değerlendirmeye alınan diğer tarihi eserlerin gelişim süreci içerisinde yepyeni bir olgu olarak; Mardin ili, Kızıltepe ilçesi Sürekli köyü definesi içindeki IX ve XIV? yüzyılları arasında tarihlenen madeni eser buluntuları tasnif edilerek “Mardin Müzesindeki Sürekli Definesine Ait Madeni Eserler” konulu bu tez çalışması ile ayrıntılı olarak incelenmiştir. Mardin ili Kızıltepe ilçesi Sürekli Mahallesi, 04.10.2009 tarihinde, Mardin il özel idaresi alt yapı çalışmaları esnasında ortaya çıkan ve ardından, Mardin Müzesi uzmanlarınca 04.-07.10. 2009 tarihinde yapılan arkeolojik kazıyla, Müze envanterine kazandırılan gümüş muskalıklar, altın ve gümüşten mamul çeşitli takılar ve o dönemde hüküm süren farklı devletlere ait çoğunluğu altın ve gümüş sikke eserlerini kapsamaktadır.

Dönemsel ve bölgesel tasnif, düzenli araştırma imkânı vermekte, konuyu anlaşılır kılmaktadır. Hiç kuşkusuz daha önceki dönemlerde bulunan madeni eserler, Anadolu'nun muhtelif kentlerindeki müzelerde de sergilenmekte veya çeşitli yurtiçi-yurtdışı özel koleksiyonlarda yer almaktadır; ancak bahsedilen madeni eserleri bir arada bulunan define buluntusu olmayıp bütünlük ve çoğunluk arz etmemektedir. Çalışma yaptığım söz konusu eserler bölge ve dönem sınırları içerisinde değerlendirilerek; araştırmada daha ayrıntılı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmasında, bazı eksikliklerin olması durumunda, bu eksikliklerin gelecek kuşaklarca af buyrulmasını rica eder; Araştırmanın bundan sonra yapılacak çalışmalara yol göstermesini temenni ederim. Bu çalışmada bana yol gösterip; yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam, Dr. Öğretim üyesi Zekeriya ŞİMŞİR başta olmak üzere; Mardin Müzesinde çalışan uzman arkadaşlarıma; ders döneminde geçici görevli olduğum sırada, yardımlarını esirgemeyen Konya Müzeleri Başkanlığı idarecilerine; Mardin Vali yardımcısı Bahattin ÇELİK'e, Mardin (KUDEM) Şube Müdürü Cafer DEMİREL'e, Mardin İl Halk Kütüphanesi Müdürü Yusuf BAŞ'a, ilkokuldan bu güne kadar üzerimde emeği geçen bütün değerli hocalarıma; sevgili annem ve rahmetli Babam başta olmak üzere aileme; hususi sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet DENİZ

Konya, 2019

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Tanımı, Önemi ve Amacı

Araştırmamızın esası, Mardin ili, Kızıltepe ilçesi Sürekli Köyünde Mardin il özel idaresi alt yapı çalışmaları esnasında ortaya çıkan ve akabinde Mardin Müzesi uzmanlarınca 04.10.2009 tarihinde, yapılan arkeolojik kazıyla ortaya çıkarılan “Sürekli definesine ait madeni eserlerin” detaylı incelenmesi ve söz konusu eserlerin Türk-İslam sanatları içindeki yeri ve önemini ortaya koymaktır.

Söz konusu eserlerden, Mardin Müzesi envanterine kazandırılan gümüş muskalıklar, çoğunluğu altın ve gümüş takılar, İlhanlı, Artuklu, Eyyubi, Musul Atabeyliği (Zengi), Fatimi, Anadolu Selçuklu, Memluklu, Celayirli, Ağlebi, Timurlu gibi Devlet ve Beyliklere ait altın, gümüş ve bronz sikkeler oluşan eserler oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra adı geçen İslami Devletlerle çağdaş olan, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu, Ermeni Krallığı, Venedik Krallığı ve Napoli Angevin Krallığı dönemlerine ait sikkeleri de kapsamaktadır.

Define buluntularının bu kapsamda çeşitlilik arz etmesi, araştırmamızın boyutunu genişletmekle birlikte; farklı sonuçlara ulaşmamıza yardımcı olmaktadır. Sürekli definesi eserleri tarihlendiği dönemin genel çerçevesinde hem doğunun hem de batının sanat anlayışı gözler önüne serilmekle beraber; söz konusu eserlerin topluca incelenmesi sonucunda Türk İslam Medeniyetinin diğer Medeniyetlerle olan maddi kültür alışverişini ve bağlantı noktalarının tespitini kolaylaştırmaktadır.

Söz konusu topluca define buluntusunun tasnifi düzenli araştırma imkânı vermekle beraber ihtisası daha derin ve anlaşılır kılmaktadır. Araştırmamızın bir diğer esası, eserlerin müze envanter çalışmasından ziyade, daha detaylı ve mukayeseli inceleme ve gözleme neticesinde, “Sürekli definesinin” Türk İslam Tarihi ve sanatları içindeki yeri ve öneminden hareket edilerek; söz konusu madeni eserlerde tespit edilen bilgi ve belgelerin gelecek kuşaklara aktarımını sağlamak amaçlanmıştır.

1.2. Konuyla İlgili Yapılan Araştırmalar

Maden sanatı hakkında genel ve kapsamlı olarak ele alan araştırmacı az olmakla birlikte; Maden sanatının, gelişim çizgisinin aşamalarını genel çerçevede kapsamlı olarak araştıran başta, Oktay BELLİ, “Anadolu’da Kalay ve Bronzun Tarihçesi”¹ adlı çalışması, Veli SEVİN’ “Anadolu Arkeoloji’sinin ABC’ si”² adlı çalışma, Oktay BELLİ – İ.Gündağ KAYAOĞLU tarafından ortak kaleme alınan “Anadolu’da Türk Bakırcılık Sanatının Gelişimi”³

Ekrem AKURGAL “Anadolu Kültür Tarihi”⁴ adlı çalışması ile Anadolu’da eski çağlardan beri egemenlik kuran eski Anadolu Medeniyetlerine ait maddi kültür varlıkları Arkeoloji bilimi verileri doğrultusunda dönem tasnifi yapılarak detaylı bir şekilde açıklanmış olup; konumuzla ilgili olarak uygarlıkların taş devrinden, maden devrine kadar geçirdiği aşamalar ve maden devrinden itibaren maden sanatının Anadolu coğrafyasındaki gelişim aşamalarını söz konusu kaynaktan takip etmek mümkündür.

Yukarda geçen ana kaynakların yanında; Türkiye’de Üniversitelerin Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümleri mensupları tarafından hazırlanan maden sanatının gelişim süreci ile ilgili yaptığı bilimsel araştırmalar, Üniversite ve Müze kazı raporları, bildirimler, dergiler (Belleten, Türkiyat araştırmaları v.s), batılı seyyah ve oryantalistlerin makale ve araştırmaları, sempozyum, maden sanatı ile ilgili sunulan Seminer, Yüksek Lisans tezleri, doktora tezleri ve bu konuda yayınlanan bireysel araştırma yazıları sayılabilir.

İslami dönem maden sanatı çalışmaları kapsamında en detaylı araştırma, Ülker ERGİNSOY tarafından hazırlanan “İslam Maden Sanatının Gelişimi”⁵ adlı çalışmadır. Bu eserde İslami dönem maden sanatı teknikleri, süsleme özellikleri vb

¹ BELLİ Oktay, **Anadolu’da Kalay ve Bronzun Tarihçesi**, İstanbul, 2004

² SEVİN, Veli, **Anadolu Arkeoloji’sinin ABC’ si**, İstanbul, 1994

³ BELLİ, Oktay; KAYAOĞLU, İ.Gündağ, **Anadolu Türk Maden Sanatının Gelişimi**, İstanbul, 1993

⁴ AKURGAL, Ekrem, **Anadolu Kültür Tarihi**, Ankara, 2005

⁵ ERGİNSOY, Ülker, **İslam Maden Sanatının Gelişimi**, İstanbul, 1978

bütün unsurları detaylı bir şekilde ele alınarak, eserlerin yurt içi ve yurt dışındaki müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunan örnekleri ile açıklanmış ve değerlendirilmiştir. Söz konusu kitap, İslam maden sanatının kökenlerini erken İslam, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu dönemindeki el sanatı eserleriyle detaylı olarak karşılaştırarak değerlendirilmiş ve konumuza dolaylı bağlantılı Mezopotamya ve Artuklu Bölgesi eserlerinin etkisi dikkate alınarak incelemeye tabi tutulmuştur. Bu çalışmada kaynak ve köken olarak İslami maden sanatı örnekleri tetkik aşamalarında söz konusu kitap ana referans alınan kaynakların en önemlisidir.

Necla AKKAYA, “Mardin Müzesinde Bulunan İslami Dönem Sikkelerinden Örnekler”⁶ adlı Doktora tezinde, Mardin Müzesinde bulunan İslami dönem sikkeleri 12 döneme ayırarak ele almış olup; Müzedeki İslami sikkeleri ayrıntılı olarak incelemiştir. Bu araştırmada yer alan İslami dönem sikke örnekleri bölümünde ve değerlendirme aşamasında söz kaynaktaki geçen İslami dönem sikkelerin gelişim süreci, takip edilerek referans alınmıştır.

Mardin Müzesi yayınlarından, “Mezopotamya’nın Bilge Şehri Mardin’i Aydınlatan, Sürekli Definesi”⁷ adlı kitapta, Sürekli definesinin ortaya çıkış aşamaları, Mardin müzesi uzmanlarınca gerçekleştirilen sürekli definesi, kurtarma kazısıyla ortaya çıkan eserlerin kazıdan sonra ilk durumu, söz konusu buluntuların, Müze laboratuvarında eser konservasyon ve onarım çalışmaları ve Sürekli definesinde bulunan envanterlik eserler, detaya girilmeden katalog formatında tanıtılmıştır.

Muharrem ÇEKEN, tarafından hazırlanan, “Türkiye Müze ve Özel Koleksiyonlarındaki Örnekler Işığında Anadolu Selçuklu Maden Sanatı”⁸, adlı yüksek lisans tezi, çalışmasında, Anadolu Selçuklu dönemine mal edilen çeşitli maden sanatı eserleri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

⁶ AKKAYA, Necla, **Mardin Müzesi’nde Bulunan İslami Dönem Sikkelerinden Örnekler**, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler. Enst., Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2011

⁷ ERDOĞAN, Nihat, **Mezopotamya’nın Bilge Şehri Mardini Aydınlatan Sürekli Definesi**, Mardin, 2014

⁸ ÇEKEN, Muharrem, **Müze ve Özel Koleksiyonlarındaki Örnekler Işığında Anadolu Selçuklu Maden Sanatı**, Ank. Üniv. Sos.Bil. Enst. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999

Ahmet ÇAYCI'nın "Selçuklularda Egemenlik Sembolleri"⁹, adlı çalışması ile Selçuklu devlet egemenliği anlayışından hareketle, Türk İslam Medeniyetinde Hükümdarlık(egemenlik) sembolü olarak Selçuklu Sultanlarının bastırıldığı sikkeler başta olmak üzere giyim kuşamında kullandığı, yüzük, mühür, kemer, kılıç gibi madeni eserlerin gelişim çizgisini ve anlamını geniş kapsamlı olarak ele almıştır.

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van Gölü Çevresi Kültür Varlıklarını Araştırma ve Uygulama Merkezi öğretim görevlisi, Oktay BAŞAK "Taş Çağından Tunç Çağına Kadar Anadolu'da Maden Sanatının Gelişimi"¹⁰ adlı makalede: Anadolu'da Madenin kullanımı ve gelişimi, ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Gönül ÖNEY tarafından kaleme alınan Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları kitabında: Ülker ERGİNSOY' un hazırladığı Maden Sanatı konusu, bağımsız bir bölüm halinde işlenmiştir¹¹.

Araştırma konusuyla ilgili İslam öncesi genel Türk tarihi ve İslami dönem sanat tarihi konularında aşağıda geçen kaynaklardan istifade edilmiştir.

Nejat DİYARBEKİRLİ'nin 'Hun Sanatı' adlı kitabıyla Anadolu ve İslam öncesi Türk sanatının genel çizgisi içerisinde Türk maden sanatının gelişim aşamalarını ayrıntılı olarak işlemiş olup; tez çalışmasında bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹² Bunun yanı sıra Erken Devir Türk Sanatının ABC'si¹³, İslamiyet Öncesi Orta Asya Türk Maden Sanatının Gelişimi¹⁴; Doğu Işığı (VII-XIII Yüzyıllarda İslam Sanatı)¹⁵adlı kaynaklardan yararlandım ayrıca, burada bahsi geçmeyen ama tez metni

⁹ ÇAYCI, Ahmet, **Selçuklularda Egemenlik Sembolleri**, Ankara, 2008

¹⁰ BAŞAK, Oktay, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van Gölü Çevresi Kültür Varlıklarını Araştırma ve Uygulama Merkezi "Taş Çağından Tunç Çağına Kadar Anadolu'da Maden Sanatının Gelişimi", tarihsiz.

¹¹ ÖNEY, Gönül, **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları (Maden Sanatı)**, Ankara, 1992

¹² DİYARBEKİRLİ, Nejat, **Hun Sanatı**, İstanbul, 1972

¹³ ÇORUHLU, Yaşar, **Erken Devir Türk Sanatının ABC'Sİ**, İstanbul, 1998

¹⁴ BİRKAN, Seçil., **İslamiyet Öncesi Orta Asya Türk Maden Sanatının Gelişimi (M.Ö IV- M.S X. Yüzyıllar)**, Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst., Tarih (Genel Türk Tarihi) Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005

¹⁵ ÖZKEÇECİ, İlhan, **Doğu Işığı (VII-XIII Yüzyıllarda İslam Sanatı)**, İst., 2006

içinde atıfta bulunulan (alıntı alınan) diğer kaynak kitaplar da metin içinde dipnotta belirtilmiştir.

1.3. Araştırmada İzlenen Yöntem

Konu seçimi yapıldıktan sonra maden sanatı ile ilgili yapılmış araştırmalar ve yayınlar tarafımda taranmıştır. Sürekli definesinde bulunan madeni el sanatı ürünleri (Gümüş muskalıklar, altın ve gümüş bilezik, yüzük, nazarlık, kolye, kolye ucu, kemer, gerdanlık) ve değişik devletlere ait sikkeler detaylı bir şekilde tasnif edilmiştir.

Söz konusu eserlerin aidiyeti (kökeni) ile ilgili Devlet veya Beyliklerin kültür ve medeniyete kattığı mevcut maden sanatı ürünleri kapsamlı bir tarama yapılmak suretiyle belgeleme çalışması yapılmıştır.

Belgelenen eserler ve konumuzu oluşturan Sürekli definesi eserleriyle olan bağlantıları, malzeme, form, maden yapım ve süsleme teknikleri ve sanat üslubunun benzerlikleri ve farklılıkları açıklanmaya çalışılarak, söz konusu eserlerin toplu analizleri yapılmıştır.

Tez çalışmasının birinci bölümünde tez çalışmasında izlenen yöntemler kısaca değinilmiş olup; çalışmanın konusunun seçilme nedenleri öneminden bahsedilmiştir.

Birinci bölümde Mardin ve çevresinin coğrafyası ve kısa tarihçesi ve Mardin Müzesinin teşhir salonlarının kapsamı hakkında da ayrıntıya girmeden kısaca söz edilmiştir.

İkinci bölümde Maden sanatı kavramı ve maden sanatının Kültür ve medeniyette önemi, İslam öncesi Türk maden sanatı, İslami dönem maden sanatı hakkında ilgili devletlerin döneminde oluşturulan eserlerden örnek verilerek ; Sürekli definesinde bulunan bazı eserler ile analogisi yapılmak suretiyle teknik ve kavramsal sentezlere ulaşılmıştır.

Üçüncü bölümde İslami dönem maden sanatında kullanılan maden yapım ve süsleme teknikleri genel özellikler çerçevesinde anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde konumuzun esasını oluşturan “Sürekli Definesi” nin ortaya çıkışı ve Mardin Müzesi uzmanlarınca yapılan bilimsel kazı aşamaları ve söz konusu eserleri müzeye kazandırma süreci bilgi ve belgeler ışığında anlatılmıştır.

Beşinci bölüm Sürekli definesi eserlerinin detaylı olarak incelendiği katalog kısmından meydana gelmektedir.

Altıncı bölüm, Değerlendirme kısmından meydana gelmektedir. Bu kısımda, Sürekli definesinde bulunan eserlerin malzemesi, yapım tekniği, süsleme tekniği, konularında örnek eser seçilerek değerlendirilmiş olup; eserlerin analogisi yapılmıştır.

Yedinci bölümde Sonuç kısmı yer almaktadır. Bu bölümde, Sürekli Definesi Eserleri'nin incelemesinden sonra ulaşılan analiz ve sentezler kapsamında, Sürekli definesinin maden sanat tarihi içerisindeki yeri ve önemi vurgulanmıştır.

Bu konuda önemli olan söz konusu eserlerin müzelik eser konumundan farklı olarak; topyekûn bir define buluntusunun akademik anlamda açıklığa kavuşturulması, tanıtılması ve bilim insanlarının istifadesine sunulmasıdır.

Konunun, özgünlüğü ve ele alınan eser zenginliği açısından genel olarak, XIII ve XIV yüzyıl maden sanatı araştırmalarında önemli bir boşluğu dolduracaktır.

1.4. Mardin İlinin Tarihi ve Coğrafyası

1.4.1. Mardin ve Çevresinin Kısa Tarihçesi

Mardin şehri ve havalisi Roma imparatorluğunun, daha sonra Bizanslıların Sasanilerle (224-642) mücadelelerinde ehemmiyetli bir yer işgal eder. Daha II. Constantius zamanında İranlıların bu mıntıkaya yaptıkları ve kısa fasılalarla birbirini takip eden baskınları önleyebilmek gayesi ile iki kale yaptırılmış, Nusaybin'den Resülayn'a (Ceylânpınar) kadar uzanan bütün saha bu havalinin merkezi ve en müstahkem şehri olan Amid (Diyarbakir)'e bağlanmıştı. Söz konusu kalelerden biri Dicle kenarındaki Hesna de-Kepha (Hısn-ı Keyfa-Hasankeyf), diğeri de muhtemelen Tur Abdin'de Hatem-i Ta'î (Hatem-i Tay) kalesi idi.

Bizans İmparatoru Anastasius (M.S. 491-518) zamanında, M.S 507'de Nusaybin bu iki kaleden çok uzak bulunduğu ve bu havalinin sık sık iki taraf arasında el değiştirdiği göz önünde bulundurularak ordunun müşkül anlarında iltica edebileceği yeni bir kale yapılmasına teşebbüs edildi. Mardin'e üç fersah mesafede Dara¹⁶, mevkiinde büyük bir müstahkem mevki inşa ettirilerek Anastasiopolis adı verildi. Burası, Justinianus zamanında tekrar tahkim ettirilerek su tesisatı yaptırıldı. Burada ayrıca birçok daha küçük çapta istihkâmlar da yaptırılmıştı, bunlar arasında Mardin, Savur, Lorne de vardı. Bu kaleler Bizanslılarla Sasaniler arasındaki mücadelelerde müteaddit defalar el değiştirmişlerdir.

Mardin, Tur Abdin ve Dara ile birlikte Hicrî 19 (M. 640) senesi sonlarında ve H. 20 Muharrem'inin başlarında (1 Muharrem 20 - 21 Aralık 640) İyâz bin Ganem (Ganem oğlu İyâz) kumandasındaki İslâm ordusu (Hz, Ömer dönemi) tarafından sulhen fethedilmiştir. Şehrin H.133 (M.750-751)'de Beni Rebi'a kabilesinin reisi, Burayka adlı bir zatın elinde olduğu IX. yüzyılın ikinci yarısında Hamdan b. Hamdun'un¹⁷, bu şehri zapt ettiği, M. 895 senesi Ocak ayı sonlarında halife Mu'tazid bu zatın üzerine yürüyünce, onun şehrin müdafaasını oğullarından birisine terk ederek kaçtığı, halifenin gelerek şehri muhasara ettiği, neticede şehrin teslimi üzerine, tahrip edildiği bilinmektedir. Bununla beraber, kalenin M. X. yüzyılın ikinci yarısı başlarında aynı hanedana mensup Hamdan b. al-Hasan tarafından yeniden inşa ettirildiği söylenir.

Sultan Melikşah zamanında, Büyük Selçukluların hizmetine giren Fahrüddeve Muhammed b. Cuheyr, Sultan'a Mervanlıların ellerindeki ülkelerin zenginliklerinden bahsederek Diyarbakır havalisinin kendisine verilmesini temin ederek, namına hutbe okutmak ve para bastırmak müsaadesini aldıktan sonra, Mervanlılara karşı, Emir Artuk, gibi bir kısım Selçuklu ümerâsı (emirleri) ve Türk

¹⁶ Not: Dara yeni adıyla Oğuz Mahallesi, Mardin İli, Artuklu ilçesine bağlı olup; Mardinin doğusunda yaklaşık 25 km mesafede yer almaktadır.

¹⁷ Not: Bahsedilen Hamdan bin Hamdun, Arap kabilelerinden Hamdanoğulları, kolunun reisidir.

askerlerinin yardımı ile, giriştiği harekât esnasında Mardin şehrini de zapt etmiş, uzun süren bir muhasaradan sonra da 1086'da kalesi de teslim olmuştu.¹⁸

Mardin ve havalisi, Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra cereyan eden hadiselere de sahne olmuş, Berkyâruk tarafından şarkıcısına verildiği gibi, 1103'de Artuk Bey'in oğlu ve Hısn-ı Keyfa hakimi Sökmen'in yeğeni Yakuti'nin, 1104'de Sökmenin eline geçmiş. Nihayet, 1106'da yine Artuk Bey'in oğullarından Necmettin İlgazi tarafından zapt edilerek burada "Artukoğulları Devleti'nin Tabaka-i İlgaziyye "denilen Mardin kolu kurulmuştur. Artukoğulları Devleti'nin Mardin ve havalisi (Çevresi) tarihinde ve Haçlılar ile Anadolu ve Suriye'ye yerleşen Selçuklu Türklerinin mücadelelerinde büyük bir önemi vardır. Zira bu sülâlenin ilk hükümdarları zamanında vergiler komşu bölgelerdekilere nisbetle, düşük tutulmak sureti ile Diyâr-ı Rebi'a halkının Mardin ve havalisine akın etmeleri sağlanmış, ayrıca Mardin'de ve civarında mühim bir kısmı XVI. ve XVII. Yüzyıllarda da faaliyet halinde olan ve bazıları da bugüne intikal eden cami, medrese, kervansaray, Bîmaristan gibi toplum hayatı üzerinde çeşitli yönlerden büyük tesirleri olan eserler yaptırılmıştır.

Mardin ve havalisi, bilhassa Tûr - Abdin bölgesi Hıristiyanlık tarihinde de mühim bir yer işgal eder. Sâsânî hükümdarı II. Husrev (590-628)'nin Yukarı Mezopotamya'da Musul ve Tekrit havalisine yerleştirdiği monofozist Bizanslı harp esirleri VIII. ve IX. yüzyıllarda inançlarını yayarak bu havalide ekseriyeti kazanmışlar ve Nasturileri de kendi mezheplerine kazanmağa muvaffak olmuşlardır. Bunun neticesi olarak da Tur Abdin bölgesi bunların merkezi haline gelmiş ve burada birçok manastırlar inşa olunmuştur.

Mardin ve havalisinde XII. yüzyıl başlangıcından(1106-1409) kadar üç yüz sene hükümran olan Artukoğulları Diyarbakır bölgesinin tarihinde de hayli önemli ve faal bir rol oynamışlardır. Bu hanedan zamanında, bizzat Mardin şehri ve kalesi pek çok defalar birçok hücumlara göğüs germiş, şehrin birkaç kere zapt ve tahrip

¹⁸ GÖYÜNÇ, Nejat, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, 1991, s.7-8,

edilmesine mukabil, kale çok yüksekte, gayet sarp bir kayanın üzerindeki düzlükte oluşu, giriş kısmının da pek dar olması ve tek duhûle (girişe) imkân vermesi sebebi ile fetih edilememiş, ancak uzun muhasaralar sonunda teslim zorlanabilmiştir. Bu hücumların ilk bir kaçı Mısır'da Eyyûbîler devresine rastlar. 1183 de Salâhaddin Eyyûbî şehrin hemen güneyinde Harzem'e kadar gelmiş, lâkin şehri alamamıştır. 1197'de de Melik Âdil b. Eyyub şehri işgal ve yağma ettirmişse de kaleyi zapta muvaffak olamamıştır.

İlhanlı Hülagu Han 1258/9 Mardin emrini biata davet etti. Artuklu Emiri oğlunu göndermekle yetindi. Daha sonra Hülagu'nun oğlu Yaşmut 1260 tarihinde şehri sekiz ay süre ile kuşattı. Bu arada anlatıldığına göre oğlu Muzaffer halkın açlığa daha fazla dayanamayacağını düşünerek babası Necmeddin Gazi Said'i öldürdü ve İlhanlılarca şehrin hakimi olarak tanındı. Böylece 13. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Mardin siyasetinde ve Kültürel hayatında Artuklularla beraber ilhanlı hâkimiyeti başlamış oldu.

1366'ya doğru da Mardin'i Karakoyunluların kurucusu Bayram Hoca (ölümü 1380) muhasara etmiş, yaptığı huruç hareketinde mağlûp olan Mardin Artuklu hükümdarı Melik Mansur'un yardımına Celâyir'li Sultan Üveys gelerek onu muhasaradan kurtarmıştır.

1383'de de Karakoyunlu Kara Mehmed (1380-89) Mardin havalisine gelmiş, Melik İsa'yı yenmiş, kız kardeşi ile evlenmek şartı ile Artuklu Hükümdarı ile sulh akdine razı olmuştu. Melik İsa, Mardin'de birâder-zâdesi veya kardeşi Melik Salih b. Şahabeddin Ahmed'i veliahd olarak bırakmıştı. Düşünüldüğü gibi, ikisi karşılaştıkta, Timur Mardin kalesinin kendisine teslimini talep edince, Melik İsa itirazda bulunmuş, bu sebeple de Timur önce Melik İsa'yı tehdit etmiş, bunun fayda vermediğini görünce de, şehri basıp işgal ve kadın ve çocuk pek çok kimseyi öldürterek şehri de yağma ettirmiştir. Bu hadiseden kurtulanlar da iç kaleye, yukarıya iltica etmişlerdir. Şehrin tahribi sırasında Câmî-i Kebîr de hasara uğramaktan kurtulamamıştır. Sultan İsa maiyetindeki adamları ile birlikte haps edilerek Sultaniye'ye götürülmüş, kale halkı vergi vermeği kabul etmişlerdir. Bir müddet sonra Uluğ Bey'in dünyaya gelmesi haberi üzerine, Mardin halkı Timur'un affına

uğramıştır. Bununla beraber, Timur tarafından Mardin'in ikinci muhasarasından sonra bu şehir ve havalisine gönderilen ve kendisine bu yörenin fethi vazifesi verilen Kara Yülük Osman Bey, kendisi ve devleti için devamlı bir tehdit unsuru oldu. Zira Akkoyunlular bu vesile ile bu havalide yerleştiler ve Mardin ve civarının tarihinde büyük roller oynadılar. Akkoyunlu tehlike ve tehdidine karşı, Melik İsa'nın Akkoyunluların siyasî sahadaki rakipleri Karakoyunlularla dostâne münasebetlere giriştiği, böylelikle hakimiyet sahasında bir muvazene tesisine gayret ettiği görülmektedir. Nitekim, Timur'un ölümünü (1405) müteakip Kara Yusuf (1389-1420) Şam'dan, beraberinde o havalide perakende olan bir kısım Türkmenlerle beraber, Mardin bölgesine gelmiş Melik İsa tarafından izaz ve ikram olunmuş, kendisi Musul taraflarına giderken de, hamile olan refikasını (hanımını) medrese-i Mardin'de bırakmıştır. Oğlu ve Karakoyunlu hanedanının sonradan en meşhur hükümdarlarından biri olan Cihanşah (1439-67) muhtemelen 1405 senesinde bu medresede dünyaya gelmiştir. Bundan kısa bir müddet sonra da Artuklu hükümdarının Halep bölgesine hakim olan Emir Çikem ile ittifak yaparak Kara Yülük Osman Bey'in elinde bulunan Amid'i muhasara ettiği ve bu esnada vuku bulan muharebelerde Emir Çikem ile Melik İsa'nın maiyyetindeki ümerâ ile birlikte, öldükleri bilinmektedir. Melik İsa'nın ölümü üzerine, yerine ikinci defa kardeşi Melik Salih hükümdarlığa getirilmişti. Timur'un ilk Mardin muhasarasından sonra, Melik İsa'nın Sultaniye'ye götürüldüğü devrede ona vekâleten Mardin'de hükümdarlık yapmış olan bu zat, kendi zaafını, "mâl ü rical" bakımından fakirliğini ve Kara Yülük Osman Bey'in emellerini nazar-ı dikkate alarak Kara Yusuf Bey'i Mardin'e davet etti. Mardin'in kendisine teslimi şartı ile bu çağrıya icabet eden Kara Yusuf, Kara Yülük Osman Bey'i mağlûp etti. Melik Salih'e zengin hediyeler vererek onu kendisine damat da edindikten sonra Musul'u kendisine ikta etti. Mardin'e de kendi adamlarından birisini vali tayin etti. Melih Salih'in çok kısa bir süre sonra Musul'da vefatı üzerine Mardin Artuklu devleti tarihe karışmış oldu (M. Haziran, 1409 – H. Safer, 812). Mardin Karakoyunluların hakimiyetlerinde bulunduğu sürede, 1402- 1432, şehirde kendileri tarafından tayin olunmuş bir vali bulunmakta idi. Bunlardan birisi 1420 yıllarında orada vali bulunan Kara Yusuf Bey'in nökerlerinden Tanrıvermiş idi. Mardin'de Karakoyunlu hakimiyeti 1432 senesine kadar sürmüş ve

bu tarihte Kara Yülük Osman Bey şehri Karakoyunluların burada muhafız olarak bıraktıkları Emir Nasır'dan almıştır.

Bu şehirdeki Akkoyunlu devresi de XVI. yüzyılın başlarına kadar sürmüştür, bu müddet zarfında Hamza b. Kara Yülük Osman (1435-44), Cihangir b. Ali b. Kara Yülük Osman (1444-69) ve Kasım b. Cihangir (ölümü yak. 1503) Mardin'de saltanat icra etmişlerdir. Bunların her üçünden de Mardin ve çevresinde pek çok eser ve bunlarda ilgili evkaf kalmıştır. Bunlardan Kasım b. Cihangir, Kasım Padişah lâkabi ile anılmakta olup 1501 yazı sonlarında (evâil-i şuhûr-i sene 907). Nahçıvan yakınlarında Şarûr mevkiinde, Safevî Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'e (1501-24) mağlûp olarak kaçan ve Mardin'e taarruz eden yine aynı hanedandan (Akkoyunlu) Uzun Hasan'ın torunu Elvend tarafından şehir yakınlarında öldürülmüştür. Yerine aynı şehirde hükümdar olan Elvend de M. 1504 (H. 910)'de vefat etmiştir. Mardin'in hangi tarihte Safavîlere intikal ettiği kesin olarak bilinmemekle beraber, M.1508 (914) senesi ilkbaharında bu havaliye İranlıların hâkim oldukları anlaşılmaktadır¹⁹.

Mardin ve çevresinin Osmanlı-Türkleri tarafından fethi, Yavuz Sultan Selim'in takip ettiği doğu siyasetinin bir neticesi ve Şah İsmail ile 23 Ağustos 1514 (2 Recep 920)'de Çaldıran'da yapılan ve Osmanlı ordusunun galebesi ile biten muharebeden sonra, Doğu Anadolu'nun Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanması hadiseleri ile ilgilidir²⁰.

1.4.2. Mardin ve Çevresinin Kısa Coğrafyası

Mardin, Yurdumuzun Güneydoğu Anadolu bölgesinin Yukarı Dicle bölümünde yer alan, Klasik çağ kaynaklarında Kaşyari, Masius, Nirbu, Tur Abdin isimleriyle, Kuzey (yukarı) Mezopotamya bölgesinde gösterilmekte olup; Ortaçağ kaynaklarında ise, verimli hilal olarak da adlandırılan El Cezire bölgesindeki önemli ticaret ve kültür merkezi olan bir şehirdir.

¹⁹ GÖYÜNÇ, N., a, g, e, s.11- 14

²⁰ TEKİNDAG, M.,C., Ş., "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", **Tarih Dergisi**, S. XVII, 1968, s.49-78

Şekil 1: Mardin ili haritası.

Coğrafi konumu (koordinat) itibariyle Mardin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde $36^{\circ} 55 - 38^{\circ} 51$ kuzey enlemleri ile $39^{\circ} 56- 42^{\circ} 54$ doğu boylamları arasında yer almaktadır. Mardin, Türkiye'nin Suriye ve Irak'la bağlantısını sağlayan karayolu ve demiryolu güzergâhı üzerinde olup, ülkenin; Ortadoğu'ya açılan tek sınır kapısına sahiptir¹.

Mardin batıda Şanlıurfa, kuzeybatıda Diyarbakır ve Batman, kuzeydoğuda Siirt, doğuda Şırnak ili ve Şırnak ili üzerinden Irak ülkesi (habur sınır kapısı), güneyde, (Nusaybin ilçesi sınır kapısı) Suriye ülkesi ile sınırı vardır. Mardin, doğudan batıya uzanan 1450m. Rakım yüksekliğindeki eşiklerin birinde (Mardin eşiği), Mezopotamya Ovası'na hakim bir kesimde kurulmuştur. Yöre eski dönemlerde batı- doğu ve kuzey - güneyi birbirine bağlayan ticari ve askeri yollar üzerinde yer alan Bağdat, Musul, Diyarbakır kervan yolları üzerinde bir konaklama yeri ve merkezi olarak çok zengin ve hareketli bir yaşama sahne olmuştur.

Tarihi kaynaklarda (Süryani, Arap), Marde, Merdo, Merdin, Maridin, (kaleler şehri anlamındaki) adlarla, telaffuz edilen Mardin Şehri, “Asur krallarından Adadnirari I (M.Ö. 1305-1274) ve oğlu Salmanasar I (M.ö., 1274-1244) ile ilgili kitabelerde “Kaşiri (Kaşyari) dağları” adı ile anılan yerin Tûr Abdin havalisi olduğu, daha sonraki Asur metinlerinde de Kaşiri'den sık sık bahsedildiği bilinmektedir.

Asur metinlerinde “Nirbu” coğrafi terimi ile de Tûr Abdin’in orta kısmı kastedildiği zannedilmektedir.²¹

Nusaybin’in kuzeyinden Mardine kadar uzanan ve günümüzde Mardin Eşiği adıyla tanınan (bagok) ismiyle anılan dağ silsilesi aslında Doğu Anadolu’yu Mezopotamya’dan ayıran doğal bir engeldir. Daha çok kireç taşından oluşan bu doğal engel, Klasik Çağ’da Masius, Orta Çağ’da ise Tur Abdin (Kulların dağı) adıyla tanınmaktadır. Tur Abdin adı bugün bile yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.²²

Bölgedeki, Mardin-Midyat eşiği adı verilen ve üzerinde birçok tepeler bulunan yüksek plato, batıda Diyarbakır’ın güney-batısındaki Karacadağ’dan, güneydoğuda Dicle kenarında Cizre’ye kadar devam eder. Bu plato, aynı zamanda, Yukarı (kuzey) Mezopotamya’nın su bölümü hattını teşkil eder. Platonun, Mardin’in doğusunda kalan, hemen hemen kalkerden ve yer yer bazalt yığınlarından mürekkep olan kısmı Cebel-i Tûr ve Tur Abdin diye meşhurdur; en önemli ve en büyük şehri, bu havalinin merkezi addedilen Midyat’tır. Mardin, Tûr Abdin bölgesinin en batı ucunda ve Diyarbakır-Nusaybin yoluna hâkim ve bu yolu tamamen kontrolü altında tutan Mardin Dağı’nın zirveden hemen 100 m. aşağısında, onun güneye bakan sırtlarında bulunur.

Çivi yazılı tabletlerde, daha sonra Roma ve Bizans müelliflerinde rastlanan “İzala” coğrafi teriminin de Tûr Abdin’in güney yamaçları, Mardin civarı, muhtemelen de Mardin dağı için kullanılan özel bir tabir olduğu sanılmaktadır. Bu tabire süryani metinlerinde “İzelâ Arapça eserlerde ‘Cebel-el-İzal (İzal dağı) şeklinde tesadüf edilir”. Mardin’den ilk defa doğrudan doğruya bahseden müellif (tarihçi yazar) –tabîî bugünkü bilgilere nazaran- M.S. IV. yüzyıl Roma tarihçilerinden Antakya’lı Ammianus Marcellinus’tur. O, Diyarbakır-Nusaybin yolunun “İzala dağı

²¹ GÖYÜNÇ, N., a.g.e., s.2, Ankara, 1991

²² ERKANAL, H., **Makalelerle Mardin Tarih-Coğrafya**, (Haz., ÖZCOŞAR, İbrahim) “Mezopotamya’ya Açılan Kapı Nusaybin; Uruk ve Ninive 5 Kültürleri Kapsamında Nusaybin’in Önemi”, İstanbul, 2007, s. 1-17

üzerinden, Maride ve Lorne kaleleri arasından” geçtiğini kaydeder. Burada adı geçen “Maride” şehri Mardin olmalıdır.

Mardin’in kuzey-batısında uzanan kısım ise, mazı (meşe) ağaçları ile örtülü olup Mazıdağı diye anılır. A. Gabriel, bahsedilen Lorne’nin ise; Mardin’in doğusundaki Kal’at al-Mara olduğunu tahmin etmekte olup; 1932’ de söz konusu alanda yaptığı araştırma mahiyetindeki seyahatinde burada gördüğü kayalar içerisine oyulmuş biçimde hâlen de mevcut olan, büyük sarnıç ve silo kalıntılarının buradaki eski büyük müstahkem mevken (kale) günümüze kadar kalan emareler olduğunu belirtmektedir²³.

Mardin isminin menşei hakkındaki çeşitli tahmin ve rivayetler vardır. A. Dupre ve J. Von Hammer, Mardin’e “Marde” denildiğini eski Yunan coğrafyacılarından naklen, zikrederek bu kelimenin kökeninin muharip bir kavim olan Marde’lerle ilgili olduğunu yazarlar. Hammer’e göre, Marde’ler İran hükümdarlarından Ardeşir (226-241) tarafından buraya yerleştirilmiştir. Şehir ve kavim isimleri arasındaki ayniyet, Mazı-dağı havalisinde oturan Yezîdî’lerin şeytana tapmaları, eski bir İran an’anesinin (geleneği) devamı olarak şer’e ibadet eden Marde’lerin bu bölgeye yerleştirilmelerinin delilleridir.

Vâkidi, “Dîn” adındaki bir İranlı zahidin Mardin’in bulunduğu dağın tepesinde yerleştiği, orada ibâdetle vakit geçirdiği, zamanla şöhretinin Horasan’a ve Doğu’nun diğer ülkelerine yayıldığı, bir gün Heraklius tarafından gönderilen bir kumandanın, buraya gelerek zâhidle önce dostluk peyda edip sonra da onu öldürdüğü, burada bir kale inşa ettirdiği, müteakiben kızının da bunun karşısında bir kale yaptırdığı, “Dîn öldü” manasına gelen Arapça ‘mâte dîn’ den (cümlesinden), Mardin kelimesinin türediği şeklindeki bir halk rivayetinden bahseder. Onun, (Vakidi) Mardin’in kuruluşuna dair naklettiği uzun rivayetin enteresan bir tarafı da Mardin ve Kal’at al-İmra’ kalelerinin birlikte kurulduğu keyfiyetidir. Onun, naklettiği diğer bir rivayet de, İran hükümdarlarından birisinin hasta olan oğlunu doktorların tavsiyesi üzerine buraya tebdil-i hava için getirip yerleştiği, ondan

²³ GÖYÜNÇ, N., a.g.e., s 1-3

mülhem olarak da bu mahalle bu şehzadenin adı verilerek Mardin denildiği şeklindedir. Bu rivayetleri Mardin Tarihi ile uğraşan birçok müellifler eserlerine bazen aynen fakat daha uzun ve tafsilâtlı bir şekilde, bazen kısaca aktarmışlardır²⁴. Onun, naklettiği diğer bir rivayet de, İran hükümdarlarından birisinin hasta olan oğlunu doktorların tavsiyesi üzerine buraya tebdil-i hava için getirip yerleştirdiği, ondan mülhem olarak da bu mahalle bu şehzadenin adı verilerek Mardin denildiği şeklindedir. Bu rivayetleri Mardin Tarihi ile uğraşan birçok müellifler eserlerine bazen aynen fakat daha uzun ve tafsilâtlı bir şekilde, bazen kısaca aktarmışlardır.

Süryanî kaynaklarına dayanarak vücuda getirilen diğer bir makalede bu her iki rivayet tarih de verilmek suretiyle, biraz daha ilaveli olarak anlatılmaktadır.

Bu son söylentide İranlı şehzade yerine, M. S. 309 da buraya gelen Şah Buhari adındaki bir İranlı kumandan vardır. Burada on iki sene kadar oturmuş, bu mahallin imarı ile meşgul olmuştur. Onun bu faaliyeti M.S. 442'ye kadar devam etmiş, sonra halk bir veba salgını neticesinde halk tamamen ölmüştür. Süryanî kaynaklarından faydalanıldığı belirtilen makalede İranlı zâhid ve Romalı kumandan hikâyesi bu hadiseden yüzyıl sonra cereyan etmiş gibi gösterilmektedir. Romalı kumandan burada bir de büyük kale yaptırmıştır, denilmektedir.

Her iki rivayet tetkik edilirse, bunlardan Mardin'in Romalılardan önce. İranlılar tarafından iskân edilmiş olduğu ifadesi ortaya çıkar. Şah Buhari denilen zat, meşhur Sâsânî hükümdarı II. Şapur (309-379) olmalıdır. Nitekim, Şapur kelimesi orta Farsça'da "Şahpur"dan gelmekte olup "şehzade" anlamını taşır. Romalılara karşı giriştiği uzun harpler esnasında II. Şapur Nusaybin'i ve imparator II. Constantinus (337-340) tarafından tahkim ettirilen Âmid (Diyarbakır'ı roma topraklarına katmış ve bütün Yukarı Mezopotamya'nın doğu yarısını eline geçirmişti

Süryaniler, Mardin'in halk arasındaki söylenişinin Merdin olduğunu, bunun da Süryanî dilinde kale anlamına gelen "Merdo" nun çoğulu "Merdo – Merdin" olduğunu bildirerek bu havalide bulunan dört meşhur kaleyi sayarlar. Bunlardan ilk

²⁴ GÖYÜNÇ, N., a.g.e., s. 4-5

ikisi Mardin ve Kal'at el-İmra (kadın kalesi), diğer ikisi de Mardin'in güneydoğusundaki Deyrzaferân manastırının gerisindeki sırtlarda bulunan iki kale olmalıdır.

1.5. Mardin Müzesi

Mardin Müze Binası, 1895 yılında, inşa edilmiş olup; 2000 yılından itibaren, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, tanzim ve teşhir salonları düzenlenerek Mardin Arkeoloji Müzesi olarak hizmete açılmıştır.

Fotoğraf 1: Mardin Müzesi güney cephe genel görünüm.

Geç Osmanlı neoklasik mimari tarzında kesme taş malzemeyle inşa edilen bina, güneye (Mezopotamya ovasına) bakan U planlı ve üç katlı yapısı ile “geleneksel Mardin evi” mimarisinin tüm karakteristik özelliklerini barındırmaktadır.

Mardin müzesi, 2015-2016 yılları arasında teşhir ve tanzimi yeniden düzenlenerek hizmete açılmıştır. Mardin Müzesi, tematik teşhir salonlarında numuneleri sergilenen, kırk beş binin üzerindeki eser koleksiyonu ile Paleolitik Çağ'dan günümüze kadar kentin arkeolojik geçmişine ışık tutarak gelecek kuşaklara köprü kurmaktadır. Müzenin giriş katındaki avluda; Asurlulardan Bizans'a, Artuklular'dan Osmanlı Dönemi'ne kadar birçok uygarlığa ait taş ve seramik eserler, açık alan teşhirinde sergilenmektedir.

Müze Binasının birinci katında Roma dönemine ait mozaikler ve taş eserlerin bulunduğu açık teşhir alanı, sinema salonu, ve bölgede yürütülen arkeolojik kazı

çalışmalarında bulunan eserlerin sergilendiği arkeolojik kazılar salonu bulunmaktadır. Müzenin üst katında dört adet kapalı teşhir salonu bulunmaktadır. Söz konusu katta: İnanç salonu, Ticaret salonu ve Yaşam Salonu şeklinde teşhir sağlanan temalar üzerinden kurgulanmıştır.

Arkeolojik Kazılar Salonu: Mardin Müzesi tarafından, Mardin merkezinde ve çevresinde bulunan antik yerleşimlerde yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan eserler bu salonda sergilenmektedir. Söz konusu teşhir salonlarında taş devirlerinden sonra; Mardin ve çevresindeki maden sanatı ürünlerinin de kesintisiz olarak her döneme mal edilen madeni eserlerle temsil edildiği görülmektedir.

İnanç Salonu: Mezopotamya topraklarında ortaya çıkmış inançların anlatıldığı ve bu inançla ilişkili eserlerin tematik olarak sergilendiği bir salondur. Üst katta yer alan İnanç salonunda: eski Mezopotamya mitolojisi ve ilk çağ dinleri, Pagan kültürü, Hıristiyanlık ve İslamiyet dinine ait inanç-tılsım ve ölü gömme gelenekleri, ile bereket ve dua ritüelleri gibi temaların olduğu eserler sergilenmektedir.

Ticaret Salonu: Ticaret teşhir teması kapsamında, ticaretin ortaya çıkışı, ticarete kullanılan ilk ödeme araçları, yazının icadı, taşımacılık, dokumacılık, paranın tarihi serüveni gibi insanoğlunun ekonomi ve ticari hayatında kullandığı eserler teşhir edilmektedir. Bu salonda en dikkat çeken teşhirlerden biri de tez konusunu teşkil eden, “Sürekli definesi” eserlerinin yer aldığı vitrindir.

Fotoğraf 2: Ticaret Salonu Sürekli Definesi vitrininden bir görünüm.

İKİNCİ BÖLÜM

MADEN SANATI TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Maden Sanatı Terimi ve Medeniyette Maden Sanatının Önemi

Çalışma konusunu teşkil eden madeni el sanatı eserleri olduğu için, öncelikle “maden” kelimesinin terminolojik tanımını yapalım; Maden kelimesi, köken olarak Arapça bir kelimedir. Sözlükte “bir yerde ikamet etmek, yerleşmek” anlamına gelen ‘A’dn’ kökünden türemiş mekân ismi olan ma’den (ma’din) “bir şeyin kökünün bulunduğu yer, merkez, ocak” demektir ²⁵.

Hayat ekseninde maden kullanımı tabii (doğal) bir ihtiyaçtır. Nasıl ki ev yapımı için taş kerpiç, tuğla vs. lazımsa; aynı şekilde hayatın idamesinde (devam ettirilmesinde) bakır- tunç- demir-çelik gibi madenler ile başta mutfak araç ve gereçleri yapımında, diğer taraftan savunma ve avlanma için silah yapımında maden kullanımı elzemdir. Maden sanatı Yakın Doğu ve Orta Doğu’da M.Ö. 7. binden itibaren bilinmekte ve kullanılmaktadır. İnsanlık tarihinde, taş devrinden sonra sırasıyla bakır, tunç, demir ve diğer madenler bulunarak kullanılmıştır. Medeniyet âleminde madene hükmetmek hayata hükmetmek gibi önemli telakki edilmiştir. Maden kullanımında temel ihtiyaçlar giderildikten sonra, insanın güzelliğinde estetik boyut kazandıran takı- ziynet eşyaları yapılmış ve hemen her devirde ihtiyaç ve imkâna göre kullanıldığı bilinmektedir. VII. Yüzyılda ortaya çıkan ve hızla üç kıtada yayılan İslam dini, maddi – manevi hayatın her safhasında aktif rol oynamıştır.

2.2. İslam Öncesi Türk Maden Sanatı

Türklerin tarih sahnesine çıkışından itibaren, orta Asya’da ilk Türk devleti olan Hun devleti sınırları içerisinde, diğer sanatlarda olduğu gibi maden sanatında da ilk kültür kavramları ile ifade edilmektedir.

²⁵ AKTAN, H., “Maden”, TDVİA, C.27, Ankara, 2003, s.306-310

“Günümüzde Balkanlardan Çin şeddine kadar uzanan çok geniş bir sahada yaşayan Türkler çağlar boyu şüphesiz bir çok bölgeyi yurtluk yapmıştır. Bunun günümüzde saha adları olarak yayılımları şu şekildedir. Yakutistan (Saha), Güney Sibirya-Altaylar, Moğolistan, Kansu-Ordos, Doğu Türkistan, Batı Türkistan, Kuzey Afganistan, Horasan, Kafkaslar ve Azerbaycan, Musul - Kerkük, Halep civarı, Anadolu, Balkanlar, Macaristan, Kırım, Kazan²⁶“ Yukarıda adı geçen bölgelerde yaşayan Türkler İslamiyet’ten önce de birçok devlet kurmuşlardır. Hayatın akışı içerisinde ekonomik ve siyasi sebeplerle anayurtlarından farklı bölgelere göç Türk kavimleri dünya tarihinde önemli değişikliklere etki etmişlerdir.

“Coğrafi açıdan bakıldığında, Türk sanatının başlangıcından (İslam öncesi) günümüze kadar süren dönem içerisinde, eski dünya kıtaları olarak nitelendirilen üç büyük kıtasına (Asya, Avrupa, Afrika) yayıldığı görülür²⁷. Binlerce sene adından söz ettiren Türk devletlerinin menşei Orta Asya ve çevresidir. Tarih hocalarımızın tabiriyle prototürk olarak isimlendirilen erken Türk kültürleri değerli araştırmacıların bilimsel tasnifine tabi tutulmuştur. Bu tasniflerden örnek verecek olursak: “Tarihöncesi devirlerden, Uygurların Tarım havzasında devlet kurdukları zamana kadar, Türklerin ve çevrelerindeki diğer kavimlerin yaşam tarzım göz önüne aldığımızda bütün Asya’yı enlemesine ikiye ayırmamız ve bu kuşaklardan yaylak ve kışlak hayatının daha geçerli olduğu kuzeydekine *bozkır kültürü bölgesi* ve daha çok tarıma dayalı bir ekonomisi olan insan topluluklarının yaşadıkları güneydeki kültür kuşağına ise *yerleşik kültür bölgesi* adını vermemiz daha uygundur²⁸. En erken Türk devleti olan Hun devleti ve ardından, ilk Türk devleti ismini kullanan Göktürk (bazı kaynaklarda Köktürk) devleti sınırları içerisinde, gerçekleştirilen devlete bağlı medeniyet atılımlarını takip etmek mümkündür. Paleolitik dönemde de kültür emareleri gösterildiği kaynaklardan öğrenilmektedir. Türk toplulukları iç Asya, batı Asya ve kuzey Asya topraklarında yoğun kültürel faaliyetlerde bulunmuşlardır.

²⁶ BİRKAN, S., **İslamiyet Öncesi Orta Asya Türk Maden Sanatının Gelişimi (M.Ö. IV.-M.S. X. Yüzyıllar**, Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst. Tarih (Gen. Türk Tar) Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s. 148

²⁷ ÇORUHLU, Y., **Erken Devir Türk Sanatının ABC’Sİ**, İstanbul, 1998, s. 8.

²⁸ ÇORUHLU, Y., **a.g.e.**, s. 12.

İslam öncesi Türk sanatının en tipik evrelerinden biri olarak kabul edilen Asya Hun sanatı, M.Ö. 5. Yüzyıldan başlayıp; M.S. 8 yüzyıl' a kadar devam eden, genellikle runik alfabeyle kazılmış çeşitli kitabeler ve heykel (balbal) türündeki eserlerle temsil edilir. Bunu izleyen Uygur sanatı, heykel, resim hatta mimari kalıntılar (ilk yerleşik hayata geçtikleri için) bakımından zengin bir devredir. M. S. 8. Yüzyıl ortalarından başlayıp; 10 yüzyıla kadar yerini İslamiyet'i resmen kabul eden Karahanlı Devleti'ne bırakır. Bu devre özellikle Cami, medrese türbe gibi anıtsal yapıların ilk örneklerinin gelişkin bir biçimde oluşturulması ile Türk sanatının yepyeni bir doğrultu kazanmasına yol açmıştır. Ardından gelen Gazneli Sanatı (10. Yüzyıldan 11. yüzyıl sonlarına kadar) bu denemeler yanı sıra özellikle tuğla mimarinin temel yapıları ve orijinal süsleme unsurları ile dikkat çeker. 11. yüzyılın ortalarından 12. yüzyılın başlarına kadar İran'ın Horasan eyaletini ve Anadolu içlerine kadar hakimiyeti altına alan Büyük Selçuklu sanatı Türk mimari ve kültür hayatında yeni bir devreyi başlatır²⁹.

Türk sanatının kaynakları, Orta ve İç Asya'da tarihöncesi devirlerden itibaren meydana çıkan sanat unsurlarının yer aldığı ve çeşitli isimlerle anılan kültürlerle dayanır³⁰. Neolitik devirlerden Ceyhun kültürü, altamınar kültürü, Andronovov kültürü, Anav kültürü sayılabilir.

Milattan önce 214 yılında yapımı tamamlana Çin Seddi Kuzey çinde Asya hunlarının saldırılarından korunmak için, Çin imparatoru tarafından yaptırılmıştır. M. Ö. binli yıllarda kurulan Asya hunları, kuvvetli hükümdar Mete han döneminde askeri ve milli teşkilatlarını tamamlamıştır. Tarihi kaynaklarda 'Ordos bölgesi' olarak nitelendirilen kuzey Çin topraklarını sınırları içerisine alan Asya hunları, zamanla bölünmelere sahne olmuştur. M.S Avrupa'da hüküm süren batı hunlarının kökeni de Asya hunları olduğu kabul gören bir görüştür. "Asya hunları hakkında il tarihi kaynak, M.Ö 318 tarihli, Hunlar ve Çinliler arasında varılan bir anlaşmadır"³¹.

²⁹ MÜLAYİM, S., **Sanat Tarihi Metodu**, 1994, s. 280.

³⁰ ÇORUHLU, Y., **a.g.e.**, s. 17.

³¹ ASLANAPA, O., **Türk Sanatı**, İstanbul, 1989, s. 1

Genel başlıklar ile Hun dönemi kültür evreleri:1- Kazakistan bölgesi kültür çevresi, 2- Ordos Bölgesi Kültür çevresi 3-Altay bölgesi kültür (Pazırık) çevresi, 4- Tanrı Dağları kültür çevresi 5- Fergana Bölgesi ve Taşkent Kültür Çevresi. 6- Sır Derya kültür çevresi.

Arkeolojik olarak ilk defa, Rus Arkeolog Rudenko başkanlığında, güney Sibirya'da Altay dağları eteğinde, Pazırık Kurganı kazısı yapılmıştır. Buzullar altında kaldığı için bozulmayan insan ve hayvan ceset buluntuları, kurgan buluntularının yanı sıra, en önemlisi Pazırık halısı olarak dünya sanat tarihine geçen eserdir. M. ö IV ve III. yüzyıllara tarihlenen, kurganlarda (eski Türk anıt mezar) Hunlara ait değerli eşyalar arasında, halı, kumaş, renkli keçe applike örtüleri, hayvan kavga sahneleri ve insan figürleriyle süslü değişik tekstil ürünleri, atlı araba ve muhtelif eşya mevcuttur³². Hun döneminin kazıları çok önemli sonuçlara yol açmıştır. Medeniyette söz sahibi olan bir devlet maddi eserleri ile kendini kanıtlar. Elimizdeki verilere göre Hun devleti çok zengin bir kültür görevi üstlenmiştir.

Fotoğraf 3: Hun dönemi Ordos bölgesine ait bronz kılıç (hançer) (Seçil Birkan'dan)

Yukarıda resmi görülen bronz hançer, kabzası başlığında karşılıklı simetrik duran fantastik bir hayvan betimlemesi, dikkat çeker. Türk sanatında 2000 yıldır devam eden figürlü sanat geleneğinin ilk örneklerinden olması hesabıyla, çalışmamıza konu olan madeni eserlerde de benzer hayvan figürleri daha gelişkin örnekler ile temsil edilmektedir. Türk sanatının özünde var olan üsluplar zamanla farklı denemelerle zengin bir repertuara dönüştüğü müşahede edilmektedir.

Bu çalışmanın katalog kısmında detaylı anlatılan, altın bileziğin ucunda (bkz. Kat.27, env: 7798) karşılıklı simetrik duran iki ejder figürü yer almaktadır.

³² ASLANAPA, O., a.g.e., s. 1.

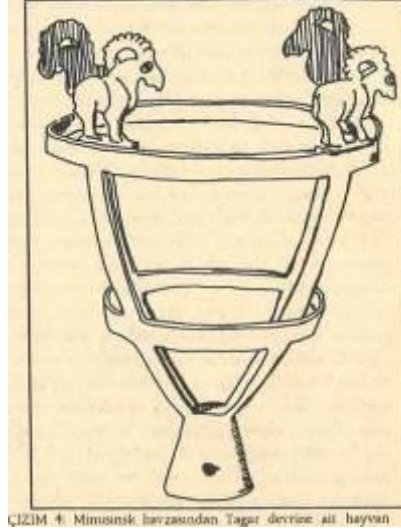
Fotoğraf 4: Altın bilezik ejder kabartması detay görünüm (Kat. 27).

Bu konuda sanat tarihindeki araştırmalarda belirgin bir şekilde benzer sonuçlar ile karşılaşılmaktadır. Orta Asya, kuzey Çin ve Sibirya’da ve Anadolu’da benzer eserler ile karşılaşmaktayız. “Çin’in kuzeyinde, Sibirya’da ve Güney Rusya’da birbirine benzeyen eserler sayılamayacak kadar çoktur. Bunun nedeni her iki bölge arasında Hunların yer almasıdır. Orta Asya’daki Türk kavimleri ortak bir kültür ve sanata sahiptirler³³.

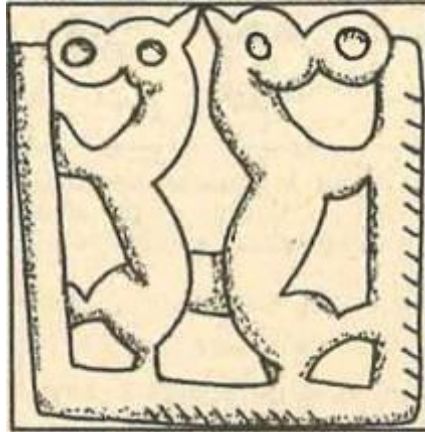
Yaşar Çoruhlu hocamızın da belirttiği gibi, Proto Türk kültürlerinden Afanesyeva kültür çevresinde maden sanatı ürünleri gelişkin bir düzeydedir. “Afanasyeva kültür devresini Andronovo kültürü (tarihler çeşitli araştırmacılara göre değişmektedir. MÖ 1500-1200 tarihi genel olarak kabul edilebilir; ancak bazı araştırmacılar bu kültürün MÖ 1700 ya da MÖ 2000-1700’de başladığını ileri sürmektedir) izler. Adını Yukarı Yenisey’deki Andronovo sitesinden alan bu kültür, Minusinsk’de, Altaylar’da, Kazakistan’da ve Urallar’a kadar olan çok geniş bölgelerde yayılmıştır. Andronovo devrinde Türk sanat tarihi için çok önemli olan unsur metalürjinin büyük ilerleme kaydetmiş olmasıdır. Bakır, demir, altın ve kalay çeşitli eşyalarda ve özellikle sanat eserlerinde kullanılmıştır. Bu durum, özellikle Göktürk devrinde *Altayın demircileri* olarak tanınacak Türkler için oldukça önemlidir. Öte yandan R. Grousset’in Orta ve İç Asya’nın en önemli sanat üslubu olan *Hayvan üslubunun* Minusinsk’de bronz çağında doğmuş

³³ BİRKAN, S., a.g.e., s. 84.

olabileceğini ve bu sanatın Hun Türkleri tarafından geliştirilmiş olduğunu söylemesi bizim açımızdan önem taşımaktadır.”

Şekil 2: Minnusk havzası Tagar devresi hayvan tasvirli madeni eser (Okladnikovdan, çiz. Y. Çoruhlu).

Şekil 3: Moğolistan Hun dönemine ait madeni eser (Nowgorodowa'dan, Çiz. Y.Ç)

Büyük Hun imparatorluğundan sonra, Türk sanat tarihinde en önemli bütünleştirici etkiyi, tarihte ilk defa Türk adıyla kurulan bir siyasi oluşum olan *Göktürk* devleti (MS 552-745/753) sağlamıştır. Bu ikinci büyük sentez gelişen Türk sanatı ve arkeolojisine daha sağlam bir kimlik kazandırmıştır³⁴. Göktürkler İran, Hindistan gibi önemli medeniyetlere komşu olduğu için Türk sanatında önemli bir yere sahiptir. 732 yılında yapılan Kültigin mezar anıtı, Göktürk sanatında önemli bir

³⁴ ÇORUHLU, Y., a.g.e., s. 83.

yere sahiptir. İlk Türk döneminin anıt mezar mimarisinde ve heykel sanatında bazı örnekler ışığında değerlendirilebilir.

“*Kültigin Külliyesinin*, 13 x 13 metrelik bir subasman (kaide) üzerine oturan 10.25 x 10.25 m ölçülerindeki barkın içerisinde Kültigin’e ait olduğu kabul edilen heykel başı ve gövdesi, eşine ait heykelin yüz kısmının parçaları bulunmuştur.”³⁵.

Fotoğraf 5: Kültigin heykelinin başı olarak kabul edilen eser (Y. Çoruhludan).

Göktürk dönemi sanat alanında ilk heykel ürünlerinin tiplmesi açısından önem arz etmektedir. Gerçekçi bir yüz ifadesinin yanında, başlığın alın kısmındaki stilize kartal arması Orta Asya figürlü tasvir geleneğinin habercisi mesabesinde. Göktürklerde hakimiyet, güç, kuvvet ve Göktanrı sembolü olarak, karşımıza çıkan kartal figürü, zamanla farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Göktürk sanatındaki bir diğer yenilik anıtların üzerinde yer alan yazıtlardır. Türk tarihinin ilk yazılı belgeleri olan bu yazıtlar sanat tarihinde de çok önemlidir.

Tarihi ipek yolu üzerinde hakim olan dönemin üç büyük devletinden (diğerleri İran ve Çin) biri olan Göktürkler, bu konumundan oldukça istifade etmiştir. İran ile olan ipek yolu mücadelesinde, denge olarak Bizans’a yaklaşan Göktürkler

³⁵ ÇORUHLU, Y, a.g.e., s. 88

kültür sanat faaliyetlerinde etkileşime girdiği düşünülmektedir; Bilindiği gibi ipek yolu: doğuda Çin'den başlayıp Tun-huang'dan itibaren kuzey ve güney yolu olmak üzere iki büyük kola ayrılmaktadır. Bu asıl güzergâh batıda Kaşgar yakınlarında birleşip birçok kollar halinde yine batıya doğru devam eder.³⁶

Göktürklerdeki, atalar kültüründen dolayı yapılan taş baba-balbal anıtları da sanat tarihinde araştırmaya değer bir kültür sanat faaliyetidir. Bu heykellere halk arasında taş baba veya taş nine denilmektedir³⁷.

Fotoğraf 6: Cagaan Nur'dan (Moğolistan) Göktürk devrine ait Taş Baba (Nowgorodova ve Çoruhlu'dan).

Göktürklerden Sonra Türk sanatında en önemli etkiyi yapan Uygur devletidir. M.S. 745 yılında devlet kuran Uygurlar yerleşik hayata geçen ilk Türk kavmi olarak literatüre geçmiştir. Türk sanatında mimari başta olmak üzere, el sanatları, yazı ve ticari hayatta birçok ilki gerçekleştiren Uygurlu sanat erbabı takdire şayandır.

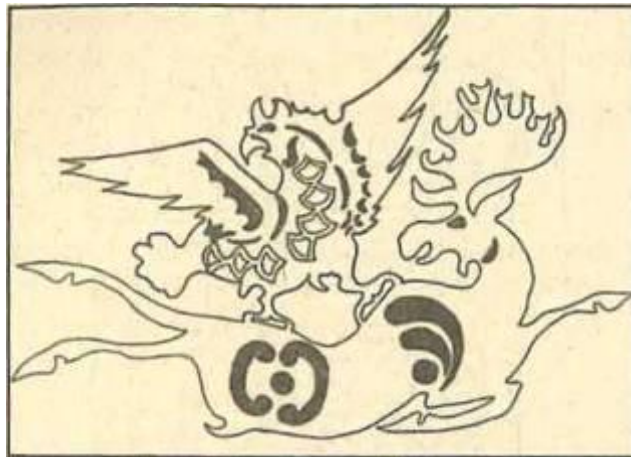
³⁶ ÇORUHLU. Y, a.g.e., s. 94

³⁷ ÇORUHLU. Y, a.g.e., s. 100

Şekil 4: Orta Asya'da sanal ve arkeoloji merkezlerini (özellikle Uygur devri) ve İpek Yolu güzergâhını gösteren harita (M. Bussagli'den).

Uygurlar mimari, resim, dokuma ve bir çok sanat alanında oldukça gelişkin sanat eserleri vücuda getirmişlerdir. Uygurlar bir dönem mani dinini de benimsendiği için, özellikle resim ve minyatür alanında Türk sanatına öncülük etmişlerdir. Mani dini resme önem veren bir inanca sahip olduğu bilinmektedir.

Şekil 5: Pazırık kurganından kartal garuda geyik mücadelesi (Rudenko'dan Çiz. Yaşar Çoruhlu).

Türk sanatında önemli bir yere sahip olan Avrupa hunları doğu Avrupa serüveni ilkin M.S 93'te ilk akınlar gerçekleşmiş; “Önce Don Havzası’na sonra Dinyeper Vadisi’ne ulaşan Hunların MS 375- 380 yıllarında güneye doğru indiklerini, 5. yüzyıl başında Karpat Havzası’nı ve Pannonia’yı istila ettiklerini görüyoruz. Bütün bu bölgelerde çok çeşitli yapım ve süsleme teknikleri olan arkeolojik eserler ortaya çıkarılmıştır. Bunlar arasında ziynet eşyaları, levhalar ve kaplardan oluşan Segedin-Nagyszeksos buluntuları söz etmeye değer eserlerdendir³⁸.

Yukarda özetle bahsedilen İslam öncesi Maden Türk sanatının kökeni ve beslendiği kültürler ve maddi eser boyutunda ortaya çıkarılan bazı eserler ışığında değerlendirildi.

2.3. Erken İslam Maden Sanatı (VII- IX y.y)

Erken İslam döneminde madenlerin ihtiyaç türlerine göre kullanılması ve madenlerin sanat alanında da kullanılıp işlenmesinde mahzur görülmediği tarihi bir gerçektir. VII. Yüzyılda İslam’ın yayıldığı bölgelerde eski uygarlık merkezleri bütün ihtişamıyla hüküm sürüyordu. İran’da (Pers, Sasani), Suriye ve Anadolu’da Bizans İmparatorluğu, Orta Asya’da Türk ve Çin medeniyetleri, Mısır’da eski Mısır Medeniyeti bulunuyordu.

İslam dini her türlü akılcı, insana yararlı, bilimsel gelişmelere açık olduğundan kendisine inanan birey ve toplulukların diğer medeniyet birikimlerine sahip olup geliştirmesini telkin etmektedir.

“İslam sanatının temellendirilmesinde ana kaynaklar ön planda tutulmalıdır. Ana kaynaklardan kastedilen ise elbette Kuran, Sünnet ve özellikle İslam Filozoflarının (Kuran ve Sünnete uygun) görüşleri olmalıdır. İslam sanatının felsefi

³⁸ ÇORUHLU. Y., a.g.e., s. 132

boyutunun ortaya çıkarılması açısından, İslam filozoflarının İslam Sanatı ve Estetiği konusundaki görüşlerinin araştırılması da ayrı bir önem arz etmektedir³⁹.

Erken İslam sanatında özellikle heykel ve resim alanında sınırlama getirildiği bilinmektedir. Araştırmacıların belirttiği gibi, bu sınırlama genel olmayıp; putperest (Cahilliye) döneminin İslam'la karıştırılmasını önlemek ve saf İslam inancı aşılama gayesi güdülmüştür. Kuran-ı Kerimde açıkça bir yasak olmaması ve İslam devletinde yürürlükte olan içtihatlarda kesin bir hükmün olmayışı bu görüşü teyit etmektedir.

Erken İslam döneminde, sanat alanındaki gelişmeler ihtiyaca ve duruma göre bir sıra izlenmiştir. İlk inanan toplumlarda görüldüğü gibi, itikat realitesi gereği seçici davranılmıştır.

“Erken İslam sanatının biri içsel (Müslüman olan), diğeryse dışsal (öteki kültürlerle ilişkisi açısından), bu çifte anlamlılığı çalışmamızın ana motiflerinden biri olacak. Şimdilik, bu sanatın ilk kez Cezire’de (Mezopotamya) oluştuğunu, bunun da buradaki Müslüman yerleşiminin ekolojik, psikolojik ve kültürel koşullardan kaynaklandığını belirtmekle yetinelim”⁴⁰.

Özellikle canlı resmi yapmanın yasak olduğu ve heykelin ise hiçbir zaman müsaade edilmediği, Müslümanlar arasında soyut resim diyebileceğimiz, Hüsni hat, Tezhip, Ebru, Minyatür gibi sanatların revaç bulmasına ve gelişmesine neden olduğu görülmektedir⁴¹. Hz. Peygamber döneminde varlığı bilinen sanat ve zanaat kolları şunlardır.

Dökümcülük (demir dökümcülüğü): M.S. 1. asırdan beri Yemende vardı ve gelişmişti. San’a şehrindeki Cumdan kalesinin dört bir cephesinde pirinçten mamul arslan heykellerinin bulunduğu ve rüzgar esişinde kükreme sesi çıkardıkları rivayet edilmiştir. Zaten demircilik, çömlekçilik ve dokumacılık Yemen’de eskiden vardı.

³⁹ YILDIRIM, M., “İlk Dönem İslam Sanatının Oluşumu” **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, C.4, S.10, s.60, Konya, 2015

⁴⁰ Grabar, O., **a.g.e.**, s. 34

⁴¹ YILDIRIM, M., **a.g.m.**, s.61

“Enes b.Malik’den gelen bir rivayette: “Rasulullah (s.a.s.) ile birlikte İbrahim’in vefatından sonra çarşıya çıkmıştık. Yolda demirci Eba Seyf’e tesadüf ettik, körük çalışmakta olduğundan evin içinin dumanla dolmuş olduğunu gördüm. Rasulullah (s.a.s.) den önce içeri girerek Eba Seyf’e: Rasulullah’ın gelmekte olduğunu, bu yüzden körüğünü durdurmasını haber verdim.

Asr-1 Saadette kazma-kürek gibi kazı aletleriyle, balyoz ve kesici aletlerin istimal edildiği biliniyor. Bütün bu aletlerin tamamen dışarıdan ithali mümkün değildir. Çünkü biz Hz. Peygamberin Benu Kurayza Yahudilerinden ödünç olarak bazı kazı alet ve edevatı aldığını bilinmektedir. Arabistan’daki Yahudilerin tarımdaki maharetleriyle Yesrib’dekilerin (Medine) ise demircilik, kuyumculuk ve silah imalatıyla tanınmış olmaları, bu tür tarım alet ve edevatıyla kesici aletler ve harp silâhlarının Hicazda yapıldığı fikrini desteklemektedir.

Medine ile Hayber arasında bulunan Fedek bölgesi Yahudileri “At dizgini ile At gemi” imalinde meşhur idiler. Hayber Yahudileri arasında demircilikle uğraşan çok kimse vardı. Nitekim Hz. Peygamber Hayber’i fethettiğinde esirler içinde bulunan 30 demirci, simsar ve sanatkârın sanatlarıyla kuvvet bulmaları, geçimlerini sağlamaları gibi düşüncelerle Müslümanların arasına terk edilmelerini emretmiştir. Bunların teknik bilgilerinden Müslümanların istifade ettikleri ise muhakkaktır. Erzak b.Ukbe es-Sakafi’nin Taif Muhasarasında Müslüman olduğu, daha sonra da demircilik yaptığı nakledilmektedir. İlk Müslüman sahabelerden, Habbab Bin Eret’in Cahiliye Döneminde demircilikle uğraştığı ve sahibesinin (kadın efendisi) başını dağladığı rivayet edilmiştir⁴².

Hazreti Peygamber döneminde İslam toplumunun maden sanatı konusunda kendi çağının ekseninde hareket ettiği müşahede edilmektedir.

“Peygamber Efendimiz zamanında sahabenin kendi evlerinde ve günlük eşyalarında figürlerin kullanıldığını gösteren birçok kayırt bulunmakta olup bunlardan birisi şöyledir: ‘Ve bize sağlam bir rivayetle ulaştığına göre Huzeyfe bin

⁴² YILDIRIM, M., a.g.m., s.64-65

Yeman' in mühür şeklindeki yüzüğünün kaşında iki turna sureti(Figürü) ile bunların arasında aralarında zikrullahtan (Kuran-ı Kerim Ayetleri) bazı kelimeler işlenmişti. Aynı şekilde Ebu Musa el-Eş'ari' nin yüzüğünün kaşında oturmuş bir aslan sureti (Figürü) vardı⁴³.

Tarihi kaynaklarda Hz Ömer'in İslam devletinde idari ve mali yapılanmayı teşkilatlandırdığı ve ilk adli divanları oluşturmakla beraber daha önce Bizans ve Sasani sikkeleri kullanmakla beraber ilk İslam sikkelerini bastırıldığı belirtilmektedir.

“Hz. Ömer, Arabistan'da ilk sikkeyi vücuda getiren kişi oldu, sikkenin bir tarafında “Elhamdülillah”, bir tarafında da "Muhammed'un Resulullah" yazılı olduğu bildirilir”⁴⁴. “Tarihçi Mukaddesi' nin belittiğine göre Hz. Ömer, Suriye' den gelen ve üzerinde kabartma insan figürleri bulunan buhurdanı Medine Camii' nde kullanmakta mahzur görmemiştir⁴⁵.

Fotoğraf 7: Erken İslam Sikkesi “Mihrap Tipi Yazı ve Tura”, GRABAR, O., İslam Sanatının Oluşumu Kitabından, s. 255

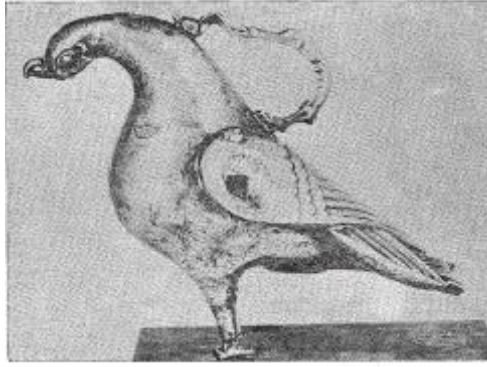
İslam'ın yayıldığı bölgelerde diğer medeniyet eserleriyle tanışmış olan sahabeler bu duruma kayıtsız kalamazdı. Erken İslâm devrine ait, 8 ile 10' uncu yüzyıllar arasına tarihlenen bir grup hayvan biçiminde madeni eser mevcuttur. Tek parça halinde tunçtan dökülen ve boyları 35 ile 40 cm. arasında değişen bu heykel

⁴³ ÇAM, N., *İslam'da Sanat Sanatta İslam*, Ankara, 2008, s.74

⁴⁴ HİZMETLİ, S., *İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Sonuna Kadar)*, Ankara, 1991, s.200

⁴⁵ ÇAM, N., *a.g.e.*, s.75-76

karakterindeki eserlerin bazıları buhurdan bazıları aguamanil (su kapları), olarak kullanılmıştır. Üzerleri kazıma desenlerle süslenmiş kartal, at ve horoz biçimindeki eserlerden büyük çoğunluğunun Horasan veya Maverannehir atölyelerine ait olduğu tahmin edilmektedir⁴⁶.

Fotoğraf 8: Batı Berlin devlet müzesinde bulunan tunç buhurdan (ERGİNSOY, Ü., İslam Maden Sanatının Gelişmesi Kitabından s.91)

2.3.1. Emevi Dönemi Maden Sanatı (661-750)

661 yılında Hz. Ali şehit olduktan sonra Müslümanların çoğunluğu tarafından halife ilan edilen Hz. Hasan 6 aylık süresince halifelik makamında bulunmuştur. Hz. Ali'nin halifeliğini kabul etmeyen Emevilerden Şam valisi Muaviye bin Süfyan Hz. Hasan'ın halifeliğine de karşı çıkması üzerine Hz. Hasan anlaşma yoluna gitmiştir. Antlaşma metninde halifeliğinin saltanat haline getirilmeme koşuluyla Emevilerden Muaviye'ye bırakmıştır. Böylelikle Emevi Dönemi başlamıştır.

Emevi Döneminde İslam'ın evrenselliğinden ziyade kendi soylarının (Arap) üstün olduğu fikriyle hareket etmişlerdir. Bu anlayış yaşayış biçimlerinde olduğu gibi sanat alanında hanedanlarının zevk ve safahatını yansıtmıştır.

Emevî hânedanının hâkimiyeti altında doğan ve gelişen Emevî sanatı, her şeyden önce İslâm sanatının esaslarının tespit edilip temellerinin atıldığı devri temsil eder. Mimari ve diğer sanat kollarında ana formların ortaya çıkması, kaidelerin tesbit

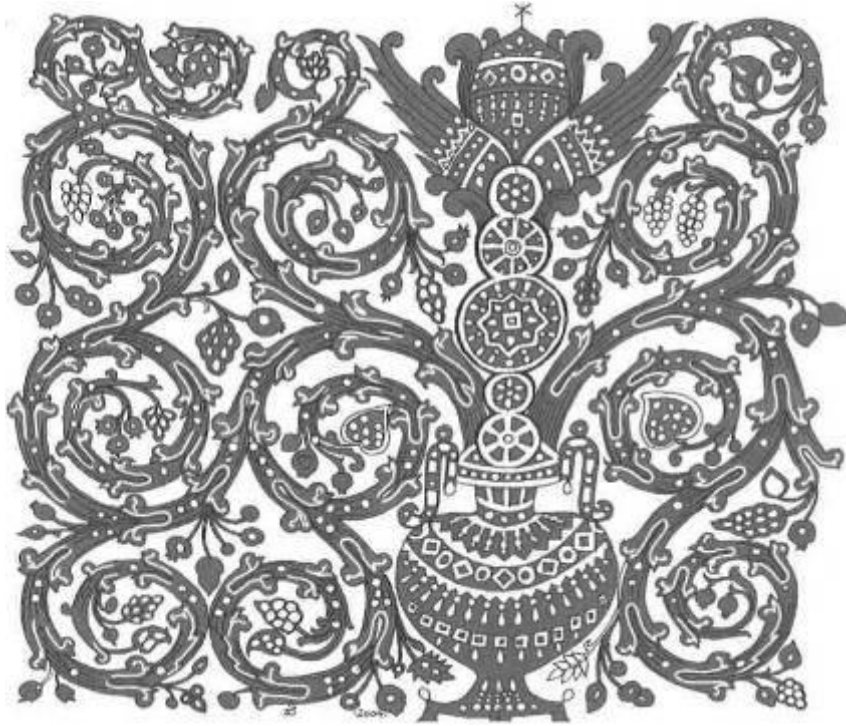
⁴⁶ ERGİNSOY, Ü., a.g.e., s.89

edilmesi ve ana şemaların belirlenmeye başlaması bu döneme rastlamaktadır. Emevî sanatı, sınırlı bir teşekkül süresi içinde kaldığı ve hâkim olduğu bölgelerin İslâm öncesi kültürleriyle yakın temas halinde bulunduğu için daha sonra tam anlamıyla şahsiyet kazanacak olan İslâm sanatından değişik bazı özellikler göstermektedir. Bilhassa ihtişam ve zenginliğin ortaya konulduğu mimari tezyinatta hemen farkedilen bu durum, Emevî hükümdarlarının, İslâm öncesi medeniyetlerin ve Hıristiyanlığın bıraktığı eserlere karşı İslâm düşünce ve sanatını hâkim kılma arzularının sonucudur.

“Emevî sanatından günümüze ulaşan sınırlı sayıdaki örneğin büyük bir kısmı mimarlık âbidesi olup bunların dışında kalanların çoğunluğu da mimariye bağlı sanat kollarına ait eserlerdir; el sanatı ürünlerinin sayısı ise çok azdır. Emevî sanatını temsil eden bütün eserlerde rastlanan ana özellik, bunların İslâm sanatının diğer devirlerinde yapılanlardan farklı ve değişik bir anlayışla ele alınmış olmalarıdır. Bu durum mimari kadar mimariye bağlı sanat kolları ve el sanatları için de geçerlidir. Özellikle mimariye bağlı sanat kolları ve el sanatlarının tezyini elemanları arasında yakın bir temas olduğu gözden kaçmamaktadır; bunlara aynı zevk ve duyguların şekil verdiği bellidir. Emevî sanatının temeli mimari ve mimari tezyinat olup kullanma amacıyla yapılmış eserler üzerinde dahi mimari tezyinat elemanlarının yer alması bu durumun sonucudur.

Duvar resimleri, mozaikler ve heykeller daha çok Emevî halifelerinin hâkimi oldukları bölgelerin eski kültür, gelenek ve düşünceleriyle İslâm'ın inanç ve anlayışını birleştirme çabasının ve şahsî zevklerinin sonucudur. Bundan dolayı söz konusu eserler eski Mezopotamya ve İran medeniyetleri kadar Grek, Roma ve Bizans medeniyetlerinin de İslâm sanat ve kültürüyle birleşmesini temsil etmektedir”⁴⁷.

⁴⁷ BEKSAÇ, A., E., TDVİA, C., 11, “Emevi”, İstanbul, 1995, s.104-108. <https://islamansiklopedisi.org.tr/emeviler#2-sanat>

Fotoğraf 9: Kubbet'üs-Sahra iç mekân mozaiklerinden detay görünümü,
ÖZKEÇECİ, İ., Doğu Işığı Kitabından, s. 86

2.3.2. Abbasi Dönemi Maden Sanatı (750-1258)

“Emevî halifelerinin bir asır kadar devam eden idarelerinde benimsedikleri siyasî görüşler ve yaptıkları uygulamalar, geniş bir sahaya yayılmış bulunan İslâm toplumu içinde çeşitli gayri memnun unsurların ortaya çıkmasına ve sonunda Emevî hânedanının yıkılmasına yol açmıştır”⁴⁸.

Emevilerin Arap olmayan halklara uyguladıkları tavır ve davranışlar sonucu Ebu Müslüm Horasani ve Abbasi hanedanına mensup halkın teşvikiyle Emeviler yıkılarak Abbasi egemenliği başlamıştır. Abbasiler merkezi yönetimi güçlendirmek için temasta olduğu Orta Asya Türkleri ile özellikle askeri alanda iş birliği yapmıştır. Bu amaçla başkentten uzak ordu şehri olarak kurduğu Samarra şehrine Türkleri yerleştirmiştir.

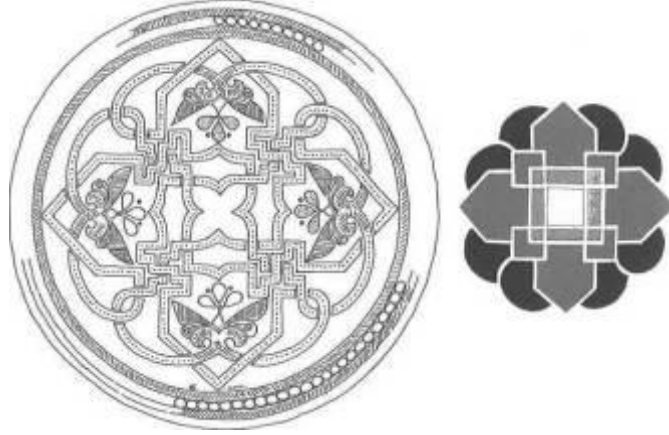
⁴⁸ YETKİN, Ş., TDVİA, C.1 “Abbasi”, İstanbul, 1995, s.49-56. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abbasiler#1>

“Abbâsî döneminin çeşitli el sanatları bu devrin karakterini ortaya koyacak niteliktedir. Orta Asya Türk sanatı ile Sâsânî sanatı bu alanda da etkili olmuş, ancak eserler İslâmî görüş içinde biçimlendirilerek Abbâsî devrinin kendine has üslûbu ortaya konulmuştur. İslâmiyet’in yayılmasından önce Sâsânîler’in hüküm sürdüğü İran ve Irak’ın kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinde çok gelişmiş bir maden sanatı bulunuyordu. Bu bölgeler ve sanat açısından etkili oldukları çevre bölgeler, Müslümanların hâkimiyetinden sonra da eski maden sanatını aynı üslûp ve tekniklerle devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla, üzerinde kitâbe bulunmayan madenî eserlerin Erken İslâmî Devir’e mi (Emevî-Abbâsî), yoksa Sâsânî devrine mi ait olduğu tam olarak tesbit edilememektedir. Erken İslâm madenî eserleri içinde, kesinlikle Abbâsî devrine mal edilebilecek olanlar, üzerinde halife adlarının yer aldığı bir grup altın ve gümüş madalyondur. Bugün çeşitli müze ve özel koleksiyonlarda bulunan bu madalyonların ön yüzlerinde genellikle bir hükümdar portresi veya alçak bir tahta bağdaş kurmuş, bir elini beline dayayıp diğeriyle bir kadeh tutan sakalsız, yuvarlak yüzlü, uzun saçlı bir hükümdar tasviri gibi Orta Asya Türk kökenli motifler; arka yüzlerinde ise genellikle bağdaş kurup tambura ailesinden telli bir saz çalan müzisyen figürü, yahut kolunda avcı kuş bulunan atlı figürü gibi yine Orta Asya Türk kökenli motifler yer almaktadır. Bu madalyonlar kitâbeli olmaları sebebiyle birer tarihî belge değeri taşımaktadır⁴⁹”.

“Maden sanatı ürünleri konusunda ise üzerinde kitabe bulunmayan eserlerin tarihlendirilmesi ve hangi devre ait olduğunun belirlenmesi zordur. Daha önceki dönemlerde aynı bölgelerde gelişmiş bir Sâsânî maden sanatı vardı ve Müslümanların hâkimiyetinden sonra da eski maden sanatının üslûp ve teknikleri devam ettirildi. Bu sebeple madeni eserler içinde Abbâsî dönemine mal edilenler, üzerinde halife adlarının yazılı olduğu bir grup altın ve gümüş madalyondur. Bu madalyonların ön yüzünde hükümdarın portresi veya taht üzerine oturmuş bir hükümdar tasviri yer alır, diğer yüzünde ise bir grup müzisyen veya avcı kuşu ile atlı

⁴⁹ YETKİN, Ş., **TDVİA**, “Abbasi”, C.1, İstanbul, 1988, s.49-56 <https://islamansiklopedisi.org.tr/abbasiler#1>

figürü vardır. Resimlerde Orta Asya kökenli motiflerin ve figürlerin hâkim olduğu görülür⁵⁰.

Fotoğraf 10: Rölyef Süslemeli 28 cm. çapında bir seramik tabak detay görünüm. Irak IX. Yüzyıl (Washington Freer Gallery of Art), ÖZKEÇECİ, İ., Doğu Işığ Kitabından alınmıştır.

2.3.3. Karahanlılar Dönemi Maden Sanatı (920-1212)

920 yılında önderleri Satuk Buğra Han döneminde bütün maiyetiyle (vatandaşlarıyla beraber) İslam'a geçen Karahanlı devletinin, sanat alanında ilk cami mimarisi ve edebiyata katkıları yanı sıra İslam'ın ruhuna uygun sanat ve kültür faaliyetlerinde katıldıklarını söyleyebiliriz.

“Pek fazla yanılığa düşmeksizin Karahanlıların Yağma, yani Oğuz oldukları düşünülebilir. Bu büyük oluşum, belki de Kalmuk hükümdarlığını yok ettikten sonra dokuz boya dayanan eski örgütlenme biçimini iyice değiştirecek ve mitlerini yeniden kurarak Balkaş ve Aral Gölü bölgesine yerleşecektir; Karahanlılar, Altay'ın güney yamaçlarından inmiş ve belirsiz bir tarihte ele geçirecekleri iki kentin çevresinde göçebe olarak yaşamaya başlamışlardır. Bu kentlerden ilki Satuk Buğra Han'ın başkent yapığı Kaşgar, diğeri ise oğlu Buğra Han Harun'un yönettiği, Çu'nun kuzeyinde yer alan Sogd kuruluşu Balasagun'dur.”⁵¹

⁵⁰ ÖZKEÇECİ, İ., Doğu Işığ (VII-VIII. Yüzyıllarda İslam Sanatı), Sanat Dizisi II, İstanbul, 2006, s. 185-186

⁵¹ ROUKX, J., P., **Türklerin Tarihi**, Ankara, 2015, s. 191

Maden sanatında bu güne kadar Karahanlılara mal edilen herhangi bir eser olmayışından dolayı, Karahanlıların mimari, süsleme ve mimariye bağlı hat süsleme sanatı bakımından dönemin İslami anlayış ve zevkini yansıtan yapılarla çağı yakaladıklarını ve Türk sanatında dini mimari, saray mimarisi ve mimari süsleme boyutunda öncülük ettiğini söyleyebiliriz.

1069 yılında Buğra han döneminde, Karahanlıların başkenti, Kaşgar'da. Yusuf Has Hacip tarafından yazılan manzum olarak Uygurca kaleme alınan Kutadgu- Bilig (Mutlu olma bilgisi) ile Kaşgarlı Mahmud'un yazdığı, Türk kültür edebiyat tarihinde önemli bir yere sahip olan Divan-ı Lügatit'Türk (Türk Dili Dergisi) Karahanlı dönemine aittir.

İslam'ın ilk Türk müntesipleri olarak Karahanlı ilim adamları başta Muhammed Farabi, ilk Müslüman filozoflardandır. Grek (Yunan) felsefesi ile İslam felsefesini uzlaştırarak ekol oluşturmuş ve Aristo'nun eserlerini tercüme ederek açıklamıştır. Farabi'nin ilim ve felsefe konulu 160 kadar eseri bulunmaktadır (ölm: 950); devrin ünlü matematik alimi, Harzemli El Biruni (ölm: 948), dönemin diğer büyük alimi olup; geometri, cebir, matematik, coğrafya gibi ilim dallarında 110' dan fazla eser yazmıştır⁵².

Türk-İslam mimarisinde öncü olan Talhatan Baba camii (XII. Yüzyıl başları), Buhara Muğak Attari camii, Özkent minaresi, Burana (kale) minaresi, Buhara, Namazgah camii, Tirmiz, Car Kurgan Minaresi, Ayşe Bibi Türbesi (1068-1082), Tim, Arap Ata (978) türbesi yapıları Karahanlı'ların mimari ve süsleme üslubunun yegane temsilcisi olan yapılarıdır. Karahanlı döneminden kalan maden sanatı örnekleri çok az olmakla birlikte; X. ve XII. yüzyıllar arasında İslâm dünyasında pek çok bronz eser yapılmıştır. Bunlar arasında Karahanlı dönemine ait bronz aynalar,(geleneği devam ettiren) Selçuklu egemenliğindeki bölgelerde tepsi, havan, ibrik, ayna, vazı, kutu, Kuran mahfazası, buhurdan, hokka, kalemdan, bakraç, şamdan, leğen, gülâbdan, ponza

⁵² ASLANAPA, O., a.g.e., s. 27.

tutacağı, davul ve kapı tokmağı gibi çeşitli işlere yarayan madeni eserler yer alır⁵³. Karahanlı maden sanatına bağlanan en önemli eserler aynaları oluşturmaktadır. Türk İslam eserleri müzesinde bulunan ve Selçuklu geleneğine bağlanan çelik bir ayna üzerinde avcı süvari sahnesi işlenmiş olup; Ermitage müzesinde bulunan Karahanlı dönemine tarihlenen iki adet, tunç ayna üzerinde de kabartma olarak aynı avcı süvari figürlü sahnelerin yer alması söz konusu figürlerin Türk sanatında erken devirlere (Karahanlı maden sanatı) dayandığını gösteren en önemli bulgudur⁵⁴.

2.3.4. Büyük Selçuklu Devleti Maden Sanatı (1040-1292)

Büyük Selçuklular Döneminde İran'da, Selçuklu Atabekleri devrinde Mezopotamya ve Suriye'de büyük atılımlar ve gelişmeler göstermiştir. Maden sanatı teknikleri, bu sanatın malzemesi olan madenlerin keşfedilmesine ve madenlerin kendilerine has özelliklerinin anlaşılmasına bağlı olarak gelişmiştir. Günümüze kadar gelen madeni eserler göz önünde bulundurulduğunda, Türk toplumunda ve diğer milletlerde (medeniyetlerde) maden devrinden itibaren, madeni eserler vücuda getirildiği anlaşılmaktadır. Selçuklularının maden işçiliğinde üstün bir üslup ortaya koymaları, Türk maden sanatının kaynaklarının çok eskilere dayandığını göstermektedir. Büyük Selçuklularla birlikte, Horasan'da Sasani tarzı kültür geleneği de izlenerek farklı kendine özgü yepyeni bir maden sanatının doğduğu görülmektedir.

Fotoğraf 11: Boston Museum of Fine Arts'da bulunan, Sultan Alp Arslan'ın gümüş tepsi.

⁵³ ÖZKEÇECİ, İ., a.g.e., s.329.

⁵⁴ ASLANAPA, O, a.g.e., s.337.

“Selçukluların bu kıymetli mâden işlerinden kalan en eski eser, Boston Museum of Fine Arts’da bulunan 43 cm. çapında şahane gümüş tepsidir. Kitabesine göre, kendi hanımı tarafından 459 (1067) da Hasan el Kâşanî adında bir ustaya yaptırılarak Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan’a takdim edilmiştir. Kenarları hafifçe kalkık yuvarlak tepsinin tam ortasına iri kûfi harflerle ve fevkalade bir istifle “El sultan el azam Alp Arslan” yazılmış, altta, karşılıklı birer kanatlı keçi, üstte, boyunları arkaya uzatılmış leyleğe benzer iki kuş, spiral kıvrıkdallar, palmet ve rumîlerle süslü bir zemin üzerine kazıma (engraved) tekniği ile işlenmiştir. Bu orta kompozisyon, dört taraftan birer palmetle nihayetleniyor. Spiral kıvrıkdallar, palmet ve rumîlerden bir zemin üzerine kûfi kitabe kuşağı, kalkık kenarların iç yüzünü çevirmektedir. Sağlam üsluplar ve ifade kuvveti ile gerçekten büyük sultana layık bir eserdir.”⁵⁵ Boston Museum of Fine Arts bulunan gümüş şamdan 532 (1137) tarihli olup; son Selçuklu sultanı, Sencer’in adını taşımaktadır. Söz konusu iki nadir eser, Büyük Selçuklu Sultanlarının maden sanatına yakın ilgisini göstermektedir⁵⁶.

Fotoğraf 12: Boston Museum of Fine Arts bulunan gümüş şamdan (fotoğraf, O. ASLANAPA’dan).

Selçuklu devri İran eserlerinden, dökümle yapılmış ve üzeri kazıma tekniği ile süslenmiş bir tunç tas, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenmektedir (Foto 15) Envanter numarası 25/3466 olan bu eserin ağız çapı 24 cm, yüksekliği 9 cm’dir.

⁵⁵ ASLANAPA, O, **a.g.e.**, s. 333

⁵⁶ ASLANAPA, O, **a.g.e.**, s. 333.

Topkapı Sarayı Müzesindeki tasın silindir biçiminde bir formu ve hafifçe yuvarlatılmış bir taban kısmına sahiptir. Tasın yan kısımları ağız kenarında iç bükey olup; sonra tekrar dışarıya doğru açılmaktadır. Eserin gövde yüzeyini çift düz çizgilerle çerçevelenmiş dikdörtgen kitabe frizleri içinde geriye doğru bakan stilize kuş figürleri bulunan iki yuvarlak formlu sade madalyon süslemektedir. Madalyonların biçimine uydurulan kartuşların dar kenarları içbükeydir. Kartuşların zemini, 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Selçuklu devri madenî eserlerinin üzerinde sık sık görülen, mekanik bir şekilde sarılmış kıvrım dallarla kaplanmıştır. Frizlerin içinde yer alan kufî ‘kitabelerde eserle ilgili herhangi bir bilgi verilmemekte olup; yalnızca tasın sahibine yücelik, devamlılık ve nimetlere kavuşma (el-izz al-dâ’im v’el ikbal) duası temenni edilmektedir. Kitabe kartuşlarının ve madalyonların altını, sivri uçlarından stilize palmet yaprakları sarkan, bir örgü motifi dolanmaktadır (Fotoğraf 15).

Fotoğraf 13: İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenen Selçuklu dönemi tunç tas (fotoğraf, Ülker, ERGİNSOY’dan).

Söz konusu tas formu, üzerinde işlenen bitkisel süsleme tarzı ve genel hatlarıyla, 12. yüzyılda İran’da yapılan Selçuklu madeni eserler ile benzer özelliklere sahip olduğu için; Büyük Selçuklulara ait İran yapımı olabileceği düşünülmektedir (bkz. Fotoğraf 13)⁵⁷.

Yukarıda bahsedilen eserler benzer kitabe ibareleri (kelime olarak), bu araştırmanın, (bkz. Kat. 6, fotoğraf: 26, şekil: 9a,9b) gümüş muskalık kitabe frizinde Arapça, kadim sülüs hatla şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: “Lil izzı, ven’nasrı ve-likbalul ni’meti ve’l mecdi” ibaresi yer almaktadır. Anlamı “Kutsiyet, yardım, nimetlere kavuşma ve şeref için”

⁵⁷ ERGİNSOY, Ü, a.g.e., s. 344- 345.

Fotoğraf 14: (Kat. 6) Topkapı müzesi, env. 25/3466 no’lu eserle benzer kitabe ibareli muskalık ön yüz detay görünüm.

Yukarıda bahsedilen iki eser, Büyük Selçuklu dönemi geleneği hat (kadim sülüs, kufi v.b) ve süsleme üslubunun ortak bazı özelliklere sahip olduğunu ve yazıların sanatta genel bir mahiyet kazandığı anlaşılmaktadır.

2.3.5. Anadolu Selçuklu Maden Sanatı (1071-1308)

12. ve 13. yüzyıllarda Anadolu Selçuklu maden işlerinde döküm, dövme, delik-işi, kabartma, kazıma ve kakma gibi tekniklerle hem dekoratif hem de ihtiyaca dayalı örnekler ortaya konmuş olup, bu eserler, başta Horasan, Musul, Suriye’de olmak üzere; Konya, Mardin, Hasankeyf, Diyarbakır, Siirt, Harput, Erzurum ve Erzincan’da maden eserleri yapım merkezlerinde yapılmış ve ihtiyaca göre sipariş edilmişlerdir.

“11. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu’ya akıncı grupları halinde gelmeye başlayan Türk kavimleri, Büyük Selçuklu Sultanı Alp-Arslan’ın beraberindeki akıncı ordusu ile, Bizans imparatoru Romanus IV. Diogenes’in ordusuna karşı kazandığı Malazgirt zaferinden (1071) sonra, Anadolu’ya hâkim olmuştur”⁵⁸.

⁵⁸ Anadolu Selçuklu tarihi için bak: Cahen, C. Pre-Ottoman Turkey, New York, 1968; Kafesoğlu, İ. *Selçuklu Tarihi*, İstanbul, 1972; İdem. “Selçuklular”, *İslâm Ansiklopedisi*, vol. X, (1966), s. 379-384.

“Alp Arslan, Anadolu’daki Türk ordularının başkomutanlığına Kutalmış oğlu Süleyman Şah’ı getirerek, Anadolu’yu fetih emri vermesi üzerine; Süleyman Şah, Artuk, Danişmend, Saltuk Beyin de aralarında bulunduğu Türkmen Beylerine bağlı akıncı kuvvetlerinin de yardımıyla, bir kaç sene içinde Anadolu’nun büyük bir kısmını fethetmiştir. Anadolu’daki fetihlerden memnun kalan Büyük Selçuklu Sultanı Melik Şah, 1077 yılında; Süleyman Şah’a armağan olarak Anadolu Sultanlığını bağışlamış; bu süreçte, Büyük Selçuklu hükümdarına bağlı Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuştur. 1096’dan (11.yüzyılın sonu) itibaren, Anadolu Selçuklu devletinin başkenti Konya olmuştur”⁵⁹.

Anadolu Selçuklu dönemi maden sanatı eserlerine genel bir değerlendirme açısından Anadolu Müzeleri ve değişik yurtiçi yurtdışı koleksiyonlarında bulunan önemli madeni eserlerden seçme yapılarak anlatılacaktır.

Anadolu Selçuklularına tarihlenen, madenî eserlerin sayısı İran, Mezopotamya ve Suriye’ye mal edilen madeni esere nispeten daha azdır.

“Anadolu Selçuklu devleti döneminde yapıldığını kesinlikle söyleyebileceğimiz bir eser, Beyşehir Eşrefoğlu Camiinden, 1942 yılında Ankara Etnografya Müzesine getirilen kandil, kitabesinde: 1280/81 yılında Konya’da yapıldığı belirtilen kandil zarfı dövme tekniği ile şekillendirilmiş olup; delik-işi, repousse ve yıldız tekniklerinin bir arada kullanılarak ile süslenmiştir”⁶⁰.

Yüksekliği 20 cm, ağız çapı 18 cm olan kandil yuvarlak gövdeli, ağız kenarına doğru genişleyen dar boyunlu ve gövdenin altına lehimle birleştirilmiş sekiz dilimli kaide kısmı bulunmaktadır.

Kandil zarfı repousse tekniği ile elde edilmiş, zengin rumi kompozisyonları ile kaplanmıştır. Arabesk (rumi) kompozisyonlarının zemini, ışığın dışarıya süzülebilmesi için, delik-işi tekniği uygulanarak kafes biçimini almıştır. Gövdenin

⁵⁹ EGİNSOY, Ü, **a.g.e.**, s.304.

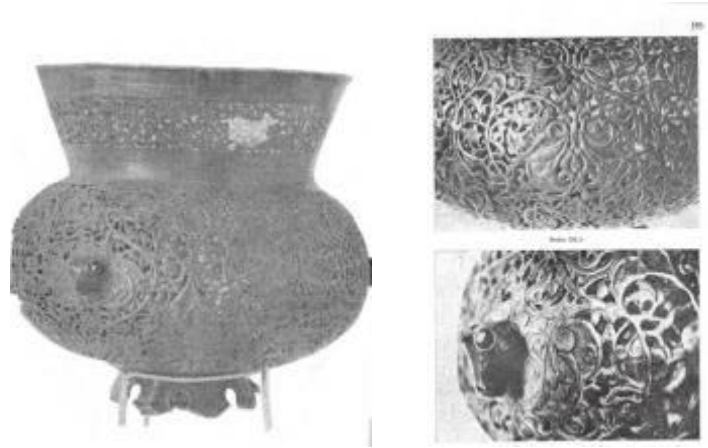
⁶⁰ EGİNSOY, Ü, **a.g.e.**, s. 306

üzerinde, repousse tekniği ile oluşturulmuş üç boğa başı kabartması figürü bulunmaktadır (fotoğraf 18a,18b,18c).

Kandilin 6.8 cm. enindeki boynunu, iki örgü süsleme şeridinin arasına istif edilmiş; nesih bir kitabe frizi yer almaktadır. Kitabede, Kur'an-ı Kerimin 24. Nur süresinin, 35. Ayeti: "Allah yerin ve göklerin nurudur. O'nun nurunun misali, içinde çırağ bulunan bir kandildir. O çırağ bir billur içindedir. Billur da inci gibi parlayan bir yıldız benzer." Okunmaktadır.⁶¹

"İslâm sanatında, ilk olarak 1280/81 tarihli Konya yapımı kandilin üzerinde yazılan nur suresinin 35. ayeti: ışığın İlâhî bir sembol olarak işaret edildiği görülmekte olup; daha sonraki devirlere ait İslâmî devletlere ait kandillerinde, örneğin, camdan yapılan Memlûk dönemi kandillerinin üzerinde yoğun olarak kullanılagelmiştir"⁶².

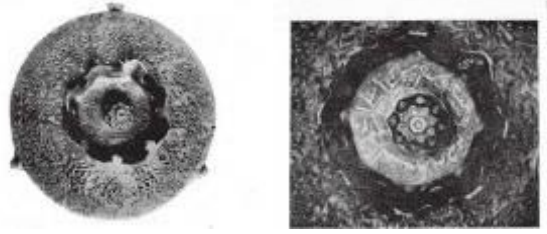
Kandilin dip kısmında, orta kısmında, sekiz yapraklı çiçek biçimli süslü bir kabartma bulunmakta; kabartmanın etrafını Arapça nesihle işlenmiş bir kitabe bordürü çevrelemektedir (fotoğraf 18d, 18e). Söz konusu kitabede: kandilin, 1280/81 yılında Konya şehrinde, Nusaybinli Muhammed oğlu Ali isimli usta tarafından yapıldığı belirtilmektedir.

Fotoğraf 15a, 15b, 15c: Konya işi kandil zarfı (Ülker ERGİSOY'dan).

⁶¹ Not: bu bölüm Osman Nebioğlunun çevirisi olan Türkçe Kuran-ı kerim'den alınmıştır.

⁶² EGİNSOY, Ü., a.g.e., s.394.

Fotoğraf 15d, 15e: Konya işi Kandil zarfı dip kısmı ve usta (amili) imzasından detay (Ülker ERGİSOY'dan).

Selçuklu sanatında hayvan tasvirlerinin çoğu zaman sembolik anlamlar taşıdığı için işlendiğini biliyoruz. Gönül ÖNEY, boğa figürünün sembolik anlamının, birlikte tasvir edildiği figürlere göre değiştiğine dikkati çekmektedir. Örneğin, insan figürü ile birlikte resmedilen boğa Ay'ı veya Boğa burcunu veya Venüs gezegenini; kartal, aslan ve gergedan gibi ışık ve kudret sembolü olan hayvanlarla birlikte tasvir edilen boğa ise, karanlığı ve yenilgiyi temsil etmektedir. Boğa, ejder figürüyle bir arada kullanıldığı zaman, hâkim hayvan olarak yer altının, karanlığın hâkimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

“1280/81 tarihli kandilin süslemesinde boğa tek başına kullanılmıştır. Palmet dallarının üzerine yerleştirilmiş boğa başlarının sembolik bir anlam taşıyıp taşımadığı net değildir. Ancak kandilin boynuna dolanılan kitabe, Kurandaki nur suresinden alınan bir ayettir, üzerinde nur'la (ışık'la) ilgili bir ayet bulunan ve kendisi de ışık veren bir eşya olan bu kandilin gövdesini süsleyen boğa başlarının “Ay'ı veya aydınlık-karanlık prensiplerinden “karanlığı” temsil ettiği düşünülebilir. Diğer taraftan boğa başlarının, bir sembolik anlam taşımadan doğrudan doğruya tezyini bir amaçla kullanılmış olması da mümkündür. Anadolu sanatında boğa figürünün, Neolitik Çağdan itibaren her devirde kullanıldığı bilinmektedir.

“1280/81 tarihli Konya yapımı kandil, İslam kandilleri arasında, gerek süslemesinde boğa başları kabartmalarının kullanılmış olması, gerek delik-işi tekniğinin yanısıra repousse tekniğinin de uygulanmış olması bakımından “ünik” (benzeri bulunmayan) bir örnektir. Kitabesinde hem tarih, hem de şehir ve usta adı bulunan bu kandil, Selçuklu devrinle ait en önemli madenî eserlerden biridir. 13 üncü yüzyılın

İkinci yarısında Konya’da, gelişmiş maden sanatı atölyeleri bulunduğunu kanıtlamaktadır”⁶³.

Anadolu Selçuklu çağında Maden sanatının köklü bir geleneğe sahip olduğu ve devlet adamlarının güvencesi altında serbest bir kültür sanat faaliyetlerinde bulunulduğu; gözlemlenmektedir. Selçuklu devlet adamları himayesinde olan Sanat erbabı ele geçirilen topraklarda daha önceki medeniyetlerin ilim ve tekniği de kullanarak; inandıkları İslam dininin evrensel ruhuna uygun şekilde eski köklü geleneklerini uyumlu hale getirerek nadir madeni eserler meydana getirmişlerdir.

2.3.6. Artuklu Dönemi Maden Sanatı (1102-1408)

“Anadolu’nun güneydoğusunda 1102 -1408 arasında önemli bir rol üstlenen Artukoğulları devleti (Artuklu), 12. ve 13. yy arasında Anadolu sanatında bir bölge geleneği kurmuş olup; bu etkiler uzun bir süre çeşitli biçimlerde devam etmiştir.

Tarihi kaynaklarda, Artuklu hâkimiyet alanları genellikle Hasankeyf, Mardin, Diyarbakır, Harput (b. Elazığ), Meyyafarkin (bugün Silvan) kolları olarak ayrı ayrı ele alınmakla birlikte; bu tarihi ayırım mimarlık ve sanat tarihi alanında da gerektirecek önemli bir fark yoktur. Fırat ve Dicle kollarının (Elcezire - Mezopotamya) meydana getirdiği bölgede yer alan Artuklu devleti, aynı zamanda Kuzey Suriye ve Kuzey Irakla sürekli kültürel ve siyasi etkileşimde bulunan Artuklu’ların Mardin Kolu, Mardin şehrini kendilerine başkent seçerek en uzun süre varlıklarını sürdürdükleri Anadolu kenti olmuştur.

Anadolu’nun erken dönem mimarlığında, Artuklu cami ve medreseleri bu yapı tiplerinin gelişimi alanında öncü yapılar olmuştur.

Genellikle Oğuzların, Kayı boyu damgasını kullanan Artukoğulları sanat alanında figürlü plastiğe de yaygın olarak yer vermişlerdir. Dünya çapında eser veren Eb’ül İz el Cezeri, meşhur minyatürlü otomatlar (otomatik aletler) kitabını, Artuklu

⁶³ ERGİNSOY, Ü, a.g.e., s.397.

sultanı, Nasreddin Mahmud'un teşvikiyle 1206 tarihinde, Diyarbakır Artuklu sarayında kaleme alarak, icatlarının ilk denemelerini burada gerçekleştirmiştir.

Türkiye ve Dünya Müzelerine dağılmış olan 13. yüzyıl maden sanatı (kakma, kabartma vs metal işleri) ürünlerinin çoğunluğu, Literatürde: “Artuklu Bölgesi” olarak nitelendirilmektedir.

Bu döneme tarihlenen çeşitli tekniklerde yapılan, eserler arasında: Aynalar, taslar, güğümler ve kapı tokmakları en ünlü olanlardır. Bu eserler, Musul, Selçuklu ve Atabekler (zengi) metal üslubuyla yakın benzerliklere sahiptir”⁶⁴.

Artuklu sanatında genellikle Selçuklu sanat geleneğini sürdüren eserlerle karşılaşmaktadır.

Fotoğraf 16: Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki Artuklu davulu (O. ASLANAPA'dan).

XII-XIV. yüzyılları arasında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hâkimiyet süren, Artuklu devleti diğer sanatlarda olduğu gibi maden sanatında da kendi geleneğini oluşturmuştur. “XIII. yüzyılda maden sanatının merkezi Musul olmakla beraber, Anadolu'da Artuklu'lar, kökeni Büyük Selçuklu maden sanatına dayanan yeni bir gelişmeye şahit olunmaktadır. Oyma, kakma, kabartma, savatlama ve emaye

⁶⁴ ALTUN, A, Ezcacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, “Artukoğulları” 1997, İstanbul, s.144-145.

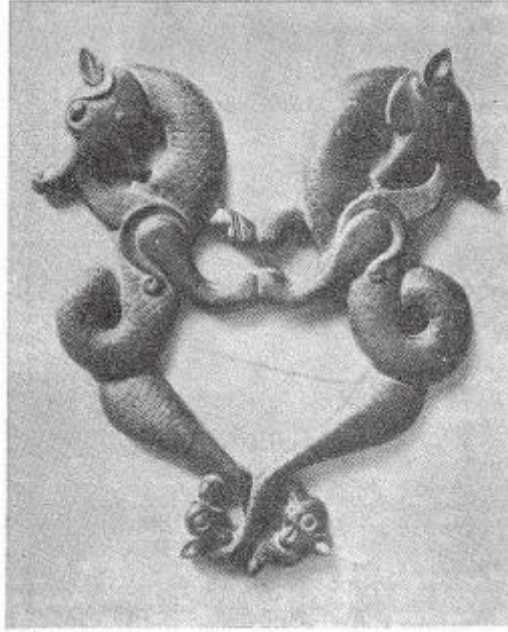
gibi çeşitli tekniklerde birçok mâden işlerinin yapıldığı o dönemden kalan zengin eserlerden anlaşılmaktadır. Bunlar arasında kandiller, şamdanlar, buhurdanlıklar en çok görülen eserlerdir. Bunlardan tarihi bilinen en eski örnek, Diyarbakır kökenli olup; İstanbul Türk ve İslâm Eserleri müzesine getirilen ucu kesik, şişkin koni formunda olan kulplu bir tunç davuldur. Ortalama, 1200 yıllarından kalmış olan bu Artuklu eserinde, kazıma tekniği ile ince işlenmiş spiral şeklinde kıvrık dallı Rumîlerden bir zemin üzerine çok iri kûfi ile geniş bir kitabe kuşağı kulplara kadar dış yüzünü süslemektedir. Kûfi harflerin birer defa düğümlenmiş kolları, birbirine bitişik çift kollarda birer insan başı, tek uzanan kollarda ise bir ejder başı figürü ile nihayetlenmektedir, Selçuklu tiplerine uygun insan başları ile bu çeşit konuşan kûfi üslûbu Horasan ve Musul maden işlerindeki farklı olup Anadolu için ise asıl bir eserdir”⁶⁵.

“Artuklular’dan kalma diğer bir eser, Innsbruck Ferdinandeum’da bulunan iki kulplu bakır leğendir. Kitabesinde Hisn Kehf (Hasankeyf) Artuklular’ından Emir Sökmen bin Davut (1114 -1149) için yapıldığı yazılan bu leğen, Türk ve İslâm sanatında pek az kullanılan bir teknik olan ‘yedi renkli cloisonne emaye’ süslemelidir. Kenarını çeviren nesih kitabe kuşağı dışında ortada esas motif olan İskender figürü ve bunun etrafında altı yuvarlak madalyon içinde ve bunların arasında bulunan diğer figürler Bizans sanatı etkileri göstermektedir. Gerek tekniği, gerek motifleri bakımından Türk mâden sanatı üslûbuna yabancı ve onun için karakteristik olmayan farklı ünik bir eserdir”⁶⁶.

“Dökümle elde edilen kabartma desenlerle süslü Selçuklu devri madenî eserlerinin arasında, güneydoğu Anadolu’ya (Artuklu Bölgesi) mal edebileceğimiz tunç (kapı tokmakları mevcuttur. Karşılıklı duran iki ejder figüründen oluşan, Cizre Ulu Camii’nin kapısına ait bir tokmak, Kopenhag David Koleksiyonunda bulunmaktadır”

⁶⁵ ASLANAPA, O, a.g.e., s.336-337

⁶⁶ ASLANAPA, O, a.g.e., s. 337.

Fotoğraf 17: Kopenhag David Koleksiyonunda bulunan Cizre Ulu camii kapı tokmağı - Ülker ERGİNSOY'dan).

13. yüzyılın başlarına (1200) tarihlenen Cizre ulu Camii'nin çift kanatlı ana kapısının üzerinde yer alan ikiz tokmalardan biri olduğu anlaşılan bu eser, Cizre Kaymakamlığından edinilen bilgiye göre, 1969 yılı Aralık ayında Cizre Ulu Camii'nin kapısından çalınmış (Fotoğraf 20) ve daha sonra yurt dışına çıkarılmıştır. Aynı kapının tokmağına ait olduğu tespit edilen ve ejderlerin arasına yerleştirilmiş stilize bir aslan başı şeklindeki parça, tokmak yerinden sökülme istenirken kırılmış ve kapının üzerinde kalmıştır (Fotoğrafta aslansız olduğu görülmektedir). Kapının diğer kanadı üzerinde bulunan iki ejder ve bir aslan başı figürlerinden oluşan tüm durumdaki ikinci tokmak ise, aynı akıbeta uğramaması için, Cizre Kaymakamlığı ve Müftülük kararı ile yerinden çıkartılarak önce Mardin Müzesine, sonra da İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesine nakledilmiştir⁶⁷.

Yukarıda bahsedilen iki kapı tokmağı gerek yapımı gerekse süsleme (figürlü eser) alanında, Artuklu ve Zengi bölgesi geleneğine bağlanmaktadır.

⁶⁷ ERGİNSOY, Ü, a.g.e., s. 327

“Kopenhag David Koleksiyonundaki, aslan başı parçası kısmı noksan olan tokmağın ikiz ejderleri badem gözlü, sivri kulaklı ve kanatlı sfenks türü hayvan figürüdür. Kanatlarını ısırır biçimde tasvir edilmiş olan 27.5 cm. yüksekliğindeki ejderlerin yılan pulu motifiyle kaplı gövdeleri birer büyük helezon oluşturmakta ve birbirleriyle bağlanan kuyruklarının uç kısımları kartal figürleriyle sonuçlanmaktadır”⁶⁸.

“Cizre Ulu Camisine ait kapı tokmakları ve Batı Berlin devlet müzesindeki benzeri kapı tokmağının ejderleri, aslan başı figürleri ile birlikte tasvir edilmişlerdir. Güneş veya aydınlık sembolü olduğu bilinen aslan, sfenks veya kartal figürleriyle birlikte tasvir edilen ejder figürlerinin, zıt bir prensipleri örneğin, Ay’ı veya karanlığı temsil ettikleri düşünülmektedir.”⁶⁹

2.3.7. Diğer İslami Devletlere Ait Maden Sanatı (XII. – XIV.? y.y)

Çalışmamızın içinde yer alan diğer İslami devletlere ait madeni eserlerle ilgili, daha önce kaynaklarda detaylı olarak açıklanmış olup; araştırma konusunun kapsam sınırını dağıtmamak için, fazla detaya girilmeden aşağıda geçen genel hususlar tespit edilmiştir.

9. asırdan beri İslam’la tanışan Türk devletleri hemen hemen her devirde maden sanatı ürünleri konusunda söz sahibi olmuştur. En erken devirlerden örneklerle açıklamaya çalıştığımız Türk ve İslam maden sanatı siyasi sosyal ve dini eğilimlerle gelişimini sürdürmektedir.

Çeşitli müze ve koleksiyonlara dağılan maden sanatı ürünleri tezimizi doğrudan teyit etmektedir.

İslam maden sanatı köklerini Orta Asya İslam öncesi Türk sanatı başta olmak üzere, siyasi ve sosyal sebeplerle ilişki kurduğu, Uzak doğu, Kafkasya, İran (Sasani), Anadolu Rum (Bizans) ve Mezopotamya (güneydoğu Anadolu), Suriye, Mısır (kuzey

⁶⁸ ERGİNSOY, Ü., **a.g.e.**, s.327

⁶⁹ ÖNEY, G., **Bellekten**, “Anadolu Selçuk Sanatında Ejder Figürleri”, Ankara, 1969, S.130, s.179-190.

Afrika) gibi kültürlerden etkilenecek ve onları etkileyerek gelişimini sürdürmüş ve yetkin bağımsız bir maden sanatı geleneği ortaya koymuştur.

“Bütün sanatlarda büyük bir devir yaratan Selçukluların Horasan’da gelişen parlak mâden sanatı, Zengî’lerle XIII. y.y. başında Musul a geçmiş ve burada kakma tekniğinin en ince eserleri meydana gelmiştir. Bunlardan Selçuklu geleneğinin devamı olarak, usta adları ile daha bol sayıda ince kaliteli maden işleri kalmıştır.

Altın ve gümüş kakma ile incelmış maden tekniğinde bir gelişme görülür. Eserlerde süsleme unsuru olarak örgü ve meandr motifi çok kullanılmıştır. Gündelik hayat, taht, av, müzik ve dans sahneleri, orijinal kıyafetlerle temsil edilerek çok canlıdır. Sasanîlerin çok hareketli av sahnelerinin aksine, bunların sembolik, durgun av sahnelerinde, bazen bir uçan kuş veya ördek görülür. Bunlarda hiç kabarıklık belli olmaz. Çoğunda Musul ile ustaların adı yazılı olan bu Musul tunç işleri, ayrı bir ekol haline gelmiştir.

Musuldan, İran’a, Bağdat, Halep, Şam ve Kahire’ ye kadar bu mâden sanatı tekniği yayılmış olup, o şehirlerin adı ile birçok eserler de günümüze ulaşmıştır.

Musul işi maden sanatı eserlerine örnek olarak, Zengî Atabeklerinden Bedreddin Lü’lü tarafından (1231-1259) sipariş edilen ve onun adını taşıyan iki eser: Münih Völkerkunde Museum’da bulunan büyük leğen ile Victoria and Albert müzesinde bulunan bir tepsidir; ikisinin de ortasında, iç tarafta, (Cleveland ayaklı pirinç kâsesinde olduğu gibi) dört sfenksli, yuvarlak madalyon biçimli süsleme bulunması, bunların Musul ve Horasan işlerine bağlandığını göstermektedir.

Berlin İslâm Eserleri Müzesinde bulunan XIII. y.y. ortasına tarihlenen, Musul işi tunç leğen ve kubbeli emzikli ibrik, altın ve gümüş kakmalı olup, madalyonlar içinde figürlü tasvirler, hayvan motifleri, koşan hayvan frizi ve kitabelerle bütün yüzeyi süslemektedir, ibrik ‘Musullu Ali bin Abdullah el Alevî’ isimli ustanın imzasını taşımaktadır.”⁷⁰

⁷⁰ ASLANAPA, O., a.g.e., s.335-336.

“Güneydoğu Anadolu’da Artuklular zamanından kaldığı anlaşılan diğer bir maden işi eser ise: Mardin Dunaysır (bugün, Kızıltepe) de satın alınarak Diyarbakır müzesine getirilen, (başka kaynaklarda Derik, merkez telbisim mevkiindeki Artuklu mezarı buluntusu) 12,5 cm. boyunda bir aslan figürlü sfenkstir. Dört ayağı üzerine oturan sfenks, üç dilimli tacı ile Selçuklu tiplerini aynen tekrarlayan örgülü saçlı bir insan başlı figürdür. Aslan biçimli Sfenks’in ‘S’ şeklinde kıvrılan kanatları birer ejder başı figürüyle tamamlanmaktadır”⁷¹.

“Türk İslam sanatında önemli bir yeri olan aynalar, Osmanlı dönemi maden sanatına kadar kullanım görmüştür.

İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan tunç ayna (ölçüleri: yükseklik 20 cm) rumi, palmet frizi ile dar dış bordürden sonra, rumilerle süslü geniş kufi kitabe kuşağı içeriği besmele ile başlayan bir duadır. Aynanın ortası simetrik olarak ince damarlı rumiler ve palmetler simetrik olarak işlenmiştir. Söz konusu ayna, yapımı ve süsleme özelliklerine göre XIII. yüzyıl ortaları Anadolu Selçukluları veya Artuklu döneminden kaldığı düşünülmektedir.

Fotoğraf 18: İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan tunç ayna (O, ASLANAPA’dan).

⁷¹ ASLANAPA, O., a.g.e., s. 337.

“İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan ikinci ayna, çelik üzerine kakmalı olarak değişik figürlü ve hareketli biçimde tasvir edilen rölyef süsleme göstermektedir. Kakma işçiliğinde oluşturulan ince, altın varaklar, küçük oyuklara çekiçle yerleştirilmiştir. Ortada, daire içinde sol elinde bir doğan tutan bir süvari ile sembolik bir av sahnesi canlandırılmıştır. Süvari, avcı köpeği ve av tilkisi ile önünde bir ejderha figüründen oluşan kompozisyon, daire formu zemine çok başarılı bir şekilde yerleştirilmiştir.

Doğan kuşu ile süvari avcı figür içerikli sahnenin benzeri, Konya Kılıç arslan köşkünden çıkan minaî tekniğinde yapılan çinilerde de kullanılan bir figürdür.

Ermitage müzesinde bulunan Karahanlı dönemine tarihlenen iki adet, tunç ayna üzerinde de kabartma olarak aynı avcı süvari figürlü sahnelerin yer alması söz konusu figürlerin Türk sanatında erken devirlere kadar dayandığını göstermesi açısından çok önem arz etmektedir.”⁷²

“İslam maden sanatında 10. ve 11. yüzyıllarda gelişmiş eser veren, “Fatımi devrine ait madeni eserlerden günümüze kadar gelebilen örneklerin sayısı çok olmamakla birlikte, tarihi kaynaklardan bu devrin maden sanatı hakkında bazı bilgiler edinmek mümkündür. XI. yüzyılın başlarında Mısır’ı ve Suriye’yi dolaşmış İranlı gezgin Nâsır-ı Husrev, Sefernâme adlı eserinde, Fâtımî devri madeni eserlerinden bahsetmektedir. “Seyyah kitabında 1012 yılında, Kahire’deki Amr Camii için; içinde yedi yüzden fazla kandil yanabilen büyük bir gümüş avize yapılmış olduğunu ve çok büyük boyda olduğundan içeri sokulabilmesi için camii kapılarının çıkarılması gerektiğini belirtmektedir. Nâsır-ı Husrev, Fâtımî halifesi el-Mustansır’ın altından yapılmış, av sahneleri, çeşitli manzara resimleri ve yazılarla süslü, gümüş merdivenli tahtını da tasvir etmektedir.”⁷³

⁷² ASLANAPA, O, **a.g.e.**, s. 338, 339.

⁷³ ÖZKEÇECİ, İ., **a.g.e.**, s.332; Nasır-ı Hüsrev, **Sefername**, s.79-86.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAMİ DÖNEM MADEN SANATINDA KULLANILAN TEKNİKLER

İslami dönemde bakır, demir, altın, tunç (bakır-kalay alaşımı), pirinç (bakır-çinko alaşımı), kurşun ve Çelik madenleri kullanılmıştır. Maden sanatında madenlerin işlenmesi (lehim, parlatılması veya yıldız kaplama için kurşun ve civa kullanılmıştır).

Yukarıda adı geçen sekiz madenin sekizi de İslamiyetken önceki devirlerde yakın doğu topraklarında biliniyor ve işleniyordu ⁷⁴.

Söz konusu madenlerin hangi tekniklerle imal edildiği ve üzerlerinde uygulanan süsleme teknikleri konusunda, tezin kapsamı içinde incelenecektir.

3.1. Maden Yapım Teknikleri

3.1.1. Dövme Tekniği

Madenlerin keşfinden sonra kullanılan en eski maden sanatı tekniğidir. Dövme tekniği metalurjik keşiflere bağlı olarak gelişmiştir. Tavlamanın yani madeni ısıtarak yumuşatıp, işlenir hale getirmenin keşfedilmesinden sonra iri ve yumru (nodül) şeklindeki bakır parçalarının da dövülerek işlenmesi mümkün olmuştur⁷⁵.

Maden sanatında her bir teknik ikinci bir safha olarak diğer bir tekniğin kullanılmasını gerekli ve kolay kılmıştı. Maden cevher halinden ayrıştırıldıktan (tasfiye) sonra potada eritilerek yumuşatılması ve ardından hazırlanan şekillerde kil kalıplara dökülerek soğutulması ‘Döküm’ tekniğinin keşfini sağlamıştır.

⁷⁴ ERGİNSOY, Ü., **a.g.e**, s.7

⁷⁵ Aitchison, L., **History of Metals**, Vol.2, Hardcover, 1960, s. 21

3.1.2. Döküm Tekniği

Potada eritilen madenlerin istenen biçimde hazırlanmış kalıplara dökülerek dondurulmasına döküm denir⁷⁶.

3.1.2.1. İçi Dolu (Masif) Döküm

Başlangıçta döküm, taş ve kilden hazırlanmış üstü açık kalıplara yapılmıştır. Taş kalıp ve kil kalıp her biri ancak bir defa kullanılabilir. Kil kalıp taş kalıba göre daha kolay hazırlandığı için zamanla kil kalıplar yaygın olarak kullanılmıştır. Dökümden iyi bir sonuç almak için dökülen madenin yavaş yavaş soğuması gerekir. Üstü açık kalıplara döküm yapılırken, maden çabucak soğuyup donar ve böylece döküm başarısız olur. Kısa bir süre üstü açık kalıpların sakıncasını fark eden eski çağ ustaları kalıpların üzerine yassı bir taş parçası veya kilden yapılmış bir kapak koyarak döküm yapmayı denemişlerdir⁷⁷.

3.1.2.2. İçi Boş Döküm

İçi boş döküm usulünde, kil kalıbın içine gene kilden hazırlanmış bir çekirdek yerleştirilir ve döküm çekirdekle dış kalıbın arasına yapılır. Dış kalıp tek parçadan ise maden donduktan sonra kalıbın kırılarak çıkartılması gerekir; dış kalıp çok parçalı ise, dökümden sonra bu parçalar kırılmadan çıkartılarak birçok kere daha kullanılabilir⁷⁸. Yukarıda anlatılan teknikler dışında, döküm tekniği içinde zamanla farklı uygulamalı teknikler kullanılmıştır.

⁷⁶ ERGİNSOY, Ü., a.g.e., s.25

⁷⁷ ERGİNSOY, Ü., a.g.e.s.25.

⁷⁸ ERGİNSOY, Ü., a.g.e., s.26

3.2. Madeni Eserleri Süsleme Teknikleri

3.2.1. Çalma ve Kazıma (Hak) Tekniği

Madeni eserler kalıptan veya dövme işlemi ile işlendikten sonra herhangi bir teknikte süslenmesi gerekmektedir. Altın, gümüş, bakır tunç ve pirinç eserlerin üzerine derin çizgilerle süslemeler yapılabilir. Bu çizgiler iki ayrı usul uygulanarak yapılabilir. Çalma usulünde: ucu küt çalma kalemleri ve çekiç kazma denilen usulde: ise ucu keskin kalemler ve çekiç veya keski burin, denilen tahta saplı keskin ve sivri uçlu kazıma aleti kullanılır⁷⁹.

3.2.2. Kabartma (Repousse ve Diğer Usuller)

Madeni eserlerin üzerine kabartma aletleri ve çekiç kullanılarak kabartma süslemelerinin yapıldığı tekniğe “repousse” (çarpma, çakma) tekniği denir.

Kabartmalar, maden tabakasını dıştan (yüzden) veya içten (tersten); veya hem dıştan hem de içten çekiçlemek suretiyle elde edilebilir. Madeni eserlerin üzerine yapılacak kabartma desenlerin alçak-kabartma olarak işlenmesi isteniyorsa “dıştan çekiçleme” usulü uygulanır; Madeni eserlerin üzerine yapılacak kabartma desenlerin yüksek kabartma olması isteniyorsa “içten çekiçleme” usulü uygulanır⁸⁰.

3.2.3. Kalıpla Kabartma (Stampa Basma)

“Kabartma desenlerde süslenecek bir eserde, aynı desenin tekrarlanması isteniyorsa, usta bu desenleri tek tek repousse tekniği ile kabartma yolunu seçmez; aynı sonuca daha çabuk ve kolaylıkla varacağı kalıp ile kabartma (kalıp çarpma) veya stampa basma denilen usulü uygulamayı tercih eder⁸¹. Bu usulde kalın bir tunç çubuğun ucuna kabartılması istenen desenin negatifi, çelik aletler kullanılarak oyulur; veya böyle bir uç dökümle elde edilebilir. Sonra bu uç tavllanmış madenin

⁷⁹ERGİNSOY, Ü., a.g.e., s. 32

⁸⁰ ERGİNSOY, Ü., a.g.e., s. 34

⁸¹ ERGİNSOY, Ü., a.g.e., s. 37

üzerine kabartmanın yapılacağı yere konarak, çubuğun arka ucuna çekiçle kuvvetli bir darbe ile vurulur. Böylece çubuğun ucundaki desenin negatifi olan oyuk eserin üzerine desenin pozitifini çıkar. Tasların, vazoların ağız kenarlarını süsleyen friz halindeki kabartmalar genellikle bu usulde yapılır⁸².

3.2.4. Delik İşi (Kesme- Ajur)

Madeni eserlerin kesici veya delici aletler kullanılarak delikli süslemelerin yapılmasına ‘delik işi’, ‘kesme’ veya ‘ajur’ tekniği denir. Delik işi tekniğiyle süslemeler yapılırken bazen maden tabakasının üzerine çizilen desenin zemin kısımları kesilerek çıkartılır; bazen de zemin bırakılarak desenler kesilip çıkartılır. Sonra kesilen kenarlar törpülenerek pürüzleri giderilir.

3.2.5. Telkari (Filigre) Garanüle (Güherse) Tekniği

Altın ve gümüş telleri eğip bükerek desenler yapmaya ve bu tel motifleri lehim kullanarak birbirlerine veya madeni bir zemin üzerine tutturmaya telkari (filigre) tekniği denir⁸³. Bu tekniğin M.Ö. 2500’lerden beri Anadolu’da kullanıldığı ve özellikle Mardin, Trabzon, Kayseri, Sivas, Bursa, Edirne, Sivrihisar ve Beypazarı’nda hala popüler olduğu bilinmektedir⁸⁴. Çeşitli şekillerde hazırlanmış altın veya gümüş taneciklerin yanyana lehimlenmesiyle elde edilen süslemeye ‘granül’ tekniği denilir. Sürekli definesi Madeni eserler katalog kısmında incelenen Altın kemer Filigre - Telkari tekniğinde; Gümüş kolye de granül ve kakma tekniğinde süslenmiştir.

3.2.6. Kakma (Madene Başka Bir Maden Kakma)

Madeni eserlerin üzerine açılan yivlerin veya çeşitli biçimlerdeki çukurların (yuvaların) içine başka başka cins ve renkte madenler kakılarak elde edilen

⁸² ERGİNSOY, Ü., **a.g.e.**, s. 37

⁸³ ERGİNSOY, Ü., **a.g.e.**, s. 37; bak., MARYON, H. **Metalwork in the Ancient World**, op.cit., s. 110.

⁸⁴ ARMAN, F, - KANBAY, H, “Seçkin ve Zarif işçiliğin Altın Yıllık Ölçüsü: Gümüş”, **Antik and Dekor**, Haziran, 1993, s.74-81.

süslemeye kakma tekniği denilir⁸⁵. Dolgu olarak yivlerin içine tel, çukurlara da ince varaklardan istenen şekillerde kesilmiş parçalar kakılır.

3.2.7. Niello (Savatlama)

Madeni eserlerin zeminine veya üzerine açılan yivlere ve yuvalara başka bir maden yerine bir kükürt ve maden karışımı olan siyah renkteki siyah renkli niello (savat) doldurularak eser üzerine renk kontrastı elde edilmesine savatlama denilmektedir. Bu teknik en çok gümüş eserlerin üzerine uygulanmaktadır. Niello: belirli oranlarda kükürt ile gümüş ve bakır veya kükürt ile kurşun ve bakır madenleri karıştırılarak hazırlanır⁸⁶. Sürekli definesinin madeni eserler katalog çalışmasında görüleceği üzere; gümüş toka, madalyon, yüzük gibi bazı eserlerde savatlama usulüyle süslendiği görülmektedir.

3.2.8. Madeni Değerli Bir Taş, Renkli Cam ve Mine ile Süsleme

Madeni eserler başka bir cins maden veya niello (savat) dolguların dışında değerli bir taş, cam veya mine dolgularla süslenebilir. Bu renkli maddeler eser üzerine çökertilerek veya oyularak açılan yuvaların veya eserin zeminine lehimle tutturulan tel hücrelerin (cloison) içine doldurulur. Bu çalışmanın katalog kısmında anlatıldığı üzere; Sürekli definesi Madeni eser buluntuları içindeki, altın gerdanlık değerli renkli taş tekniğiyle süslenmiştir.

3.2.9. Kaplama veya Yıldız ile Süsleme Tekniği

Bakır, tunç ve gümüş eserler mekanik veya kimyasal teknikler uygulanarak altınla kaplanabilir. Altın yıldız bazen eserin tüm yüzüne uygulandığı gibi bazen bir kısmına uygulanır. Sürekli definesinde kaplama tekniğine rastlanmamakla birlikte; yıldız süslemeli bir eser (yüzük) bulunmaktadır.

⁸⁵ MARYON, a.g.e., s. 53.

⁸⁶ ERGİNSOY, Ü, a.g.e., s. 43

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÜREKLİ DEFİNESİNİN BULUNMASI VE MÜZEYE KAZANDIRILMASI

Fotoğraf 19: Sürekli Köyü, güneydoğudan, Viranşehir-Kızıltepe İpek yolu yönünden genel görünüm

4.1. Sürekli Definesinin Bulunması

Mardin'in Kızıltepe ilçesine bağlı Sürekli Köyü'nde (Mahalle) Mardin Valiliği il özel idaresi gözetiminde 04.10.2009 tarihinde gerçekleştirilen altyapı çalışması sırasında açılan kanalın kepçe ile kapatılması sırasında hafriyat içerisinde açılan sikkelerin köylüler ve hazır yetkililer tarafından jandarmaya bildirilmesi üzerine durumdan haberdar edilen Mardin Müzesi uzmanlarının, bölgede yaptığı yüzey araştırması ve jeofizik cihazlarıyla yapılan taramalar neticesinde; söz konusu alanda çıkan ilk birkaç adet buluntu dışında başka bir definenin varlığı tespit edilmesi üzerine Mardin Müzesi uzmanlarınca 04.-07.10. 2009 tarihleri arasında yapılan arkeolojik kazıyla bulunan Sürekli definesi eserleri Müze envanterine kazandırılmıştır⁸⁷.

4.2. Sürekli Definesinin Sayısal Verileri

Söz konusu kazı buluntuları araştırmaya tabi tutulması suretiyle eserlerin tarihi, yapım tekniği ve süslemeleri hakkında hem detaylı hem de genel sonuçlara

⁸⁷ ERDOĞAN, a.g.e., s. 3-5

ulaşılmaya çalışılmıştır. İslam sanatının evrensel boyutunun, kendi içindeki öğelerin (nesnelerin) ötesinde daha genel çerçevede incelenmesi çalışmanın kapsam alanını etkileyen en önemli unsurdur. Sürekli Definesi: 336 adet (altın- gümüş) sikke, 100 adet arkeolojik madeni eser (genellikle altın ve gümüş) olmak üzere toplam 424 adet, envanterlik madeni eser; 101 adet değişik takılardan müteşekkil etütlük eser nitelikli madeni eserlerle birlikte toplam: 525 adet eserden oluşmaktadır.

SÜREKLİ DEFİNESİNDE BULUNAN SİKKELERİN AİT OLDUĞU İSLAMİ DEVLET VEYA BEYLİKLERE GÖRE SAYISAL DAĞILIMI

İLHANLI	: 216 (% 76)
EYYÜBİ	: 28 (% 10)
MEMLÜK	: 23 (% 8)
FATİMİ	: 9 (% 3)
MARDİN ARTUKLU	: 3 (% 2)
CELAYİR	: 2 (% 1)
ANADOLU SELÇUKLU	: 2 (% 2)
AGLEBİLER	: 2 (% 1)
TİMUR HANLIĞI	: 1 (% 1)
MUSUL ATABEYLİĞİ (ZENGİ)	: 2 (% 2)

SÜREKLİ DEFİNESİNDE BULUNAN SİKKELERİN AİT OLDUĞU İSLAMİ OLMAYAN DİĞER DEVLET VAYA KRALLIKLARIN SAYISAL DAĞILIMI

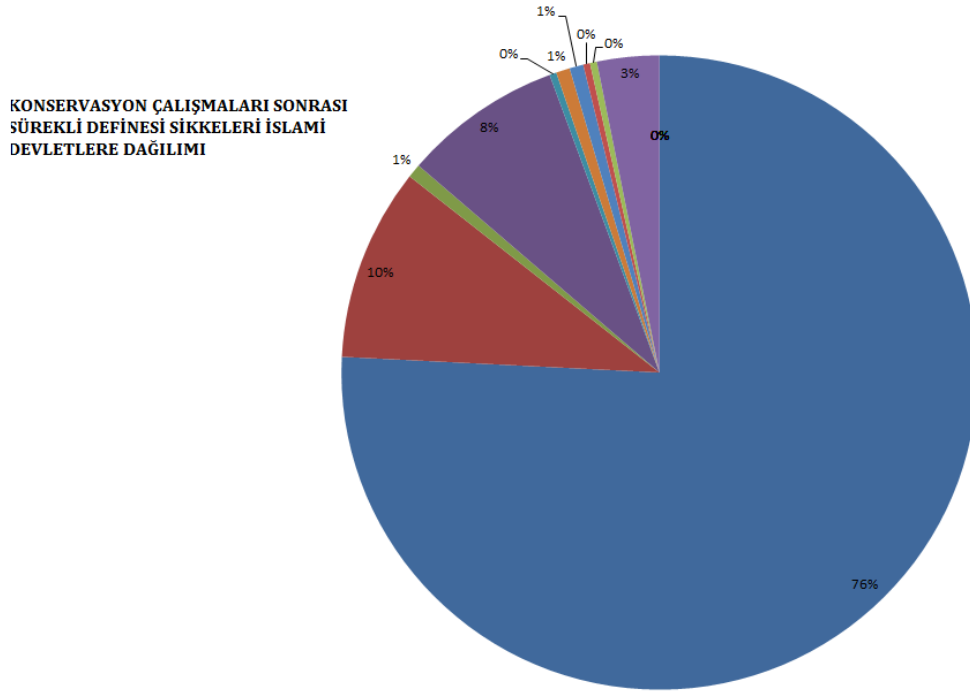
Grek dönemi: 1 adet

Bizans İmparatorluğu: 2 adet

Venedik Dükalığı: 4 adet

Napoli Angevin Krallığına ait 1 adet

Ermeni Klikya Krallığına ait 5 adet Sikke

Şekil 6: Sürekli Definesi İslami devletlerin sikke buluntusu dağılımı (adet- toplam içinde yüzdelik)

Sürekli definesinde bulunan eserler içerisinde yukarıda belirtildiği gibi tarihlendirilmesi kesinleşen, İslami devletlerle çağdaş olan Bizans İmparatorluğu dönemine ait 2 adet sikke, Venedik Dukalığı'na ait 4 adet sikke, Napoli Angevin Krallığına ait 1 adet sikke, Ermeni Kilikya krallığına ait 5 adet sikke olmak üzere; toplam 12 adet sikke ve 1 adet Grek dönemi koleksiyon sikkesi ile birlikte toplam 13 adet farklı dönemlere ait sikke buluntusu definenin dönemsel eser çeşitliliğini ortaya koymaktadır.

Yukarıda bahsedilen Sürekli definesinde bulunan İslami devletlere ait altın ve gümüş sikkelerden örnekler seçilerek araştırmaya konulmuş olup; bununla birlikte; sürekli definesinde bulunan 1 adet Grek sikkesi ve İslami olmayan diğer dönemlere (devlet) ait altın ve gümüş sikkelerden örnek eserler seçilerek tez çalışmasında yer verilmiştir.

Hiç kuşkusuz daha önceki dönemlerde bulunan madeni eserler, Anadolu'nun muhtelif kentlerindeki müzelerde de sergilenmekte veya çeşitli yurtiçi-yurtdışı özel

koleksiyonlarda muhafaza edilmektedir; ancak bahsedilen madeni eserler toplu bir arada bulunan define buluntusu olmayıp muhtelif sayılı eserleri kapsadığından bütünlük ve çoğunluk arz etmemektedir; Söz konusu eserlerin bulunduğu bölge ve IX ve XIV dönem sınırları içerisinde değerlendirilerek; araştırmada daha derin ve anlaşılır sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Mardin İlinin coğrafi konumu gereği zengin bir kültür mozaği oluşturduğu, Sürekli definesinde çıkan eserlerdeki kültürel çeşitlilikle bir kez daha ortaya çıkmıştır.

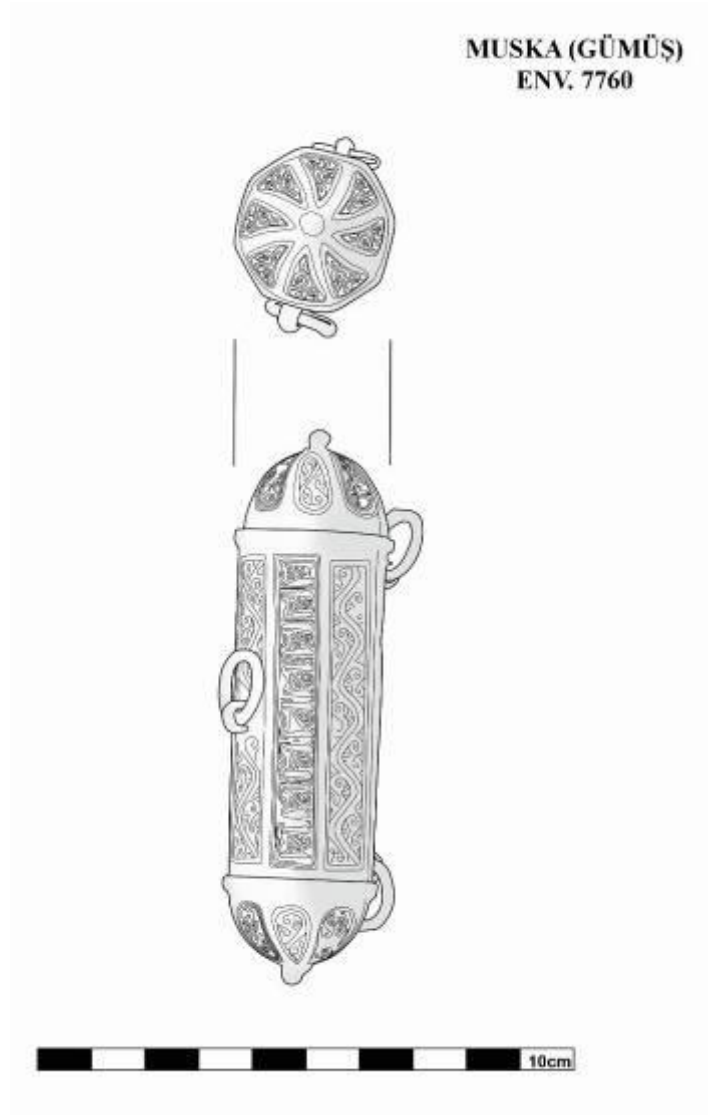
Eserlerde İslam sanatının anlamı bağlamında, detay bilgilerin analizi sağlanarak söz konusu eserlerin genel çerçevede sanat tarihindeki yerini bulması amaçlanmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM
KATALOG

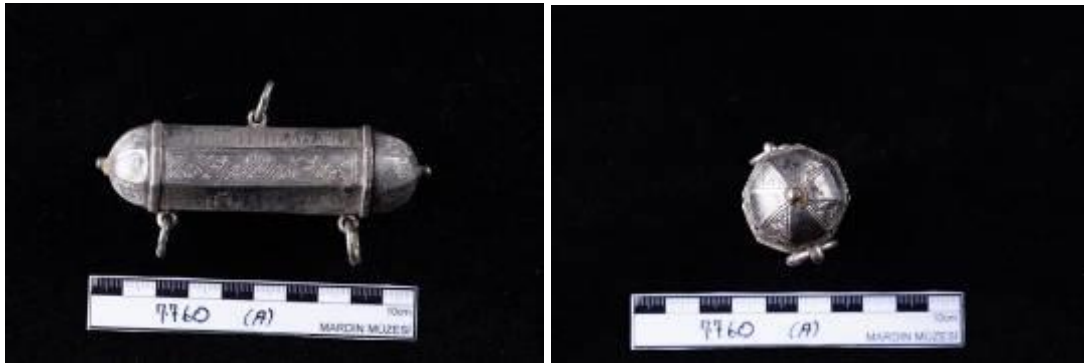
5.1. Muskalıklar

Katalog No	: 1
Eserin Adı	: Muskalık
Malzemesi	: Gümüş
Envanter No	: 7760 (A) Eski: 8756
Kazı Envanter No	: 273
Şekil No	: 7a, 7b
Fotoğraf No	: 20a, 20b
Dönemi	: 13- 14. Yüzyıl
Yapım Tekniği	: Döküm.
Süsleme Tekniği	: Kazıma (kalem işi).
Ölçüleri	: Gövde çapı: 2,5 cm, uzunluk: 10 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup; iyi durumda.

Tanımı : Sekizgen Silindirik formlu gümüş muskalık yuvarlak formu çift kapaklıdır. Muskalığın sekizgen gövdesi üzerindeki dikdörtgen bordürler içerisinde dönüşümlü olarak bitkisel motifli kompozisyon işlenmiştir. Muskalığın gövdesinde dalgalı uzanan simetrik bitkisel karakterli stilize dal ve yaprak bezemeler kapak kısmında da işlenmiştir. Kapak gövdeye uygun olarak sekizgen dilimli olup, simetrik olarak damla formu içerisinde bitkisel kıvrımlı bezemeler ile süslenmiştir. Muskalığın gövdesinde, küçük halka biçimli üç adet bağlantı (zincir tutturma) halkası bulunmaktadır. Muskalığın her iki kapağı hafif kabartılmıştır. Eserin durumu sağlamdır.

Şekil 7a, 7b: a) Muskalık dikey ön yüz çizimi. b) Muskalık kapak detay çizimi

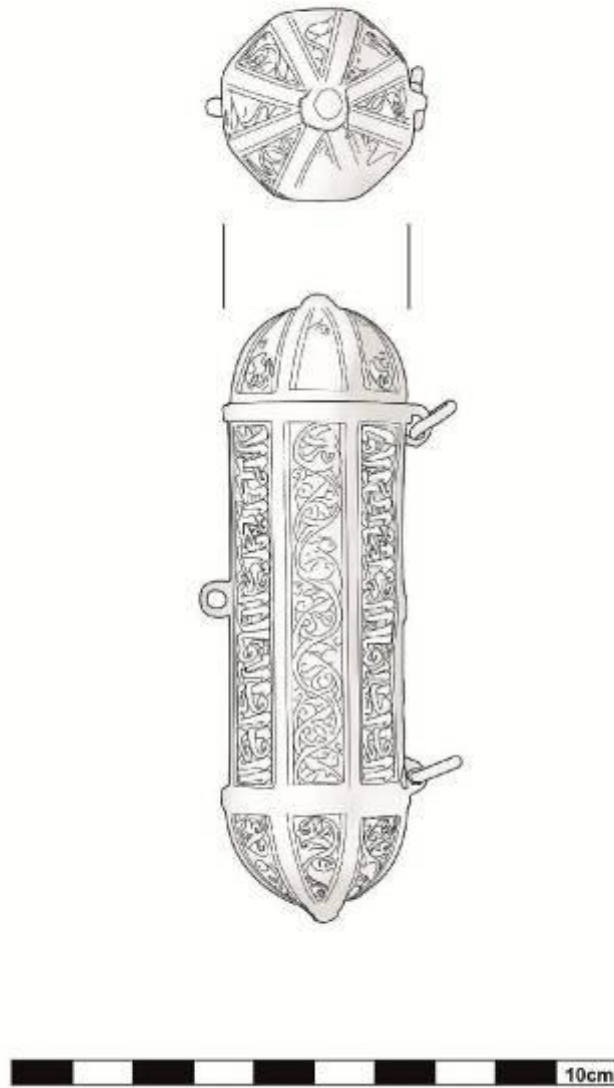

Fotoğraf 20a, 20b: a) Muskalık yatay ön yüz görünüm. b) Muskalık kapak kısmı detaylı görünüm.

Katalog No	: 2
Eserin Adı	: Muskalık
Malzemesi	: Gümüş
Envanter No	: 7761 (A) Eski: 8757
Kazı Envanter No	: 274
Şekil No	: 8a, 8b
Fotoğraf No	: 21a, 21b
Dönemi	: İslami (13- 14.? Yüzyıl).
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma.
Ölçüleri	: Gövde çapı: 2,7 cm, uzunluk: 9,8 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumdadır.
Tanımı	: Sekizgen silindirik formlu muskalık, yuvarlak çift kapaklıdır. Kapak kısmında damla biçimli motif içerisinde, bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Muskalığın üç adet asma halkası bulunmaktadır. Gövde’de sekizgen formu oluşturan her bordür üzerinde, dönüşümlü olarak bir bitkisel motifli bir Arapça yazılı kitabe kartuşuna yer verilmek suretiyle kademeli bir şekilde süslenmiştir. Bitkisel motifli bordürde, iki sıra palmet yaprağı dizisi aşağı-yukarı sıralanarak sarmal bir süsleme şeridi oluşturulmuştur. Palmet yaprağı dizisi mükemmel bir düzenleme ile aynalı bir yazıt gibi etkileyici simetri meydana getirmektedir. Sekizgenin orta bordüründe stilize edilmiş Arapça kufi hat’la “Lil-izzi, ve’n-nasri ve’l-ikbalil nimeti, ve’l-mecdi.” anlamı: “Büyüklük, yardım, nimetlere kavuşma ve şeref içindir.” İbaresini almaktadır.

Kapak kısmında ise gövdede bulunan iki sıra palmet yaprağı dizisi aşağı - yukarı yöne sıralanan sarmal süsleme şeridinin tek birimi olan palmetler yan yana damla motifi içerisinde süslenmiştir. Damla motifi içerisindeki bordürler dikdörtgen şeklinde mat (sade) hatlarla sınırlandırılmıştır. Muskalığın her iki kapağı birer hafif topçuk şeklinde kabartılmıştır.

MUSKA (GÜMÜŞ)
ENV. 7761

Şekil 8a, 8b: a) Muskalık dikey ön yüz detay çizimi. b) kapak kısmı detay çizim.

Fotoğraf 21a: Gümüş muskalık yatay yüz detaylı görünüm.

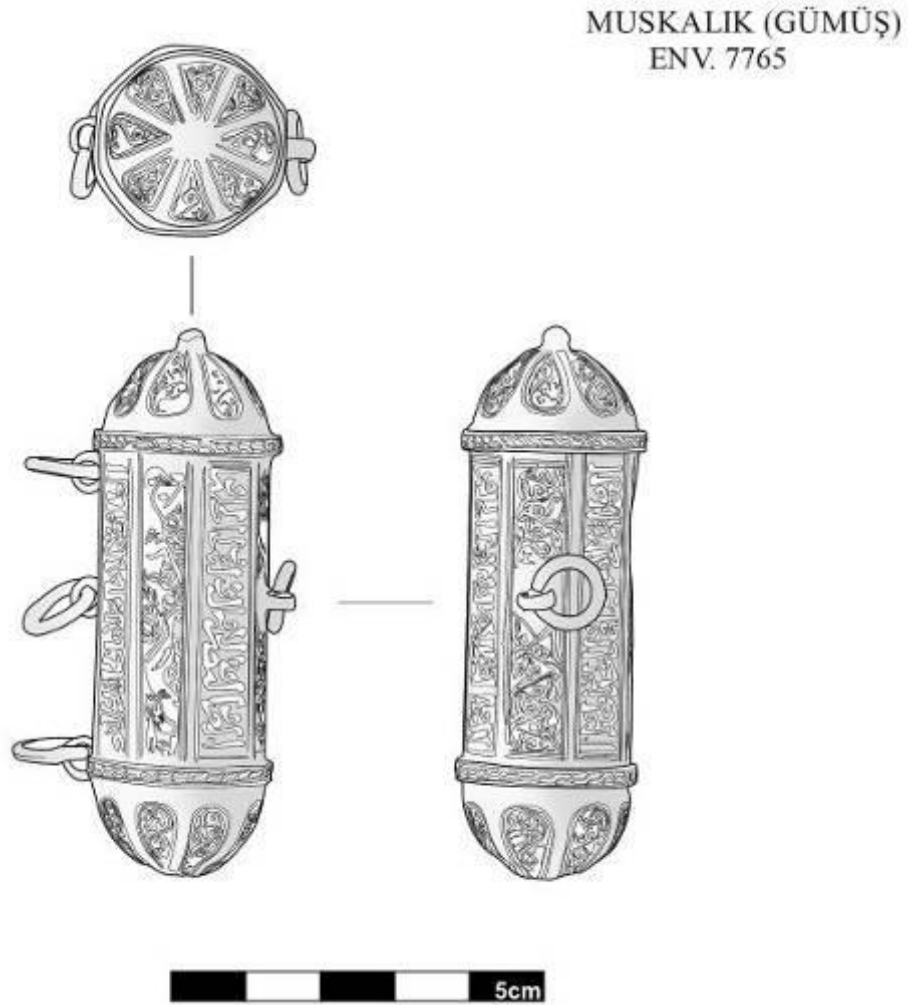

Fotoğraf 21b: Gümüş muskalık kapak kısmı detay görünüm.

Katalog No	: 3
Eserin Adı	: Muskalık
Malzemesi	: Gümüş
Envanter No	: 7765(A) Eski:8761
Kazı Envanter No	: 278
Şekil No	: 9a, 9b, 9c
Foto No	: 22a, 22b
Dönemi	: (İslami, 13- 14.? Yüzyıl).
Yapım Tekniği	: Döküm.
Süsleme Tekniği	: kazıma
Ölçüleri	: Gövde çapı:1,9 cm, Uzunluk: 7 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup; iyi durumda.

Tanımı : Sekizgen silindirik formlu muskalık, yuvarlak formlu damla bezekli çift kapaklıdır. Muskalığın üst kısmında üç, alt kısmında bir olmak üzere dört adet asma halkası bulunmaktadır. Gövdede sekizgen formu oluşturan her bir kartuş üzerinde farklı bir bezeme ve yazı bulunmaktadır. **Ön yüz:** Dikdörtgen formlu kartuş içerisinde kadim sülüs Arapça yazı ile okunuşu: “Lil- izzı, ve’n-nasrı ve’l-ikbalil nimeti, ve’l-mecdi.” İbaresini almaktadır. **Anlamı:** “Büyüklik, yardım, nimetlere kavuşma ve şeref içindir.” Gövde üzerinde ön ve arka yüzde münavebeli olarak bordürler içerisinde iki sıra palmet yaprağı dizisi aşağı - yukarı yöne sıralanarak sarmal bir süsleme şeridi oluşturulmuştur. Süsleme şeritleri mükemmel bir sıralama ile aynalı bir hat (yazılı süsleme) gibi etkileyici orantılı bir simetri meydana getirmektedir. Yazılı şeritlerin ortasında kalan kartuş içerisinde tazının tavşanı avlama halindeyken kovalaması sahnesi işlenmiştir. Kompozisyon içerisinde bulunan hayvan figürleri av sahnesinin içerisinde müşahade edilmiştir. Sahnede

hareket ve dinamizm etkileyici bir şekilde tasvir edilmiştir. Tavşanın kendisini bir yakalamak (avlamak) üzere olan tazıya başını dönük bir vaziyette son mücadele hali bitkisel yaprak motifleri ile kaynaştırılarak stilize edilmiş figür kompozisyonu biçiminde tasvir edilmiştir. Muskalığın diğer yüzünde üç şeritli kartuş içerisinde rumi motifi süslemeler işlenmiştir. Gövdeyi sınırlandıran iki kapak kenarı kartuş içerisinde ise zencerek (zincir-örgü) motifi işlenmiştir. İslam sanatında nesnelere veya canlıların stilize edilerek tasvir edilmesi olgusu dikkati sanatta yer alan nesnelere görünmeyen mana yüzüne, eserden müessiri düşünmeye işaret edilmekte ve böylece eserde mükemmel bir ahenk (düzen) sağlanmış olmaktadır.

Şekil 9a, 9b, 9c: a) Sekizgen formlu gümüş muskalık tüm çizim. b) Yazılı ve figürlü süslemeli dikey yüz üzerindeki dikdörtgen kartuşların detaylı çizimi. c) kapak detay çizim.

Fotoğraf 22a: Gümüş muskalık hayvan mücadele figürlü ve Arapça kitabe yazılı kartuşlardan detay görünüm.

Fotoğraf 22b: Gümüş muskalık hayvan mücadele tazı - tavşan figürlü (sahneli) ve Arapça kitabe yazılı yüz detay görünüm.

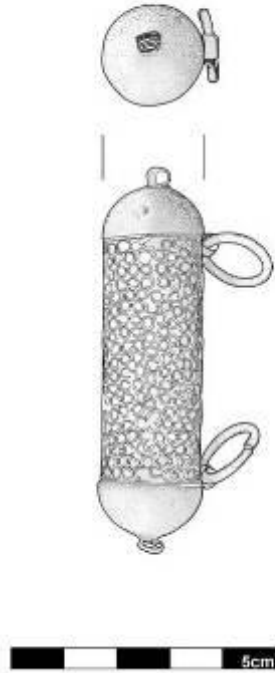
Katalog No	: 4
Eserin Adı	: Muskalık
Malzemesi	: Gümüş
Envanter No	: 7762 (A) Eski: (8758).
Kazı Envanter No	: 275
Şekil No	: 10a, 10b
Foto No	: 23a, 23b, 23c
Dönemi	: (İslami, 13- 14. Yüzyıl).
Yapım Tekniği	: Döküm.
Süsleme Tekniği	: Çalma
Ölçüleri	: Gövde çapı: 1,9 cm, uzunluk: 7.7 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup; iyi durumda.

Tanımı :Silindirik formlu muskalık, iki tarafında yuvarlak formlu kapağa sahiptir. Muskalığa bağlı iki adet halka bulunmaktadır. Muskalığın gövdesinde yan yana dizilmiş küçük daire şekiller ile geometrik bir kompozisyon oluşturulmuştur. Muskalığın yüzeyi uyumlu dengeli daire şekilleriyle doldurularak eserde, hiçbir boşluk ve pürüz bırakılmamıştır. Süsleme kartuşu sonsuz bir düzen ve simetri dengesini vermektedir. Muskalığın kapakları ise sade süslemesiz bırakılmıştır. Muskalığın her iki kapağında birer halka bulunmaktadır. Muskalık restore edilmiş olup, iyi durumdadır.

Fotoğraf 23a: Muskalık ön yüz detay.

MUSKA (GÜMÜŞ)
ENV. 7762

Şekil 10a, 10b: Muskalık dikey ön yüz ve muskalık kapak çizimi.

Fotoğraf 23b: Muskalık kapak kısmı genel görünüm.

Fotoğraf 23c: Muskalık kapak kısmı görünüm detay görünüm.

Katalog No	: 5
Eserin Adı	: Muskalık
Malzemesi	: Gümüş
Envanter No	: 7767 (A) Eski: (8763).
Kazı Envanter No	: 280
Şekil No	: 11a, 11b
Fotoğraf No	: 24a, 24b, 30c, 24d
Dönemi	: (İslami, İlhanlı 13. y.y).
Yapım Tekniği	: Döküm.
Süsleme Tekniği	: Kazıma, çalma
Ölçüleri	: Gövde çapı:3.6 cm uzunluk: 12,1 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup; iyi durumdadır.
Tanımı	: Silindirik formlu muskalığın iki ucunda yuvarlak formlu çift kapağa sahiptir. Muskalığın gövdesinde iki halka, kapağında ise bir olmak üzere toplam üç adet halka bulunmaktadır. Kapak kısmına bağlı çift dil kitabeli (Uygur- Arapça) gümüş bir adet İlhanlı dönemi sikkesi yer almaktadır. Söz konusu sikkenin ön yüzünde : Arapça makili-kufi yazı ile okunuşu: “Lailahe illallah Muhammed Resulullah” ibaresi yer almaktadır. Anlamı: “Allahtan başka ilah yoktur Muhammed Allahın elçisidir.” ibaresi okunmaktadır. Arka yüzünde : kısmen silik olmakla birlikte; Arapça kufi yazı ile okunuşu: “Lailaha illallah Muhammed Resulullah” İbaresini okunmaktadır. Anlamı: “Allahtan başka ilah yoktur Muhammed onun elçisidir”.

Muskalığın ön yüz gövde yüzünde: dikdörtgen kartuş içerisinde karşılıklı yan yana simetrik duran ve yüzleri ön cepheye dönük vaziyette, fantastik kuş gövdeli insan başlı iki sfenks (siren) figürü yer almaktadır, Figürlerin ayağı iki düğüm motifiyle birleştirilmiş olup; düğümden gövdeye doğru genişleyen aradaki kısım ise (figürlerin göğüs kısmı) sade olup; aradaki üst kısımda ise sıralı pul biçiminde nokta diziler ile süslenmiştir. Sfenks figürlerinin başlarının her biri stilize birer taç ile betimlenmiştir. Figürlerin her ikisinin de göğüs üzeri pul şeklinde süslenmiştir.

Figürlü süslemelerden anlaşıldığı üzere: iki insanın talihinin hayırlı olması için figürel bir tılsım (sembol) ile istenilen anın canlandırılması (tasvir edilmesi) şeklinde olduğu düşünülmektedir. Dikdörtgen çerçevenin iki tarafı kapakla gövde arasındaki dikey dikdörtgen bordür zencerek motifi ile süslenmiştir. Muskalığın her iki kapağı üzerinde münavebeli olarak yer verilen, stilize bitkisel kıvrımlı rumi motifi ile süslenmiştir.

Muskalığın arka gövde yüzünde ise; simetrik karşılıklı duran, boyunlarını birbirine dolanmış ve gagalarını birbirine yapıştırmış vaziyetteki iki kuş betimine yer verilmiştir. Kuş figürlerin ayakaltı kısmı bir düğümle betimlenmiş olup; kuş figürlerinin üst kısım kenarı, birer stilize palmet yaprağı ve birer damla motifiyle süslenmiştir.

MUSKA (GÜMÜŞ)
ENV. 7767

Şekil 11a, 11b: Muskalık a) Ön yüz çizim, b) Muskalık arka yüz çizim.

Fotoğraf 24a: Muskalık ön yüz ve kapağındaki ilhanlı dönemi gümüş sikkesi detay görünüm.

Fotoğraf 24b: Muskalık arka yüz detay görünüm.

Fotoğraf 24c, 24d: Muskalık c) Ön kapak detay görünüm d) Arka kapak detay görünüm.

Katalog No	: 6
Eserin Adı	: Muskalık
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7768 (A) Eski: (8764).
Kazı Envanter No	: 281
Şekil No	: 12a, 12b
Fotoğraf No	: 25a, 25b
Dönemi	: 13.14. Y.y. (İslami)
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma (kalem işi).
Ölçüleri	: Yükseklik: 4,7, en: 5,7
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumdadır.
Tanımı	: Muskalık kare formlu olup; kapaklıdır. Kapak kısmı kenarları kıvrımlı üçgen biçimindedir. Ön yüz dikdörtgen mat bordür içerisinde sınırlandırılmış simetrik dizili Rumi yaprakları ile süslü yüzeyde sırt sırta vermiş insan başlı, aslan gövdeli yüzleri ön cepheye dönük vaziyette bulunan sfenks figürlü süslemeye yer verilmiştir.

Muskalığın ön yüz gövde kenarında yer alan dikdörtgen formlu muskalığın kapak kısmının olduğu üst bordürden başlamak üzere, sol ve alt bordürün sonuna kadar devam eden yazıt içeriğinde: Arapça, stilize edilmiş kadim sülüs yazı ile Arapça okunuşu: “Lil- izzı, ven’nasrı ve’l ikbalu’l ni’meti ve’l mecdi” ibaresi yer almaktadır. Türkçe anlamı “Kutsiyet, yardım, nimetlere kavuşma ve şeref için.” Muskalığın sağ bordürden başlamak üzere, sonuna kadar: Arapça, stilize edilmiş kadim sülüs yazı ile Arapça okunuşu: “El zilalu’l ümera, bi hilmihı ve ilmihı

illed'dua". Anlamı: "Emirlerin gölgesi (insanlara hâkimiyeti), yumuşak huyluluk, ilim ve dua sayesinde olur" ibaresi okunmaktadır.

Muskalığın devam eden dikdörtgen bordürün sağ kısmında ise bitişikteki bordür içeriğindeki aynı stilize edilmiş kadim sülüs Arapça yazı ile okunuşu: "**El Amilu'l zümera, Talal Semerkandi.**" İbaresini yer almaktadır. Anlamı: "**Bu eseri yapan, sanatçı fırkalarının baş ustası ve amiri, Semerkantlı Talal.**" İbaresini (Sanatçı imzası) okunmaktadır. Muskalığın süslemeli olan her dört kartuş arasındaki kenar köşelerinde birer zeytin yaprağı motifi yer almaktadır.

Muskalığın arka yüzünde dikdörtgen formun dört köşesinde kenarlarda, simetrik olarak yukarıdan aşağıya sarkık biçimde her biri lale motifiyle biten, dört adet Rumi yaprak motifli köşebent şeklinde süslenmiştir. Arka yüz orta kesimi ve köşebent kısımları hariç sade bir yüzey olup; orta kesimde gövdeyle orantılı tam daire formu içerisinde, palmet yaprağı motifli orta göbeği (madalyon) şeklinde süslenmiştir.

Muskalık kapakları stilize yaprak biçimindeki iki menteşe ile gövdeye bağlanmıştır. Muskalığın kenarlarına bitişik beş adet kare biçimli halka bulunmaktadır. Eser restore edilmiş olup sağlamdır.

Söz konusu eser barındırdığı sanatçı kitabesi ve süsleme repertuarıyla oldukça önemli bilgiler sağlamaktadır. Eser kitabesinde geçen sanatçılar zümreler ibaresinden anlaşılacağı üzere 13 ve 14 yüzyılda, İslam dünyasında yoğun bilim ve sanat faaliyetleri olduğu ve bu tür çalışmaların devlet teşvikinde ve himayesinde sürdürüldüğü, ilkeli düzenli ve hiyerarşik bir faaliyet alanına sahip olan sanat ve meslek erbabının, Semerkant-Mardin ipek yolu güzergâhında ticari ve kültürel faaliyetlerini sürdürdüğü ve bu faaliyetlerin en üst seviyede icra edildiği anlaşılmaktadır.

İslami kültürde, sanatçıların, yöneticilerin veya halkın dini bir uygulama (ritüel) olan muska kullanımında bile anlatmak istediği mesajı çokça kullanılan yazının yanında rahatlıkla figür, sfenks vs. vasıtalarla iletebildiği ve bu tür tasvirli muskalıklar veya objeler kullanabildiği aşikârdır. Eserdeki mantık: İslami

süslemedeki figürler (hayvan figürlü, insan figürlü veya sfenks) bitkisel motiflerle birlikte stilize ederek adeta başka bir varlığa dönüştürüldüğü ve böylece eserden müessire, madde'den soyuta ince bir geçiş arz edilmektedir.

Eserin hacmi küçük olmakla birlikte süsleme kompozisyonu açısından eser hacmini aşan bir zenginliğe sahiptir. Muskalığın üzerinde hem bitkisel motifli süsleme hem de figürlü (sfenks) süslemeye yer verilmiş olup; üstün nitelikli bir el sanatı eseridir.

Şekil 12a, 12b: Muskalık, a) Ön yüz çizim, b) Muskalık, arka yüz çizim.

Fotoğraf 25a: Muskalık ön yüz detay görünüm.

Fotoğraf 25b: Muskalık arka yüz detay görünüm.

Katalog No	: 7
Eserin Adı	: Muskalık
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7771 (A) Eski: (8768).
Kazı Envanter No	: 24
Şekil No	: 13a, 15b
Fotoğraf No	: 26a, 26b
Dönemi	: İslami
Yapım Tekniği	: Döküm.
Süsleme Tekniği	: Kazıma.
Ölçüleri	: Yükseklik:5,3, genişlik: 5,7
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup; iyi durumda.

Tanımı : Muskalık kare formlu olup; kapaklıdır. Kapak kısmı kenarları kıvrımlı üçgen biçimindedir. Ön yüz dikdörtgen bordür içerisinde sınırlandırılmış simetrik dizili rumi yaprakları ile süslü yüzeyde sırt sırta vermiş ve yüzleri karşıya (ön cepheye)dönük insan başlı, aslan gövdeli iki İslami sfenks figürlü süslemeye yer verilmiştir. Kapağın üstündeki dikdörtgen bordür içerisinde Arapça yazı ile okunuşu: “**El Amili İbrahim bin Alevi (Uvi) Mavsuli**” Anlamı: “**Bu eseri yapan usta Musullu Alevi (Ulvi) oğlu İbrahim’dir**” (sanatçı imzası-ketebes) ibaresi yer almaktadır. Yazının başlangıç ve sonunda olmak üzere köşelerde birer zeytin yaprağı motifi yer almaktadır.

Sfenks tasvirini çevreleyen sağ ve sol kısım bordürler üzerinde yaprak kıvrımlarıyla stilize edilmiş Arapça kadim sülüs yazı ile okunuşu: “El ecri minallah”

Anlamı: “Bu çalışma için mükâfatımı yalnızca Allah’tan beklerim.” İbaresini okunmaktadır.

Alt kısımdaki bordür içerisinde stilize edilmiş bitkisel kıvrım dallar içerisinde serpiştirilmiş biçimde süsleme amaçlı Arapça: ‘elif’ ve ‘vav’ harfleri yer almaktadır.

Arka yüzde köşelerde stilize çiçekli köşebent biçiminde süslemelere yer verilmiş olup; orta kesimde elips formlu madalyon içinde kitap şemse’si biçiminde girift palmet motifli süsleme bulunmaktadır. Şemse biçimli madalyonun üst ve alt kenarı birer lale motifiyle sonlanmaktadır.

Söz konusu eserin en önemli özelliği, sanatçı ketebesini ihtiva etmesinin yanı sıra, 12 ve 14. Yüzyıllarda Musul çevresinde maden atölyelerinde sanat meslek sahiplerinin şaheser el sanatı ürünleri yaparak faaliyet gösterdiğini üzerindeki kitabesiyle belgelemesidir.

Kapak geçirimli sade menteşe ile gövdeye bağlanmıştır. Muskallığın sağında solunda ve alt kısmında olmak üzere altı adet düzgün asma halkası bulunmaktadır. Kapak ve gövde menteşe kısmı oksitlenmiş olup; bunun dışında sağlamdır.

MUSKALIK (GÜMÜŞ)
ENV. 7771

Şekil 13a, 13b: Muskalık, a) Ön yüz çizim b) Muskalık arka yüz çizim.

Fotoğraf 26a: Muskalık ön yüz detay görünüm.

Fotoğraf 26b: Muskalık arka yüz detay görünüm.

Katalog No	: 8
Eserin Adı	: Muskalık
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7772 (A) Eski: (8768).
Kazı Envanter No	: 25
Şekil No	: 14a, 14b
Fotoğraf No	: 27a, 27b
Dönemi	: İslami
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma.
Ölçüleri	: Yükseklik: 4,6 cm, genişlik: 5,5 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup; iyi durumda.

Tanımı : Muskalık kare formlu olup; kapaklıdır. Kapak kısmı kenarları kıvrımlı üçgen biçimindedir. Muskalığın ön yüzünde dört tarafını çeviren dikdörtgen kenar bordürleri içerisinde zemin motifî içerisinde üç dallı kıvrık dallar ve yaprak motifleri birbirinin tekrarı (münavebeli) şekilde süslemeye yer verilmekle birlikte üstteki sol kısım süsleme şeridi sade bırakılmıştır.

Ön yüz orta kesimde, dikdörtgen alan içerisinde sınırlandırılmış simetrik dizili rumi yaprakları ile süslü yüzeyde, sırt sırta vermiş ve yüzleri karşıya (ön cepheye) dönük insan başlı, aslan gövdeli iki adet İslami sfenks figürlü süslemeye (şek.16a, Foto.33a) yer verilmiştir.

Muskalığın sağında solunda ve alt kısmında beş adet dikdörtgen formlu halka bulunmaktadır.

Arka yüzünde köşelerde tek çiçekli bitkisel süslemeli kitap köşebent biçiminde bezeme bulunmakta olup; muskalığın orta kesiminde ise daire biçimindeki madalyon şemse içerisinde; bir kuş (güvercin veya ördek) figürlü süsleme (şek.16b, Foto. 33b) bulunmaktadır. Kapak stilize çiçek formunda olan iki menteşe ile muskalık gövdesine bağlanmıştır.

Şekil 14a, 14b: Muskalık a) Ön yüz çizim b) Muskalık arka yüz çizim.

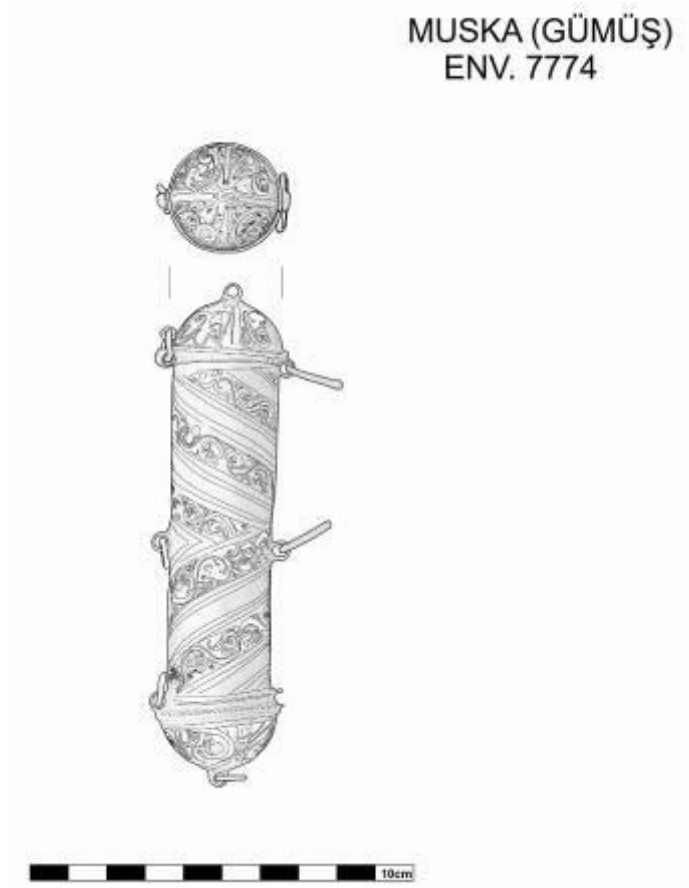
Fotoğraf 27a: Muskalık ön yüz detay görünüm.

Fotoğraf 27b: Muskalık arka yüz detay görünüm.

Katalog No	: 9
Eserin Adı	: Muskalık
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7774(A) Eski: (8770).
Kazı Envanter No	: 27
Şekil No	: 15a, 15b
Fotoğraf No	: 28a, 28b, 28c, 28d
Dönemi	: İslami
Yapım Tekniği	: Döküm.
Süsleme Tekniği	: Kazıma (kalem işi), çalma.
Ölçüleri	: Gövde çapı: 2,3 cm, uzunluk: 12 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup; iyi durumda.

Tanımı : Silindirik formlu gümüş muskalık, yuvarlak ve geçmeli çift kapaklıdır. Muskalığın dört adet asma halkası bulunmaktadır. Silindirik formlu gövdenin üzerinde, yanlardan gövdenin orta eksenine doğru simetrik münavebeli düzen oluşturan altı adet bordürden biri süslemeli; biri sade olup; dolu bordürlerin içinde tek sıralı noktalı Rumi yaprağı motifi işlenmiştir. Muskalığın iki kapağı üzerinde de rumi motifli süslemeler aynen tekrar edilmiştir. Muskalığın altı adet asma halkası bulunmaktadır. Gövde üzerindeki bir halka yerinin kırık olduğu gözlenmiştir. Eser onarım görmüş olup; sağlamdır. Muskalığın üzerinde zengin bitkisel karakterli süsleme kompozisyonları ile (şek.17a, 17b, Foto. 34a, 34b, 34c, 34d) muntazam birlik (düzen) oluşturmaktadır.

Şekil 15a, 15b: a) Muskalık tüm detay çizimi. b) Kapak kısmı detay çizim.

Fotoğraf 28a: Muskalık ön yüz detay görünüm.

Fotoğraf 28b: Muskalık arka yüz detay görünüm.

Fotoğraf 28c, 28d: c) Muskalık ön kapak detay d) Arka kapak detay görünüm.

Katalog No	: 10
Eserin Adı	: Muskalık
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7778 (A) Eski: (8774).
Kazı Envanter No	: 31
Fotoğraf No	: 29a, 29b
Dönemi	: İlhanlı
Yapım Tekniği	: Döküm.
Süsleme Tekniği	: Çalma.
Ölçüleri	: Gövde çapı: 1cm, uzunluk:2,6 cm
Durumu	: Eser restore edilmiş, iyi

Tanımı : Silindirik formlu gümüş muskalık, kapak kısmı ise uca doğru hafif sivrilen bir forma sahiptir. Gövde üzerinde dikdörtgen biçimindeki bordür üzerinde; Uygurca dört farklı yazıt bulunmaktadır (foto.35a,35b) Her bir yazıtın altında bulunan geniş dikdörtgen bordürlerin içi sade (mat) bırakılmıştır. Eserin muskalık nitelikli buluntu olması açısından düşünüldüğünde söz konusu yazıtların, Uygurca bir tılsım (dilek) duası olması ihtimal dâhilindedir. Sürekli definesinde söz konusu muskalığa benzer ortalama aynı form, süslemeye sahip yedi adet gümüş muskalık bulunmaktadır. Sürekli definesinde bulunan önemli tüm eserlerin benzer örneklerinin görünür kılınması amacıyla araştırmaya dâhil edilmiştir.

Fotoğraf 29a: Gümüş muskalık ön yüz detay görünüm.

Fotoğraf 29b: Gümüş muskalık arka yüz detay görünüm.

5.2. Sürekli Definesi Takı Buluntuları (Ziyet Eşyaları)

5.2.1 Altın Telkari Kemer

Katalog No	: 11
Eserin Adı	: Kemer
Malzemesi	: Altın.
Envanter	: 7803(A) - Eski (8799).
Kazı Envanter No	: 272
Şekil No	: 16
Fotoğraf No	: 30a, 30b, 30c, 30d
Dönemi	: İslami
Yapım Tekniği	: Telkari (tel çekme).
Süsleme Tekniği	: Telkari
Ölçüleri	: Uzunluk: 54,5cm, Ağırlık: 151,08 gr.
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı : Toplam otuz iki parçadan oluşan kemer, onyeddi adet kare biçimli parça ve bu kare parçaları birbirine bağlayan on üç adet ince dikdörtgen parça ile kemer bağlantı noktalarını oluşturan üçgen biçimli iki kancalı kemer tokasından oluşmaktadır.

Telkari işçilik ve dantel inceliğinde işlenen kemerin kare parçaları dokuzlu (gözlü) damla motifi ile süslenmiş olup; dikdörtgen parçaları ise üçlü çiçek motifi ile bezenmiştir. Dokuzlu damla şeklindeki parçaların yüzeyinde yine üçer küçük damla motifleriyle bezenmiştir.

Üçlü çiçek motifli parçaların içinde yine ortada daire olan çiçek motifleriyle bezenmiştir. Kemerin her bir parçası çift taraflı ve aynı süslemeyi tekrar ettirir

şekilde işlenmiş olup; kemer yüzeyleri her bir yönden tezyin edilerek adeta üç boyutlu musenna (aynalı) bir yazı misali ışık saçan görüntü arz etmektedir.

Fotoğraf 30a: Altın telkari kemerin detay görünümü.

Şekil 16: Altın kemer detay çizimi.

Fotoğraf 30b: Altın telkari kemerin kenardan genel bir görünüm.

Fotoğraf 30c: Altın telkari kemerin dokuzlu damla motifli ve üçlü çiçek motifi süslemeli parçalarından detaylı görünüm.

Fotoğraf 30d: Altın telkari kemerin bir bölümü ve kemer tokasından detay görünüm.

Sürekli definesinin estetik bir ahenk örneği olan telkari kemer, 11 ve 14. yüzyıllar arasında Mardin ve çevresinde kaliteli üretim yapan maden atölyelerinin varlığını da işaret etmektedir.

Söz konusu eser, İslami dönem madeni el sanatlarında evrensel boyutlara ulaşan nadir bir altın telkari örneğidir. Anadolu coğrafyasında 11 ile 14. yüzyılın İslami dönem madeni el sanatlarının zirveye ulaştığı söz konusu eserden açıkça anlaşılmaktadır.

Katalog No	: 12
Eserin Adı	: Gerdanlık
Malzemesi	: Altın, değerli taş.
Envanter	: 7822 (A)
Kazı Envanter No	: 301
Şekil No	: 17
Fotoğraf No	: 31a, 31b
Dönemi	: İslami
Yapım Tekniği	: Döküm ve Tel Çekme.
Süsleme Tekniği	: Mine, Granül.
Ölçüleri	: Uzunluk: 58 cm, Ağırlık: 117.57gr
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı : Gerdanlık, yirmi üç altın parçadan oluşan kolye, yirmi iki adet ince şerit ile birbirine bağlanmıştır. Bu parçalardan 11 adedi kare prizma şeklinde olup orta yuvalarında birer mavi taş kakılmıştır. Diğer 10 adet parça ise birbirine yapışık ikili küçük küre şeklindedir. Gerdanlığın toka yeri kısmının (mevcut değil) her iki uçta ise birer olmak üzere iki adet üçlü küreli parça yer almaktadır. Böylece gerdanlık toplam 45 parçadan müteşekkildir. Gerdanlık restore edilmiştir.

Söz konusu gerdanlık, ince kuyumculuk örneği olarak, ardı sıra parçaların uyumlu değerli mavi taşlarla süslenmiş olması; bu konuda gayretli bir el emeği göznuru bir ürün ile neticelenmiştir. Bu konuda eser nadir bir işçilik örneğidir. Sürekli definesinde değerli taş ile kakma süslemesiyle öne çıkan nadir bir örnek eserdir. Gerdanlığı kare formlu parçaları, bağlayıcı ince dikdörtgen şeritleri ve ikili-üçlü küre şekilli parçalar uyumlu bir geometrik sıralama ve düzen sergilemektedir.

Şekil 17: Altın gerdanlık detaylı çizim.

Fotoğraf 31a: Altın Gerdanlıktan tüm görünüm.

Fotoğraf 31b: Altın Gerdanlık detay görünüm.

Katalog No	: 13
Eserin Adı	: Kolye
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7839 (A) - Eski (8835).
Kazı Envanter No	: 412
Şekil No	: 18
Fotoğraf No	: 32a, 32b, 32c
Dönemi	: İslami - İlhanlı
Yapım Tekniği	: dövme, döküm, tel çekme.
Süsleme Tekniği	: Kazıma, Telkari.
Ölçüleri	: Uzunluk: 52 cm.
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı: Telkari tekniğiyle işlenen zincire bağlı onbir adet kulplu gümüş sikke, bir adet matara biçimli çift kulplu kolye tanesi ve dikdörtgen formlu gümüş kulplu bir muska madalyon olmak üzere toplam onüç (13) adet parçadan oluşmaktadır.

Kolye taneleri gümüş sade gümüş halkalarla gümüş zincire bağlanmıştır. Kolye zincirinin telkari halkaları damla motifi biçiminde sıralamıştır. Kolyenin bir ucunda yer alan çift kulplu matara biçimli kolye tanesi ve zincirin diğer ucunda bulunan ilhanlı sikkesi takılı halka biçimli kolye tanesi kolye tokası olarak kullanılmıştır.

Kolye bağlı kulplu sikkelerin on adedi İlhanlı dönemi (13. Asır), 1 adedi ise Ermeni dönemine (13.yüzyıl) tarihlendirilmektedir. Kolyeye bağlı dikdörtgen formlu madalyonun (tılsım işaretleri yazılı muska) yanındaki gümüş kulplu sikkenin ön yüz:

orta kesimde: Arapça yazı ile okunuşu: “La ilaha illallah Muhammed Resulullah” Anlamı “Allahtan başka ilah yoktur Muhammed onun elçisidir.” İbaresini mevcuttur. Etrafında ise Arapça yazı ile, İslam’ın ilk dört halifesi “Ebubekir, Ömer, Osman, Ali” isimleri yazılıdır.

Şekil 18: Gümüş Kolye detaylı çizim.

Fotoğraf 32a: Gümüş kolye taneleri ön yüz detay görünüm.

Fotoğraf 32b, Gümüş kolye Arka yüz.

Fotoğraf 32c kolye tanesi madalyon muska ve kulplu sikke biçimli kolye taneleri detay görünüm

Katalog No	: 14
Eserin Adı	: Kolye
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7841 (A) - Eski (8837).
Kazı Envanter No	: 414
Fotoğraf No	: 33a, 33b
Dönemi	: 720 hicri-1321 miladi 14. Yüzyıl İslami
Yapım Tekniği	: dövme, döküm, telkari
Süsleme Tekniği	: baskı, delik işi, Telkari.
Ölçüleri	: Uzunluk: 51,4 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı : Zincir Kolye'ye takılı üç adet İslami Arapça yazılı gümüş sikke, bir adet silindirik formlu gümüş muskalık ve iki adet kırık gümüş obje bulunmaktadır. Kolyeye bağlı gümüş sikkelerden (kolye birleşme noktasındaki) **ön yüzünde**: Kıvrımlı ve noktalı daire içerisinde: orta kesimde, Arapça yazı ile "Lailaha illallah Muhammed Resulullah" ibaresi yazılıdır; **arka yüz**: kenarları nokta (inci dizisi) bezemeli kesik daire içinde altı kollu yıldız (mührü Süleyman) ile bezenmiş olup yıldızın içinde Arapça yazı ile "Duribe, Bil Basra Halledallahu mülkehu" anlamı: "Bu sikke Basra'da basıldı Allah onun mülkünü devamlı kılsın". Kenarlarda: "seba mie ve işrin" Türkçe anlamı: "Yediyüz yirmi yılında (720) basıldı." Kolyeye bağlı gümüş sikkelerden diğerinin (muskalığın sol kenarındaki) **ön yüzünde**: Arapça kufi makili yazı ile okunuşu: "Lailaha illallah" Anlamı: "Allahtan başka ilah yoktur." Aşağı kenarda: "Ebubekir" isim ibaresi mevcuttur;

Arka yüzünde: Etrafı noktalı kesik daire içinde silik ve belirsiz yazılar bulunmaktadır. Muskalık sağ kenarında bulunan sikkenin **ön yüz**: orta kesimde dikey

iki standart (tutamak kısmı kıvrımlı asa gibi) silik şekilde yer almakta olup iki kenarında Latince harfler mevcuttur;

Arka yüz: ortada stilize bir tasvir, silik olduğu için anlaşılamadı, tasvirin iki kenarında Latince harfler yer almaktadır.

Kolyeye bağlı silindirik formlu kolye tanesi muskalık gövdesi üzerinde bulunan dikey üç bordür içinde delik işi tekniğiyle oluşturulmuş geometrik daire şekil süslemeler yer almaktadır. Muskalık kısmen ezilmiş durumdadır. Muskalık kapak uçları birer topçuk şeklinde kabartılmış olup; kapak yüzeyi sadedir. Kolyeye bağlı kare gövdeli, tepesi konik formlu gümüş obje, üst kısım zincir motifli şerit ile süslenmiştir.

Fotoğraf 33a: Gümüş kolye ön yüz detay görünüm.

Fotoğraf 33b: Gümüş kolye arka yüz detay görünüm.

Katalog No	: 15
Eserin Adı	: Nazarlık (Kolye ucu).
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 31796 (S).
Kazı Envanter No	: 417
Şekil No	: 19a, 19b
Fotoğraf No	: 34a, 34b
Dönemi	: İslami
Yapım Tekniği	: dövme
Süsleme Tekniği	: Kazıma
Ölçüleri	: Uzunluk: 5.2 cm.
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.
Tanımı	: Daire formlu, kulplu nazarlık (Kolye ucu) ön yüz: daire biçimli iç içe geçmiş üç bordür üzerinde sayı ve rakam sistemlerinden oluşturulmuş tılsım işaretleri yer almaktadır.

Ön yüz yuvarlak bordürlerin iç kısmındaki daire ise yatay olarak uzanan altı bordür içinde Arapça yazı ile sırayla sağdan sola 1. Satır okunuşu: “Tılsım işaretleri ve “Fihi ” ibaresi, 2. Satır: “Fectebah ibaresi, rabbuhu fecealehu minessalihine”; 3. Satır:“Vein yekadullezine kaferu leyuzlikuneke”; 4.Satır:“bi ebsarihi lemma semi’uzzikre” 5.Satır: “ve yekulune innehu lemecnu’nun vema huve”; 6. Satır: “ İlla zikrun lil a’lemine”. İbareleri (Kur’mı kerim, kalem suresi, ayet:51-52-53) yazılıdır.

Ön yüz Türkçe anlamı: 1. Satır “ bu eserin içinde”; 2-6. satır: “Bunun ardından rabbi onu seçti de kendisini Salihlerden yaptı. Hakikat o küfredenler zikri (kur’an) işittikleri zaman az kaldı seni gözleriyle yıkacaklardı. Hala da (kin ve

hasedlerinden) o mutlaka bir mecnundur diyorlar. Hâlbuki o Kur'an bütün âlemler için (mahzı) şereften (öğüt) başka bir şey değildir". (Bkz. ÇANTAY, H.B, Kuranı hakim meali, s.1079-1080).

Arka yüz: üst kesimde içten kenarları kesik daire içinde köşelerde yatay üçgenimsi bordürde: tılsımlı işaretler (değişik harf ve rakamlar) yer almakta olup; üst kısım üçgen şekil içinde 1. Satır, Arapça okunuşu: "Ya Huve" Anlamı: "Ey Allahım" ibaresi altındaki 2.satırda Arapça yazı ile okunuşu:"Yemlihu, Semlah" 3.satır "Mustantahad, Semhela." Ashab-ı kehf (mağara arkadaşları) isimleri yazılıdır.

Arka yüz orta kesim 7 adet yatay dikdörtgen bordür içerisinde değişik tılsım işaretleri işlenmiştir.

Madalyon nazarlığın arka yüz aşağı kesimde, Arapça yazı ile okunuşu: "Ya Nurun'nur, Nurun bin- nur, Nurus-semavat, Binnur-i nur lehu, ya Nur" Anlamı: "Ya nurun nuru (ışığın ışığı), nur üzerine nur, göklerin nuru, nurla birlikte nur, nur ondadır, ey Nur" Nur, ismi ışık ve aydınlık anlamına gelen, yüce Allahın (esmaü'l Hüsna) güzel isimlerinden bir isimdir. Sanatkâr, Nur ismiyle Allah tealaya (yüceler yücesi) iltica ederek duayı nazarlığa yazmıştır).

Şekil 19a, 19b: Nazarlık a) Ön yüz detay çizim b) Nazarlık arka yüz detaylı çizim.

Fotoğraf 34a: Nazarlık (kolye ucu) ön yüz detaylı görünüm.

Fotoğraf 34b: Nazarlık (kolye ucu) arka yüz detaylı görünüm.

Katalog No	: 16
Eserin Adı	: Nazarlık (Kolye ucu).
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7823 (A) Eski: (8819).
Kazı Envanter No	: 357
Şekil No	: 20a, 20b
Fotoğraf No	: 35a, 35b
Dönemi	: İslami.
Yapım Tekniği	: dövme
Süsleme Tekniği	: Kazıma, eğri kesim
Ölçüleri	: Gövde çapı: 2,6 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı : Hilal biçimli nazarlık (kolye ucu) üst kısmında bir kulp yer almaktadır. Hilal biçimli nazarlık ön yüzü üzerinde: bütün cihetlere açılan küçük dolunay ve yarım hilal geometrik motifleri yer almakta olup; söz konusu dolunay ve hilal şekillerinin etrafında ve dolunay motifinin içine doğru uzanan dik çizgiler yer almaktadır. Hilal motifinin özellikle alt kısmında her biri bir yerde olmak üzere bağımsız durur vaziyette yarım ay motifleri tasvir edilmiştir. Hilal motifleri dışında kalan yüzey mat (sade) tutulmuştur.

Hilal biçimli nazarlık arka yüzünde ise; yine aynı motifler tekrar etmekle birlikte hilalin üst kesim solunda iki çizginin ortasında tam ay (dolunay) motifi ve etrafında birleşik ikişer daire (yarım ay) motifleri yer almakta olup; nazarlığın alt kesim ve bütün kenarlarında aynı geometrik süsleme tekrar ettirilmiştir. Arka yüzde ön yüzün aksine ay motiflerinin etrafı seyrek nokta şeklinde betimlenmiştir.

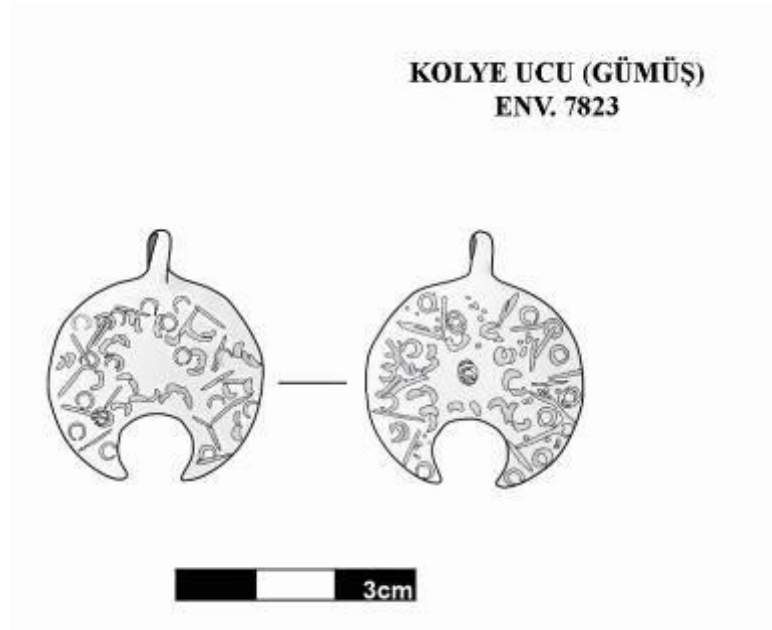
Nazarlığın arka yüzündeki noktalama işaretleri, ikinci geometrik betimlemenin gece vakti gökyüzünde bulunan yıldızlara ve Ay gezegenine işaret ettiği düşünülmektedir.

Fotoğraf 35a: Gümüş nazarlık (kolye ucu), arka yüz detay görünüm.

Eserin ön yüzünde okunan geometrik süsleme kompozisyonu, erken İslam tarihinde gerçekleştiği bilinen, Hz. Muhammed'e (s.a.v), Mekke'de inanmayan insanların kendisinden mucize (olağanüstü olay) talep etmiş; o anda gece vakti ay dolunay durumunda iken işaret (şehadet) Parmagını Ay'a doğru işaret ederek doğrultması üzerine: Şakk'ül Kamer (Ayın ikiye ayrılması) mucizesi, herkesin gözü önünde cereyan etmiştir. Bu olay Kur'anı Kerim'in, kamer süresinde açıkça belirtilmektedir. Nazarlık üzerinde bu olayın geometrik şekillerle tasvir edildiği düşünülmektedir.

Eserin taşıdığı ikonografik mesajların; süsleme repertuarı ve dış görünüşü belirlediği ve esere zengin bir anlam yüklediği anlaşılmaktadır. Eser göz değmesi (nazar) olayına karşı sembolik bir anlama sahiptir. Günümüzde de hilal biçimli nazarlık kolye kullanımı yaygındır. Nazar, Arapçada göz çarpması anlamına gelmekte olup; nazarlık eserler ise göz çarpmasını engellemek için yazılı veya süslemeli bir içeriğe sahiptir.

Şekil 20a, 20b: Nazarlık a) Ön yüz detay çizim b) Nazarlık arka yüz detay çizim.

Fotoğraf 35b: Gümüş nazarlık (kolye ucu) ön yüz detaylı görünüm.

Katalog No	: 17
Eserin Adı	: Kolye ucu
Malzemesi	: Altın
Envanter	: 7821 (A) Eski: (8817).
Kazı Envanter No	: 300
Şekil No	: 21
Fotoğraf No	: 36a, 36b
Dönemi	: İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm ve dövme.
Süsleme Tekniği	: Delik işi (ajur).
Ölçüleri	: Gövde çapı: 1,6 cm, ağırlık: 2.10 gr.
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı : Altın, kolye ucu, küre biçiminde olup; küreyi ortasından ikiye bölen bir hat üzerinde; ajur tekniğiyle kafes şeklinde biçimlendirilmiştir. Alt ve üst kısım olarak iki eşit küre üzerinde eşit mesafe ve ölçülerde; alt kürede 16 adet kafes şeridi, üst kürede yine 16 adet kafes şeridi oluşturulmuş olup; her bir bölümün kafes dilimleri orta hat üzerinde açık yılan ağzı şeklinde çatal oluşturarak birleşmektedir. Küre kolye ucu üzerinde böylece toplam otuziki adet kafes dilimi meydana getirilmiştir. Kolyenin üst kısmında iki adet, tutturma halkası yer almaktadır. Kafes bölümleri arasında orantı düzeyi, dengeli olup; her bir bölümden diğer bölüm kafes dilim açıklıkları görülebilmektedir. Eser bu kadar dar bir hacimde; mükemmel bir orantı ile oluşturulmuştur.. Eserin bazı kısımları ezilmiş durumdadır.

Şekil 21: Altın Kolye ucu, detay çizim.

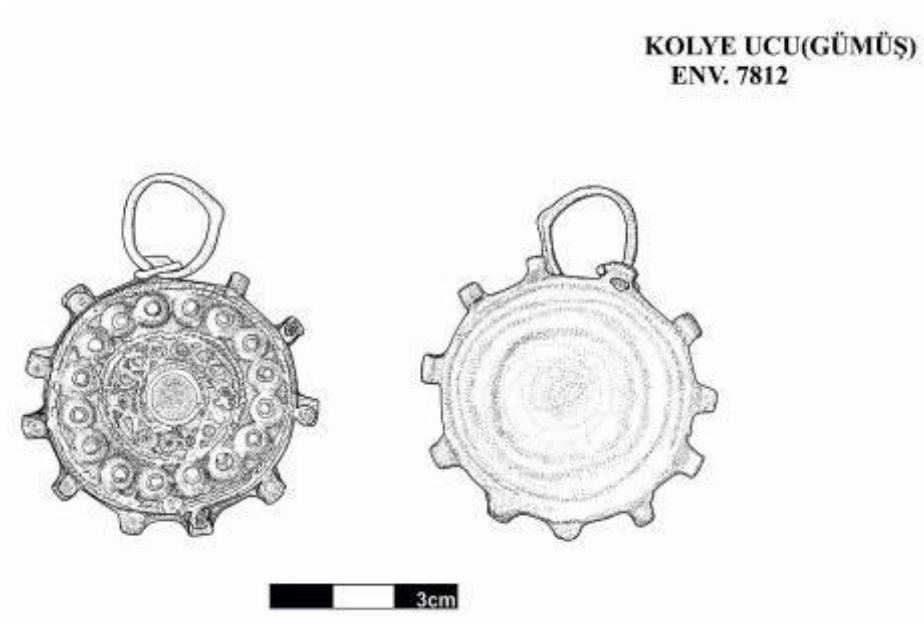
Fotoğraf 36a: Altın kolye ön yüz detaylı görünüm,

Fotoğraf 36b: Altın Kolye ucu arka yüz detay görünüm.

Katalog No	: 18
Eserin Adı	: Kolye ucu.
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7812 (A) Eski: (8808).
Kazı Envanter No	: 290
Şekil No	: 22a, 22b
Fotoğraf No	: 37a, 37b
Dönemi	: İslami.
Yapım Tekniği	: Dövme.
Süsleme Tekniği	: Granül, Kabartma
Ölçüleri	: Gövde çapı: 4,6 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı : Yuvarlak formlu kolye ucunun kenarında çepeçevre dizili olarak kabartılmış on bir (11) kulp yer almakta olup; ön yüz orta kesimde etrafı çift zencerek şerit ile çerçevelenmiş olan tek sıra 16 adet küre şeklinde kabartmalı inci dizisi motifiyle bezenmiştir. Kolyenin orta kesiminde ince tellerle oluşturulmuş birbirine geçmeli daire şekillerle oluşturulan geometrik kompozisyonlu süsleme şeridi bulunmaktadır. Kolye ucunun üst kesiminde biri küçük biri büyük olmak üzere iki adet kolye halkası yer almaktadır. Kolye arka yüzünde hiçbir süslemeye verilmemiş olup; sade (mat) bırakılmıştır.

Şekil 22a, 22b: Kolye ucu a) Ön yüz çizim b) Kolye ucu arka yüz detay çizimi.

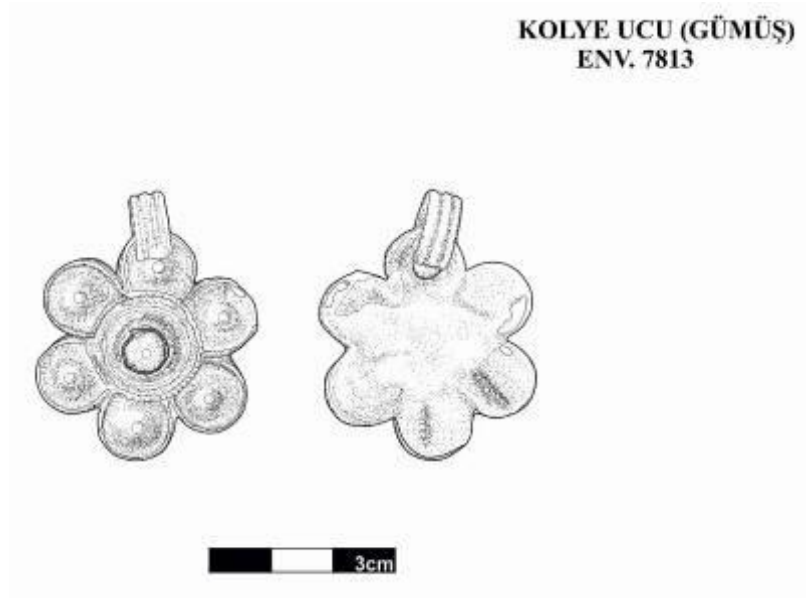
Fotoğraf 37a: Kolye ucu ön yüz detay.

Fotoğraf 37b: Kolye ucu arka yüz detay görünüm.

Katalog No	: 19
Eserin Adı	: Kolye ucu
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7813 (A) Eski: (8809).
Kazı Envanter No	: 291
Şekil No	: 23a, 23b
Fotoğraf No	: 38a, 38b, 38c
Dönemi	: İslami.
Yapım Tekniği	: Dövme.
Süsleme Tekniği	: Kabartma, Değerli taş kakma.
Ölçüleri	: Gövde çapı:3,5 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanım: Yuvarlak formlu altı yapraklı çiçek şeklindeki kolye ucu, tek kulpludur. Kolye yaprakları tek sıra zencerek ile sınırlandırılmış olup, her bir yaprak ortası hafif nokta şeklinde kabartılmıştır. Kolyenin ön yüz orta kesiminde ince tellerle oluşturulmuş iç içe geçmiş üç sıra daire formlu bezemeye yer verilmiş olup; Kolyenin merkez noktasında bulunan yuvarlak formlu yuva içinde açık kırmızı renkli bir taş bulunmaktadır. Kolye arka yüzü hiçbir süslemeye verilmemiş olup; sade (mat) bırakılmıştır.

Şekil 23a, 23b: Kolye ucu a) Ön yüz detay çizim b) Kolye ucu arka yüz detay çizim.

Fotoğraf 38a: Gümüş kolye ucu ön yüz detaylı görünüm.

Fotoğraf 38b, 38c: b) Gümüş Kolye ucu arka yüz detay c) Kolye ucu kenar detayı.

Katalog No	: 20
Eserin Adı	: Kolye ucu
Malzemesi	: Gümüş-taş
Envanter	: 7843 (A) Eski: (8839).
Kazı Envanter No	: 431
Fotoğraf No	: 39
Dönemi	: 11-14 yüzyıl İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm.
Süsleme Tekniği	: kazıma, kakma.
Ölçüleri	: Uzunluk: 2,1 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

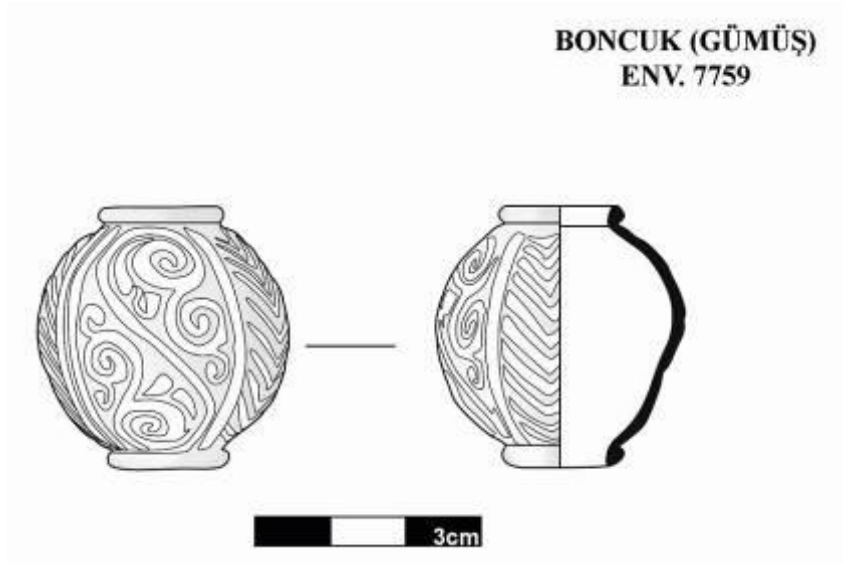
Tanım: Kolye ucu halka şeklinde kulplu olup, konik formudur. Kolye ucunda ince beyaz bir taş yer almaktadır. Kolye yüzeyi sade olup kenarı dalgalı etek biçiminde kesilmiştir. Kolye ucu taşı üzerinde dikey çizgiler yer almaktadır.

Fotoğraf 39: Taşlı kolye ucu ön yüz detay görünüm.

Katalog No	: 21
Eserin Adı	: Boncuk
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7759 (A) Eski: (8755).
Kazı Envanter No	: 23
Şekil No	: 24a, 24b
Fotoğraf No	: 40a, 40b, 40c
Dönemi	: İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Çalma.
Ölçüleri	: Gövde çapı: 3cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı : Kolye sarkacı olarak kullanılan, gümüş boncuk küre biçiminde yuvarlak ağızlıdır. Küre üzerinde aşağıdan yukarıya doğru dikey yöne uzanan dönüşümlü (münavebeli) ikişer zikzak (balık sırtı) motifli ve ikişer sıra bitkisel rumi motifli olmak üzere dört adet bordürle süslenmiştir. Bordürlerin araları dikey çizgiyle ayrılmıştır. Her bir süsleme bütün olarak mükemmel tarzda uyumlu bir düzen sağlanarak işlenmiştir. Eserin bir yüzü deforme olmuştur.

Şekil 24a, 24b: Boncuk, a) Ön yüz çizim b) Boncuk arka yüz çizim.

Fotoğraf 40a: Boncuk ön yüz detay görünüm.

Fotoğraf 40b, 40c: Boncuk, a) Arka yüz detaylı gör c) Boncuk ağız kısmı detaylı görünüm.

Katalog No	: 22
Eserin Adı	: Boncuk
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7793 (A) Eski: (8789).
Kazı Envanter No	: 46
Şekil No	: 25
Fotoğraf No	: 41
Dönemi	: 11-14 yüzyıl İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Delik işi (ajur).
Ölçüleri	: Gövde çapı 1,4 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanım: Küre biçiminde olan gümüş kolye tanesi, alttan ve üstten olmak üzere çift deliklidir. Küre formun ana yönlerine uzanan simetrik ikişer damla veya yaprak motifli bezeme kompozisyonu ajur (delik işi) tekniğiyle içi boş bırakılarak, orta kesimdeki boncuk deliğiyle orantılı çiçek biçiminde süslenmiştir. Söz konusu süsleme kompozisyonu boncuğun alt kesiminde aynı teknikle tekrar edilmiştir.

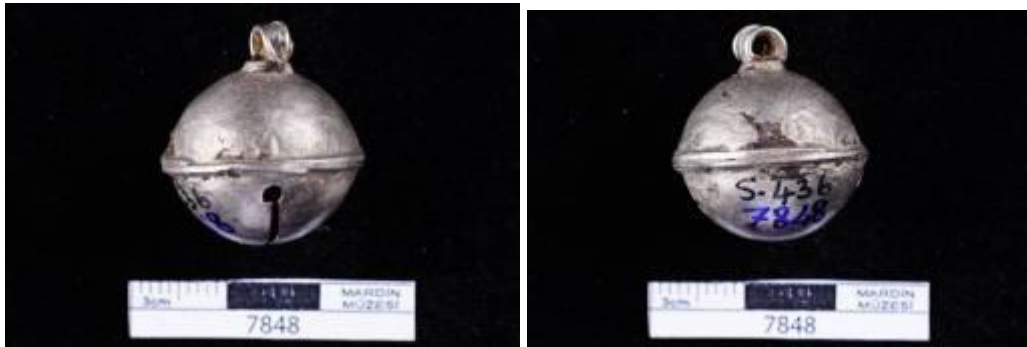
Şekil 25: Gümüş Boncuk detay çizimi.

Fotoğraf 41: Gümüş Boncuk detay görünümü.

Katalog No	: 23
Eserin Adı	: Boncuk
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7848 (A) Eski: (8844).
Kazı Envanter No	: 436
Şekil No	: -
Fotoğraf No	: 42a, 42b
Dönemi	: 11-14 yüzyıl İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Çalma.
Ölçüleri	: Gövde çapı:2,1 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanım: Küre biçiminde gümüş boncuk (zil boncuğu), gövdenin orta ekseninde küreyi iki eşit parça şeklinde bölen dairevi kabarıklık(bombeli) bir şerit yer almaktadır. Boncuğun üstünde küçük geniş halka biçiminde kulup yer almaktadır. Boncuğun gövde yüzeyi süslemesiz sadedir. Boncuğun alt kısmı iki taraftan delikli olup; deliklerin hizasında zil kesigi (boncuk havalandırma boşluğu) mevcuttur.

Fotoğraf 42a, 42b: a) Boncuk ön yüz detay b) Gümüş boncuk arka yüz detay.

Katalog No	: 24
Eserin Adı	: Boncuk
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7836(A) Eski: (8832).
Kazı Envanter No	: 407
Fotoğraf No	: 43
Dönemi	: 11-14 yüzyıl İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Çalma.
Ölçüleri	: Gövde çapı:1,7 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanım: Küçük silindirik formlu gümüş kolye tanesi, iç delikli olup; gövde üzeri yatay uzanan hafif çizgi kabartma ve yivler bulunmaktadır. Gövde sade yüzeylidir.

Fotoğraf 43: Gümüş boncuk ön yüz detay

Katalog No	: 25
Eserin Adı	: Boncuk
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7847 (A) Eski: (8843).
Kazı env no	: 435
Fotoğraf No	: 44
Dönemi	: 11-14 yüzyıl İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Çalma.
Ölçüleri	: Gövde çapı: 1,7 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanım: Küre biçiminde gümüş kolye tanesi, kürenin orta ekseninde küreyi iki eşit parça şeklinde bölen dairevi kabarık zincir süslemeli iki şerit yer almaktadır.

Gövde üzerinde üçer adet, üç benek (daire) motifi ile hafif kabartmalı biçimde süslenmiştir. Boncuğun üst küresi gövde üzerinde bulunan geometrik süsleme kompozisyonu asimetrik olarak alt gövde de tekrar edilerek işlenmiştir.

Fotoğraf 44:Gümüş boncuk ön yüz detay.

Katalog No	: 26
Eserin Adı	: Kemer Tokası
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7837 a-7837b (A) Eski: (8833).
Kazı Envanter No	: 409
Şekil No	: 26a, 26b
Fotoğraf No	: 45a, 45b
Dönemi	: 13. y.y – 14. y.y ?
Yapım Tekniği	: Dövme.
Süsleme Tekniği	: Kazıma, savatlama.
Ölçüleri	: Uzunluk: 3,7 cm.
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.
Tanımı	: Kemer tokası (a-b): dip kısmı damla motifi biçiminde olup; dipten yukarı kesim toka kancası kısmına doğru incelmektedir. Tokanın alt kısmındaki damla motifi içerisinde yine damla şeklindeki bordürle sınırlanan karşılıklı sarmal palmet motifi ile süslenmiştir. Motifin üzeri savatlama tekniğiyle karartılarak süslenmiştir. Tokanın motifli dip kısmının altında toka bağlantı halkası yer almaktadır. Sürekli definesinde savatlama tekniğinin uygulandığı birkaç eserden biridir.

Şekil 26a, 26b: Kemer Tokası a) Ön yüz çizim b) Kemer tokası arka yüz çizimi.

Fotoğraf 45a, 45b: Kemer tokası a) Ön yüz detay görünüm b) Kemer tokası arka yüz detay görünüm.

Katalog No	: 27
Eserin Adı	: Bilezik
Malzemesi	: Altın
Envanter	: 7798(A) Eski: (8794).
Kazı Envanter No	: 51
Şekil No	: 27a, 27b
Fotoğraf No	: 46a, 46b, 46c
Dönemi	: İslami
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma, kabartma.
Ölçüleri	: Gövde çapı: 7,7 cm, kalınlık: 8mm, Ağırlık: 57,65gr.
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.
Tanımı	: Yarım daire biçimli bilezik, gövdenin iç yüzü sade, dış yüzü ise yivli ve ortadan kalın hat şeklinde bombelidir. Bileziğin her iki ucunda birer boynuzlu ve kanatlı ejder betimi (figürü) yer almaktadır. Ejder figürleri karşılıklı birbirine bakar ve ağızları açık vaziyette betimlenmiştir. Bileziğin bir tarafındaki ejder boynuzlarından biri içe doğru kıvrılmıştır.

Bileziğin gövdesinin dış yüzü tam orta ekseninde hafif kabartılı(bombeli) bir şerit yer almakta olup; bu çizginin iki yanı yivlidir. Bu şeridin iki tarafında her bir ejdere ait olduğu düşünülen stilize rumi yaprağı motifi ile betimli birer stilize kanat ve pul motifi yer almaktadır. Ejder başlarının boyun kısmı yivlerin içi nokta şeklinde pul betimlemesi bulunmaktadır. Ejderlerin yüzü stilize bir insan yüzü gibi, kaş, göz ve burun betimlemesi, kazıma tekniğinde işlenmiştir. Koruyucu hazır birer ejder gibi gerçekçi ve canlı bir görünüme sahip; bir betimleme yapılmıştır.

Türk İslam sanatlarında kökeni Orta Asya, Uygur geleneğinde bulunan yer, su ve gök ejderi ile ikonografik açıdan bağlantılı görülen, ejder betimlemeleri sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir. “Hayvan sembolizminde, ejder, güç, kuvvet, hükümdarlık, bereket sembolü olarak kabul edilmektedir. Bazı durumlarda, ejderi öldüren veya hâkimiyeti altına alan, aynı zamanda kötülüğü de yendiği düşünülmektedir.

Şekil 27a, 27b: a) Altın bilezik başı ejder figürü çizimi b) Altın bilezik tüm çizim.

Fotoğraf 46a: Altın bilezik ön kısım (bilezik başı) ve iç kesim detay görünüm.

Fotoğraf 46b: Altın bilezik yandan detay görünüm.

Fotoğraf 46c: Altın bilezik bombeli şeritli arka (sırt) yüz ve stilize ejder kanat betimlemesinden detay görünüm.

Katalog No	: 28
Eserin Adı	: Bilezik
Malzemesi	: Altın
Envanter	: 7817 (A) Eski: (8813).
Kazı Envanter No	: 295
Şekil No	: 28a, 28b.
Fotoğraf No	: 47a, 47b, 47c
Dönemi	: İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma, kabartma.
Ölçüleri	: Gövde çapı: 7,1cm, Ağırlık: 19,14gr
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.
Tanımı	: Yarım daire biçimli altın bilezik, bombeli olup; her iki ucunda birbirine bakar ve ağzı açık şekilde birer stilize aslan başı betimi (figürü) bulunmaktadır. Aslan figürü gözleri kabartılı nokta halinde verilmiş; boyun yanlara doğru uzanan çizgilerle aslan yelesi betimlenmiştir. Gövde ve iç kısım sade bırakılmıştır.

Şekil 28a, 28b: Altın bilezik a) Aslan figürü detay çizim b) Altın bilezik tüm şematik çizim.

Fotoğraf 47a: Altın bilezik aslan başlı ön kısım detaylı görünüm.

Fotoğraf 47b: Altın bilezik arka yüz detaylı görünüm.

Fotoğraf 47c: Altın bilezik kenar yüz detaylı görünüm.

Katalog No	: 29
Eserin Adı	: Bilezik
Malzemesi	: Altın
Envanter	: 7 (A) Eski: (8795).
Kazı Envanter No	: 52
Fotoğraf No	: 48a, 48b
Dönemi	: 11- 14. yy İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma
Ölçüleri	: Gövde çapı:7,1 cm Ağırlık:59.9gr kalınlık:4mm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.
Tanımı	: Yarım daire biçimli altın bilezik, bombeli olup; her iki ucunda birbirine bakar ve ağzı açık şekilde birer stilize aslan başı betimi (figürü) bulunmaktadır. Aslan figürü gözleri kabartılı nokta halinde verilmiş; boyun yanlara doğru uzanan çizgilerle aslan yelesi betimlenmiştir. Gövde ve iç kısım sade bırakılmıştır.

Fotoğraf 48a: Altın bilezik yandan detay görünüm.

Fotoğraf 48b: Aslan başlıklı altın bilezik(ortadaki bilezik) ön yüz detay görünüm.

Katalog No	: 30
Eserin Adı	: Bilezik
Malzemesi	: Altın
Envanter	: 7800 (A) Eski: (8796).
Kazı Envanter No	: 53
Fotoğraf No	: 49a, 49b
Dönemi	: 11- 14. yy İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma, kabartma
Ölçüleri	: Gövde çapı: 6,4 cm Ağırlık:55.16 gr kalınlık:3mm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı : Bilezik içi düz dışı ise bombelidir. Bilezik yarım daire formlu olup; açık olan her iki ucunda karşılıklı simetrik ağız açık biçimde kulakları dik ve birbirine bakar vaziyette duran, stilize aslan figürleri bulunmaktadır.

Bileziğin dip kısmı orta kesimde yer alan dikdörtgen bordür içinde iki aslan figürüne ait stilize edilmiş kuyrukları bileziğin gövdesini dolanarak birleşmesini gösteren şematik tek sıra bir şerit ile süslenmiştir.

Fotoğraf 49a: Altın bilezik yandan görünüm.

Fotoğraf 49b: (alt baştaki bilezik) detay görünüm.

Katalog No	: 31
Eserin Adı	: Bilezik
Malzemesi	: Altın
Envanter	: 7801 (A) Eski: (8797).
Kazı Envanter No	:54
Fotoğraf No	: 50
Dönemi	: 11- 14. yy İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma
Ölçüleri	: Gövde çapı: 6,4 cm, Ağırlık: 59,40 gr, Kalınlık: 3 mm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

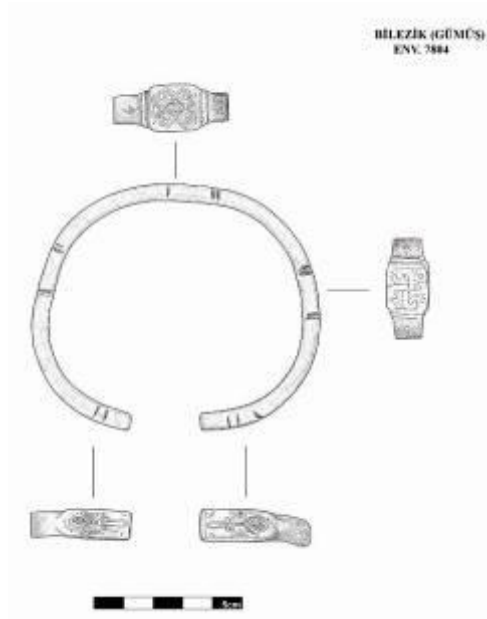
Tanımı : Bilezik iç kesimi düz dış yüzü ise bombelidir. Açık biçimsiz yarım daire formlu olup; açık olan her iki ucunda karşılıklı simetrik duran ağız açık biçimde, kulakları dik ve birbirine bakar vaziyette duran, stilize aslan figürleri bulunmaktadır. Bileziğin dip kısmı orta kesimde yer alan dikdörtgen bordür içinde iki aslan figürüne ait bitkisel bir motifle stilize edilmiş olan kuyruk betimi bileziğin gövdesini dolanarak dip kısım kenarında birleşmesini gösteren şematik tek sıra bir şerit ile süslenmiştir.

Fotoğraf 50: Altın bilezik yandan görünüm.

Katalog No	: 32
Eserin Adı	: Bilezik
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7804 (A) Eski: (8800).
Kazı Envanter No	: 282
Şekil No	: 29a, 29b,29c
Fotoğraf No	: 51a, 51b, 51c
Dönemi	: 11- 14. yy İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma, savatlama
Ölçüleri	: Gövde çapı: 9,5 cm,
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.
Tanımı	: Bilezik iç kesimi düz dış yüzü ise bombelidir. Bilezik, açık ağızlı yarım daire formlu olup; açık olan her iki ucunda karşılıklı simetrik ağız açık biçimde ve birbirine bakar vaziyette stilize aslan figürleri bulunmaktadır.

Bileziğin iki kenar yüzeyi kare formlu kontur içerisinde gamalı haç (veya birleşik halka) motifi işlenmiştir. Bileziğin dip kısmı orta kesim kare kontur içerisinde, orta merkezde kare formlu bir şekil ve bu şeklin etrafı helezonik kıvrım biçiminde motifle süslenmiştir. Bileziğin iki kenarında savatla belirginleştirilmiş ikişer çizgi betimi bulunmaktadır.

Şekil 29a, 29b, 29c: a) Gümüş bilezik başı detay çizim b) bilezik yandan tüm çizim
c) bilezik dip orta kesim süsleme detay çizim

Fotoğraf 51a,51b: Bilezik dip kesimi süsleme detayı. b) bilezik yandan tüm görünüm.

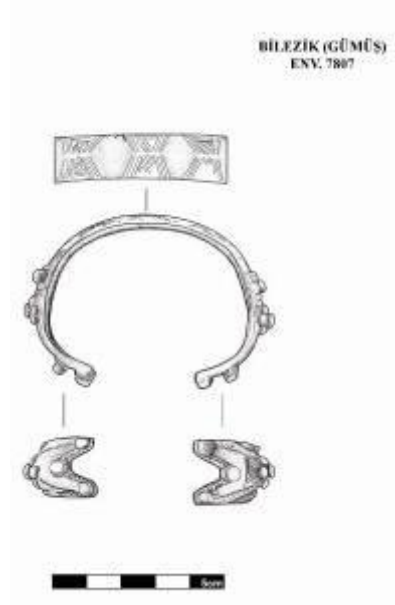

Fotoğraf 51c: Gümüş bilezik, ön kenar ve iç kesim detay görüntü.

Katalog No	: 33
Eserin Adı	: Bilezik
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7807(A) Eski: (8803).
Kazı Envanter No	: 285
Şekil No	: 30a,30b, 30c
Fotoğraf No	:52a, 52b, 52c
Dönemi	: 11- 14. yy İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma, kabartma
Ölçüleri	: Gövde çapı: 6,7 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı : Bilezik iç kesimi düz formlu olup; dış yüzü ise bombeli ve açık ağızlıdır. Bilezik yarım daire formlu olup; iki ucu ejder ağızlı ‘V’ biçiminde çatallıdır.

Bilezik başları ve boyun kısmı üzerinde noktalı (pul) taneleri kabartma tekniğiyle süslenmiştir. Bileziğin arka (sırt) kısmı ise üçgen biçimli çizgilerle geometrik şekiller oluşturularak süslenmiştir

Şekil 30a, 30b, 30c: alttan üste doğru, a) bilezik başı detay görünüm, b) bilezik tüm detay çizimi, c) bilezik arka yüz detayı çizimi

Fotoğraf 52a, 52b: Gümüş bilezik a) Ön yüz b) Gümüş bilezik arka yüz detay

Fotoğraf 52c: Gümüş bilezik kanardan detay görünüm.

Katalog No	: 34
Eserin Adı	: Bilezik
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7809 (A) Eski: (8805).
Kazı Envanter No	: 287
Şekil No	: 31a, 31b, 31c
Fotoğraf No	: 53a, 53b
Dönemi	: 11- 14. yy İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma, telkari, granül.
Ölçüleri	: Gövde çapı: 6,6 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı : Bilezik iç kesimi düz dış yüzü ise bombeli yarım daire formlu olup; iki ucu üçgenimsi düzdür. Bilezik uçları üzerinde burmalı çift ince tel ile oluşturulmuş zencerekli damla motifi süslenmiştir. Damla motifinin üstünde topçukların birleştirilmesiyle oluşturulmuş dört yapraklı iki çiçek motifi ile süslenmiştir. Bileziğin arka (sırt) yüzünde çizgisel dikdörtgen yüzeyde: bir sıra çizgisel bezemeye yer verilmiştir.

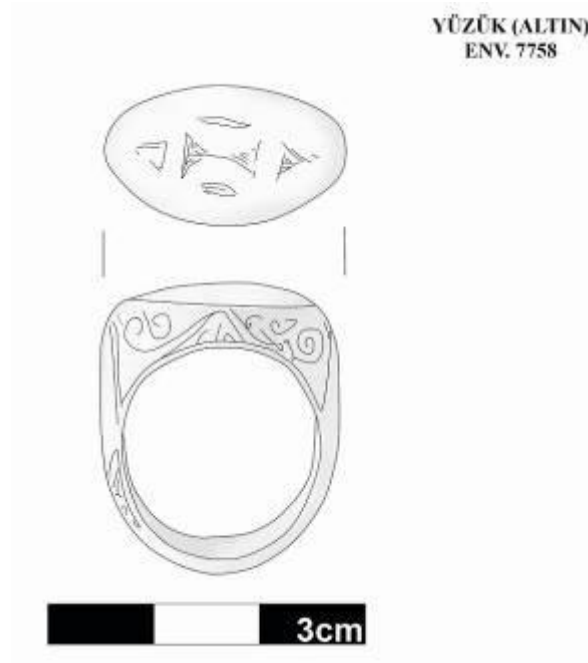
Şekil 31a, 31b, 31c: alttan üste doğru, a) bilezik başı detay görünüm, b) bilezik tüm detay çizimi, c) bilezik arka yüz detayı çizimi

Fotoğraf 53a, 53b: Gümüş bilezik a) Ön yüz detay b) Gümüş bilezik arka yüz detay

Katalog No	: 35
Eserin Adı	: Yüzük
Malzemesi	:Pirinç
Envanter	: 7758(A) Eski: (8454).
Kazı Envanter No	: 22
Şekil No	: 32a, 32b
Fotoğraf No	:54a, 54b
Dönemi	: 11- 14. yy İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma, savatlama.
Ölçüleri	: Gövde çapı: 2,5 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.
Tanımı	: Gümüş yüzük sade yuvarlak formlu, yüzük kaşe kısmı ise elips formludur. Yüzük kenarı savat tekniği kullanılarak belirginleştirilmiş olan simetrik iki palmet dizisi ile süslenmiştir.

Elips formlu yüzük kaşesi orta ekseninde savatla belirginleştirilmiş kum saati biçimli geometrik hilal ve üçgen motifleri yer almaktadır. Kum saatinin dört yönü üçgen şekil ve düz çizgiler ile süslenmiştir.

Şekil 32a, 32b: Gümüş yüzük a) Yandan tüm çizim ve b) Kaşe kısmı detay çizimi.

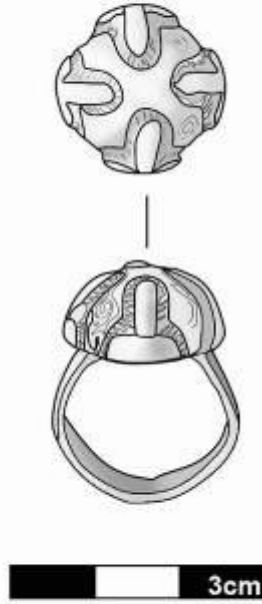

Fotoğraf 54a, 54b: Gümüş yüzük a) gümüş yüzük yan yüz süsleme detayı b) Gümüş yüzük kaşe kısmı süslemesinden detay görünüm.

Katalog No	: 36
Eserin Adı	: Yüzük
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7828(A) Eski: (8824).
Kazı Envanter No	: 399
Şekil No	: 33a, 33b
Fotoğraf No	: 55a, 55b
Dönemi	: 11- 14. yy İslami.
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma
Ölçüleri	: Gövde çapı: 2,7 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı : Gümüş yüzük sade yuvarlak formlu, yüzük kaşe kısmı hafif kabartmalı külah biçimindedir. Kaşe kısmı dalgalı haçvari şekil (kartanesi benzeri) alttan ve üstten birbirine geçmiş halde hareketli bir süsleme kompozisyonu sağlanmıştır. Üstteki motif iç hatları çizgi betimlerle doldurulmuştur. Dört yandan alttan üste çıkan kalın kıvrımlı şekil üsteki şeklin yansıması biçimindedir.

YÜZÜK (GÜMÜŞ)
ENV. 7828

Şekil 33a, 33b: a)Gümüş yüzük yandan tüm çizimi. b) gümüş yüzük kaşe kısmı detay çizimi.

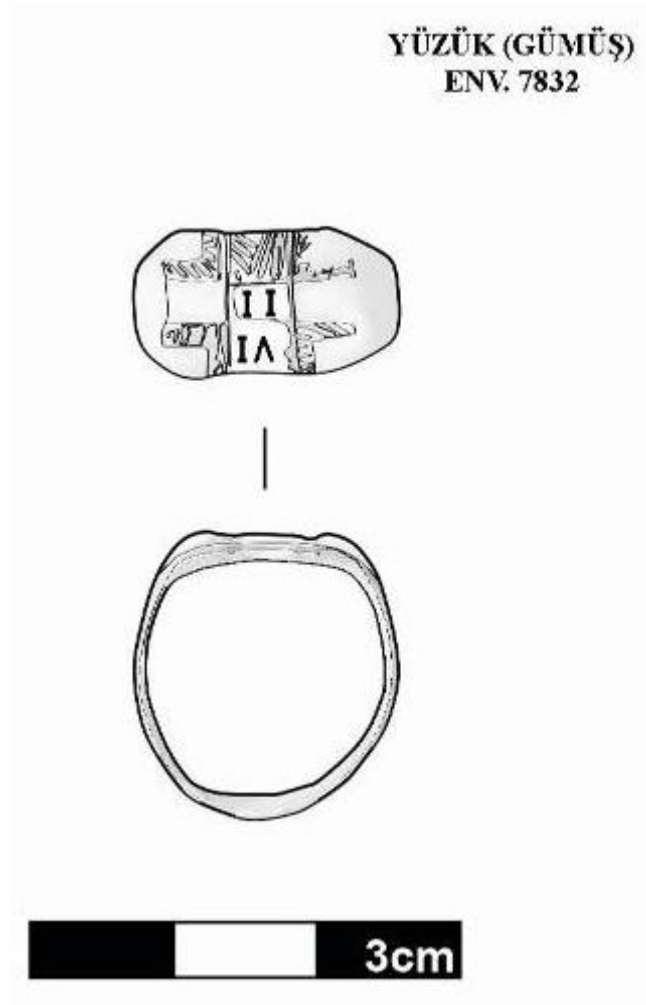

Fotoğraf 55a, 55b: a) gümüş yüzük yandan tüm detay görünüm b) Gümüş yüzük kaşe kısmı detay görünüm.

Katalog No	: 37
Eserin Adı	: Yüzük
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7832 (A) Eski: (8828).
Kazı Envanter No	: 403
Şekil No	: 34a, 34b
Fotoğraf No	: 56a, 56b
Dönemi	: 11- 14. yy. Artuklu
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma, yaldız.
Ölçüleri	: Gövde çapı:1,7 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı : Gümüş yüzük yuvarlak formlu, yüzük kaşe kısmının ortası hafif altın yaldızlıdır. Yüzük kaşesi üzerinde dört yöne uzanan bölümlü dikdörtgen bordür, ortasında sade dikdörtgen içerisinde: iki adet 'I' İşareti-veya damgası, bulunmakta olup; yüzeyin dört köşesinde: içleri yatay çizgilerle doldurulmuş olan, 'V' şeklinde işaret veya damga yer almakta olup; yüzüğün dört köşesindeki her bir V sembolü içerisinde birer küre betimlemesi bulunmaktadır.

Yüzük kaşesinin ortasındaki dik yönlü dikdörtgen bordür, balıksırtı biçiminde geometrik çizgilerle süslenmiştir. Dikdörtgen yatay bordür ortadaki 'I' biçimindeki iki sembol dışında sade bırakılmıştır. Yüzüğün üzerindeki iki sembol beraber okunduğunda 'IV' veya 'VI'damgası olabileceği düşünülmektedir. Bilindiği gibi Artuklular IV, damgası kullandıkları göz önünde bulundurulduğunda, yüzüğün Artuklu hanedanına ait olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 34a, 34b: a) Gümüş yüzük tüm detay çizim b) yüzük kaşe kısmı detay çizimi.

Fotoğraf 56a, 56b: a) gümüş yüzük yandan tüm detay görünüm b) Gümüş yüzük kaşe kısmı detay görünüm.

Katalog No	: 38
Eserin Adı	: Yüzük
Malzemesi	: Gümüş
Envanter	: 7825(A) Eski: (8821).
Kazı Envanter No	: 396
Fotoğraf No	: 57a, 57b
Dönemi	: İslami (XI -XIV Yüzyıl).
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma, savatlama.
Ölçüleri	: Gövde çapı: 2, 2 cm
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.

Tanımı : Gümüş yüzük sade yuvarlak formlu, yüzük kaşe kısmı elips biçimindedir. Kaşe kısmında, ortada Arapça yazı ile “üst satırdan aşağı doğru sıralanan iki satır yazıda okunuşu: “Ebu Sermed” ibaresi yer almaktadır. Anlamı: “Sonsuzluğun babası” Yazının etrafında savatlama tekniğiyle oluşturulmuş; elips formu çepeçevre kuşatarak uzanan zencerek motifli çizgili betimleme yer almaktadır.

Yüzük kenar kısmı yüzeyi savatlama tekniğiyle tek sıra stilize bitkisel rumi motifle betimlenmiş olup, iki kenarı dikey çizgilerle süslenmiştir. Yüzüğün yazı dışında kalan yüzeyi stilize bir varlığı andırmaktadır. Yüzüğün üzerinde yer yer alan, “Ebu Sermed” ibaresi bu yüzüğün özel birine ait bir mühür yüzük olduğu izlenimi vermektedir.

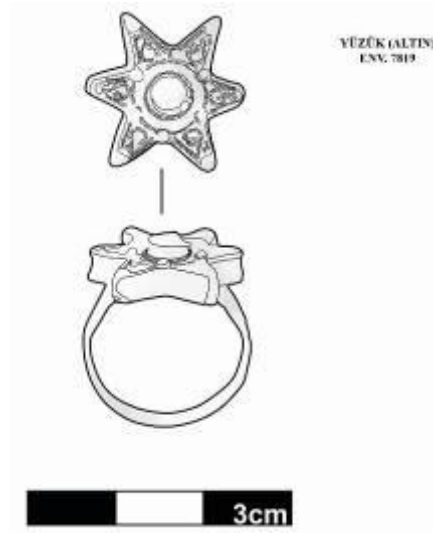

Fotoğraf 57a: Gümüş yüzük kaşı (mühür) detaylı görünüm.

Fotoğraf 57b: Gümüş yüzük kenar yüz detaylı görünüm.

Katalog No	: 39
Eserin Adı	: Yüzük
Malzemesi	: Altın
Envanter	: 7819 (A) Eski: (8815).
Kazı Envanter No	: 297
Şekil No	: 35a, 35b
Fotoğraf No	: 58a, 58b
Dönemi	: (XI - XIV Yüzyıl)
Yapım Tekniği	: Döküm
Süsleme Tekniği	: Kazıma, granül, kabartma
Ölçüleri	: Gövde çapı: 2 cm ağırlık:3,61 gr.
Durumu	: Eserin konservasyonu yapılmış olup iyi durumda.
Tanımı	: Altın yüzük, altı kollu yıldız kabartmalı olup; yüzük kaşesi ortası yuvarlak yuva içi taşsızdır. Yıldız betimlemeli kabartma yüzeyinde her bir yıldız kolu üzerinde telkari işçiliğinde 's' motifi kıvrımlı bir bezemeye yer verilmiş olup; her bir kolun ucunda ve kolların birleşme noktalarında birer inci dizisi şeklinde hafif topçuk bulunmaktadır. Yıldız formu üst kısım yer yer çatlamış durumdadır. Yüzüğün, önemli bir insana ait olduğu; süsleme içeriği ve işçiliğindeki ince zarafetten belli olmaktadır.

Şekil 35a, 35b: a) Altın yüzük şematik tüm çizim b) Altın yüzük yıldız formu kaşe kısmı detay çizim.

Fotoğraf 58a: Altın yüzük yıldız formu kaşe kısmı detaylı görünüm.

Fotoğraf 58b: Altın yüzük kenardan ve üstten genel görünüm.

5.3. Sürekli Definesi Değişik Devletlere Ait Sikkeler

Herhangi bir yerin arkeolojik kazılarında katmansal açıdan karşılaşılan define benzeri buluntular genellikle sınırlı sayıda uygarlıklara ait eserlerden oluşmaktadır.

Sürekli definesinde ait olduğu devletlerin sikke (bağımsız devletlere ait madeni para) buluntuları arasında Bizans (Doğu Roma) imparatorluğu, İtalya Venedik Dükalığı, Klıkya Ermeni Krallığı, Büyük Selçuklu devleti, Anadolu Selçuklu devleti, Mardin Artukluları, İlhanlılar, Zengiler (Musul Atabeyliği), Celayir, Eyyubiler, Aglebiler ve Fatimiler'e kadar uzanan bir çeşitlilik görülmektedir. Define, 10. ve 14. yüzyıllarda Yakınoğu'da, Avrupa'da ve kısmen Afrika'da hüküm sürmüş olan veya dönemin Yakınoğu (Ortadoğu) bölgesinde yukarıda ismi geçen devletlerle karşılıklı ticari ilişkiler gerçekleştiren hemen her devletin sikkelerine ve takılarına rastlamak mümkün.

Sürekli definesi bu zengin kültürlere ait eserlerle dönemin ticari faaliyetlerine ve kültürel çeşitliliğine canlı bir şahit olmakla birlikte; İslami dönem maden sanatının gelişkin muhteşem eserlerini (telkari kemer, sfenksli muskalık vs.) barındırması açısından da ayrıca bir öneme sahiptir. Sürekli definesinde bulunan, yukarıda bahsedilen devletlere ait sikkelerden önemli tipoloji veren envanterlik birkaç örnek seçilerek, en erken tarihli devletlere öncelik verilerek bu araştırmada yer verildi.

5.3.1. Sürekli Definesi Grek Sikkesi (M.Ö 148-133 II. Yüzyıl)

Fotoğraf 59a, 59b: a) Ön yüz detay görünüm b) Arka yüz detay görünüm.

Katalog No : 40

Eserin Adı : Grek dönemi sikkesi

Malzemesi : Bronz

Müze Envanter No : 31795 (S) Eski: 32237

Kazı No : 408

Şekil No : 36a, 36b

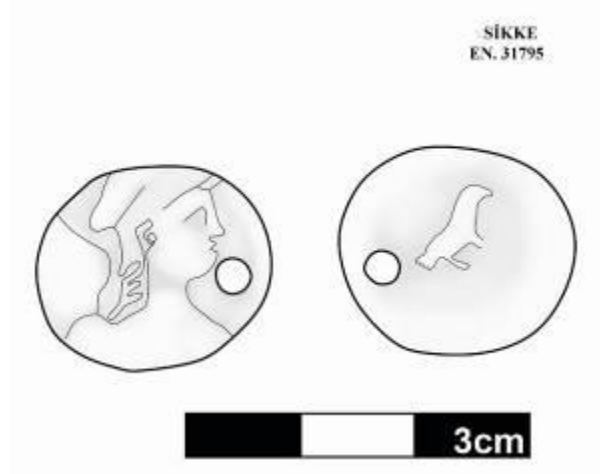
Fotoğraf No : 59a, 59b

Yapım Tekniği : Darp (basım)

Dönemi : Grek (MÖ 148-133, II. Yüzyıl).

Ölçüleri : Çap: 1,8

Tanımı : Frigya bölgesindeki “Apameia kentinin” basmış olduğu bir sikkedir. Sikkenin üzerinde delik olması, eserin kolye ucu olarak kullanım gördüğünü düşündürmektedir. **Ön yüz:** sağ tarafa yüzü dönük profilden tasvir edilen, başında Korinthos başlıklı Athena figürü yer almaktadır. Sürekli definesindeki en erken tarihli sikkesidir. **Arka yüz:** silik şekilde kanatları açık profilden bir kartal figürü betimlenmiştir.

Şekil 36a, 36b: Grek sikkesi a) Ön yüz detaylı çizim b) Arka yüz detay çizim.

5.3.2 Sürekli Definesi Bizans Dönemi Sikkeleri (M.S 395- 1453)

Fotoğraf 60a, 60b: Ön Yüz a) Detay görünüm b) Arka yüz

Katalog No	: 41
Eserin Adı	: Histamenon Nomisma, Bizans dönemi sikkesi
Malzemesi	: Altın
Müze Envanter No	: 31619 (S) Eski: 32061
Kazı No	: 188
Fotoğraf No	: 60a, 60b
Yapım Tekniği	: Darp (baskı)
Dönemi	: Bizans İmparatorluğu, III. Romanus Argyrus (1028-1034)
Ölçüleri	: Çap: 2,3 cm Ağırlık:4, 23 gr
Tanımı	: Ön Yüz: İnci dizili çift daire şekil içerisinde, tahtta oturur vaziyette, elini kutsama amacıyla yukarı kaldırmış, sol elinde ise İncil kitabı tutmakta olan Hz. İsa betimlemesi bulunmaktadır. Taht betiminin ve figürün etrafında haç işareti Grekçe harflerle okunuşu: “ıhs xıs rex regnantıym” ibaresi, yer almaktadır. Anlamı: “Kralların Kralı Yüce İsa”.

Arka yüz: Ortada inci dizisi daire şekil içerisinde, bakire Meryem ve İmparator III. Romanus’un cepheden tasvirleri yer almaktadır. Sağ kesimde yer alan ve baş arkasında kutsallığı temsil eden nimbus’lu (haleli) Hz. Meryem “pallium ve maphorium” adlı elbiseler içerisinde Kralı takdis ederken tasvir edilmiştir.

Yüzü sakallı biçimde tasvir edilen imparator ise özel kraliyet kostümleri olan “saccos ve loros’u” kuşanmış ve her iki elinde birer küre tutar halde tasvir edilmiştir. Betimlemenin etrafında Grek alfabesiyle III. Romanus’un adı yer almaktadır.

5.3.3. Sürekli Definesi Napoli (İtalya) Angevin Krallığı Sikkesi (1309 - 1343)

Fotoğraf 61a, 61b a) Ön yüz görünüm b) Arka yüz görünüm.

Katalog No : 42

Eserin Adı : Gigliati, Angevin Krallığı Sikkesi.

Malzemesi : Gümüş

Müze Envanter No : 31717 (S) Eski:32159

Kazı No : 316

Şekil No : 37a, 37b

Fotoğraf No : 61a, 61b

Yapım Tekniği : Dövme

Dönemi : 1309 - 1343

Ölçüleri : Çap: 2,3 cm

Tanımı : **Ön yüz**, ortada yuvarlak şekil içerisinde Tahtta oturan cepheden bakmakta olan ve elinde bir küre ile haç tutmakta olan kral betimi etrafında Latin harfleriyle okunuşu: “Robert deigra lhret sıcıl rex” ibaresi yer almaktadır.

Arka yüz: Ortada daire formu içerisinde kolları üç yapraklı çiçek betimlemesi şeklinde stilize edilmiş haç motifi bulunmaktadır. Haç’ın etrafında yuvarlak bordür içerisinde Latin harfleriyle okunuşu: “ Comes puincie et forcalqerı” ibaresi yer almaktadır. Kulplu olan sikke kolye ucu ya da madalyon olarak kullanılmıştır.

Şekil 37a, 37b: a) Napoli Angevin (gigliaati) sikkesi ön yüz detay çizimi b) Arka yüz detay çizimi.

5.3.4. Sürekli Definesi Venedik Dükalığı Sikkesi (1356-1361)

Fotoğraf 62a, 62b a) Ön yüz görünüm b) Arka yüz görünüm.

Katalog No : 43

Eserin Adı : Ziccino, Venedik Sikkesi

Malzemesi : Altın

Müze Envanter No : 31669 (S) Eski: 3211

Kazı No : 238

Şekil No : -

Fotoğraf No : 62 a, 62 b

Yapım Tekniği : Darp (dövme)

Dönemi : Venedik Dükalığı (Miladi, 1356-1361).

Ölçüleri : Çap: 1,8 cm Ağırlık:3,52 gr

Tanımı : **Ön yüz**, ortada ayakta duran, başı haleli (nimbus) Aziz Markos'un önünde diz çöken ve kutsanan Venedik Dük'ü (kralı) görülüyor. Aziz Markos, Dük Giovanni Dolfin'e Venedik'in üzerinde Latin harfleriyle 'dvxük' yazılı kutsal sancağı olan 'Gonfalone'yi' takdim sahnesi işlenmiş; Etrafındaki yazının Latin okunuşu: "smvenetti (sacro moneta venetti, kutsal Venedik parası) ve dük'ün adı olan "Giodolphyno (Giovanni Dolfin)" ibaresi okunmaktadır.

Arka yüz: Ortada inci dizili elips formlu şekil içerisinde, cepheden bakmakta olan, ‘mandorla’ adlı özel elbisesi içinde, başında bir hale bulunan sakallı Hz. İsa betimlemesi yer almakta olup, Hz İsa, sol eliyle kutsal kitap İncil’i tutarken, sağ elini kutsama amaçlı kaldırmış vaziyette tasvir edilmiştir.Hz.. İsa betimlemesinin etrafında cennetleri simgelediği düşünülen solda 4, sağda 5 adet olmak üzere toplam dokuz yıldız betimi bulunmaktadır. Sikkenin etrafında:Latince okunuşu: “Sit tibi christe datus quem tu regis iste ducatus” Anlamı: Bu krallık sikkesi efendimiz, öğreticimiz olan İsa’ya adanmış olsun) ibaresi okunmaktadır (Müze envanteri).

5.3.5. Sürekli definesi Ermeni Klikya Krallığı Sikkesi (1198-1375)

Fotoğraf 63a, 63b: a) Ön yüz detay görünüm b) Arka yüz detay görünüm.

Katalog No : 44

Eserin Adı : Tram, Klikya Ermeni Krallığı Sikkesi.

Malzemesi : Gümüş

Müze Envanter No : 31782 (S) Eski: 32224

Kazı No :382

Fotoğraf No : 63a, 63b

Yapım Tekniği : Darp (dövme)

Dönemi : Klikya Ermeni Krallığı 1198-1375

Ölçüleri : Çap: 1,7 cm

Tanımı : Kulplu olan gümüş sikkenin, **ön yüz:** orta kesiminde noktalı daire içerisinde, sağa dönük elinde çifte haç tutan taçlı ve atlı süvari betimlemesi bulunmaktadır. Figürün çerçeveleyen dairenin etrafında Ermeni alfabesiyle yazılı bir satır kitabe yer almaktadır. Anlamı: “Tüm Ermenilerin Kralı Levon” ibaresi okunmaktadır.

Arka yüz: Ortada noktalı daire içerisinde, sağa dönük stilize aslan figürü ve haç sembolü yer almaktadır. Sikkenin kenarında: Ermeni alfabesiyle yazılı bir satır Ermenice Okunuşu: “Bu sikke Sis kentinde basıldı” ibaresi okunmaktadır.

5.3.6. Sürekli Definesi, Ağlebi Dönemi Sikkesi (M.S 800-909)

Fotoğraf 64a, 64b: a) Ön yüz görünüm

b) Arka yüz görünüm.

Katalog No : 45

Eserin Adı : Dinar, Ağlebi dönemi sikkesi

Malzemesi : Altın

Müze Envanter No : 31657 (S) Eski: 32099

Kazı Envanter No : 226

Fotoğraf No : 64a, 64b, 64c, 64d

Yapım Tekniği : Darp (basım).

Dönemi : İslami, Ağlebiler (H. 269 M. 883)

Ölçüleri : Çap:1,7 cm Ağırlık: 4,09 gr.

Tanımı : **Ön yüz:** orta kesimde etrafı yazı kuşağı ve yarım daire inci dizisi ile çevrili alan içerisinde Arapça kufi yazı ile okunuşu: “La ilaha illallah Muhammed Resulullah, vehdehu la şerika lehu” Anlamı: “Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir. O tektir ve ortağı yoktur.”

Bu yazının etrafında devren (dönüşümlü) dolanan Arapça yazı ile okunuşu: “Muhammedun resulullah erselehu bi'l huda ve din el hakki li yuzhirehu a'le'ddini kullihi” ayet-i kerime ibaresi yazılıdır.

Anlamı: “Muhammed Allah’ın elçisidir, Allah O’nu bir hidayet rehberi ve hak din ile bütün dinlere üstün gelmesi için göndermiştir.” (Kuranı kerim, 9 / 33).

Fotoğraf 64c, 64d: c) Ön yüz detay görünüm d) Arka yüz detay görünüm

Arka yüz: Üstte Aglebi Hanedanı’nı temsil eden, Arapça yazı ile: okunuşu: “Galebe” kelimesi, Anlamı: “galip olan” onun altında üç satır Arapça kufi yazı ile: okunuşu: “Muhammed Resullullah” anlamı: “Muhammed Allah’ın elçisidir” en alt kesimde, sikkenin adına basıldığı: “Aglebi Valisi II. İbrahim’in” adı yer almaktadır. Etrafında: Arapça kufi yazı ile, okunuşu: “Bismillah duribe hazed’ dinar sene tis’a ve sittin ve mieteyn”. Anlamı: “Allah’ın adıyla, bu dinar H. 269 (M. 883) senesinde basıldı” ibaresi okunmaktadır.

5.3.7. Anadolu Selçuklu Sikkesi (1177- 1343)

Fotoğraf 65a, 65b: a) Ön yüz görünüm b) Arka yüz görünüm.

Katalog No : 46

Eserin Adı : Dirhem, Anadolu Selçuklu Sikkesi

Malzemesi : Gümüş

Müze Envanter No : 31708 (S) Eski: 32150

Kazı No : 307

Fotoğraf No : 65a, 65b, 65c, 65d

Yapım Tekniği : Dövme.

Dönemi : Anadolu Selçuklu devleti (720 hicri 1320 M)

Ölçüleri : Çap: 2,7 cm Ağırlık:

Tanımı : **Ön yüz:** Orta kesim noktalı (inci dizili) yarım daire içerisinde sülüs Arapça yazı ile Okunuşu: “El Sultan el’dünya ve’ddin Mes’ud Keykavus” ibareleri yazılıdır. Anlamı: “Dünya ve dinin Büyük Sultanı, Keykavus Mesud” ibaresi okunmaktadır.

Arka yüz: Orta kesimde, dalgalı uzanan çift daire formu başları üst kesimde ejder ağzı biçiminde stilize rumi motifleriyle birleşmektedir. Arka yüz çift daire formu

şekil içerisinde sülüs karakterli Arapça yazı ile okunuşu: “El azametu lillah” Anlamı: “Büyüklik yücelik Allaha aittir.” Kenarda sülüs Arapça yazı ile okunuşu: “Duribe fi Erzurum sene seb’a mie ve işrin” Anlamı: “Bu sikke yedi yüz yirmi yılında (720 hicri - 1320 Miladi) Erzurum’da basıldı”. İbaresini okunmaktadır.

Fotoğraf 65c, 65d: c) Anadolu Selçuklu sikkesi Ön yüz detay görünüm d) Arka yüz detay görünüm.

5.3.8. Sürekli Definesi Artuklu Dönemi Sikkeleri (1108-1408)

5.3.8.1. Sürekli Definesi Artuklu Dönemi Gümüş Sikkesi

Fotoğraf 66a, 66b: a) Artuklu sikkesi Ön yüz Fotoğraf b) Artuklu sikkesi arka yüz

Katalog No : 47

Eserin Adı : Dirhem, Artuklu Sikkesi

Malzemesi : Gümüş

Müze Envanter No : 31722 (S)

Kazı No : 321

Fotoğraf No : 66a, 66b, 66c, 66d

Yapım Tekniği : Darp (dövme).

Dönemi : İslami, Artuklu

Ölçüleri : Çap:2,9 cm

Tanımı : **Ön yüz:** daire içerisinde sola dönük aslan figürü (tasviri) yer almaktadır. Dairenin dış kenarında Arapça sülüs yazı ile okunuşu: “El Sultanü'l a'zam Karaaslan bin ilgazi bin Artuk' ibaresi bulunmaktadır. Anlamı: “Artuk oğlu, ilgazi oğlu, Büyük Sultan Karaaslan”. Okunmaktadır.

Arka yüz: Orta kesim daire şekil içerisinde, Stilize hatlarla üç burç tasviri yer almaktadır. Dairenin iç kenarının sağ kesiminde: Arapça yazı ile okunuşu: “duribe” sol kesiminde ise: Arapça yazı ile okunuşu: “Bi Mardin” ibaresi yazılıdır. Tüm olarak ibarenin okunuşu: “duribe bi Mardin” **Türkçe Anlamı:** “Bu Dirhem sikke, Mardin şehrinde basıldı”.

Arka yüz dairenin kenarında Arapça yazı ile: “ Muhammedun Resulullah erselehu bi dinil hakki liyuzhirehu aleddini kullihi” ibaresi, (bkz.Kur’anı kerim, tevbe süresi, ayet: 33) yer almaktadır. Anlamı: “Muhammed Allah’ın elçisidir, Allah O’nu bir hidayet rehberi ve hak din ile bütün dinlere üstün gelmesi için göndermiştir.”

Söz konusu sikke, Sürekli definesindeki eserler içerisinde, üzerinde aslan figürü ve burç tasviri bulunan ve Mardin basımlı tek (ünik) bir Artuklu eseridir.

Fotoğraf 66c, 66d: c) Ön yüz detay görünüm d) Arka yüz detay görünüm.

5.3.8.2. Sürekli Definesi Artuklu Dönemi Bakır Sikkesi (1108-1408)

Fotoğraf 67a, 67b: Artuklu sikkesi **a)** Ön yüz **Fotoğraf b)** Artuklu sikkesi arka yüz görünüm.

Katalog No : 48

Eserin Adı : Artuklu Sikkesi

Malzemesi : Bakır

Müze Envanter No : 31486 (S).

Kazı No : 20

Fotoğraf No : 67a, 67b

Yapım Tekniği : Darp (dövme)

Dönemi : Artuklu

Ölçüleri : Çap: 2,2 cm

Tanımı : **Ön yüz**, silik daire şekil içerisinde sola dönük aslan figürü bulunmakta olup; Aslan figürünün sırtı üzerinde stilize insan yüzlü güneş (Şir-i Hurşid) figürü ile süslenmiştir. Sikkenin kenarı hafif kırıktır. Eser restore edilmiş olup, iyi durumdadır.

Arka yüz: Orta kesimde silik ve kıvrımlı daire şekil içerisinde Arapça yazı ile okunuşu: “El Sultan el azam Halledallahu mülkehu”. İbaresini yazılıdır. Analmı: “ Büyük sultan, Allah onun mülkünü daim kılsın” okunmaktadır.

Dilimli dairenin kenarında Arapça yazı ile okunuşu: “Duribe Mardin” ibaresi yer almaktadır. Anlamı: “ Bu sikke Mardin’de basıldı”. İbaresini okunmaktadır.

5.3.9. Sürekli Definesi İlhanlı Dönemi Sikkeleri (1256-1353)

5.3.9.1. Sürekli Definesi İlhanlı Dönemi Sikkesi (728 H.- 1328 M)

Fotoğraf 68a, 68b: İlhanlı sikkesi a) Ön yüz görünüm. b) İlhanlı sikkesi arka yüz görünüm

Katalog No	: 49
Eserin Adı	: Dinar, İlhanlı Sikkesi
Malzemesi	: Altın.
Müze Envanter No	: 31580 (S) Eski: (32021)
Kazı No	: 148
Şekil No	: 38a, 38b
Fotoğraf No	: 68a, 68b
Yapım Tekniği	: Darp (dövme).
Dönemi	: İlhanlı. Ebu Said Bahadır Han (728 H.- 1328 M.)
Ölçüleri	: Çap: 2,1 Ağılık:8,5 gr.

Tanımı : **Ön yüz okunuşu:** Orta kesim kalın kare şekil içerisinde, üç satır Arapça kufi çiçekli (Rumi’li) yazı ile okunuşu: 1.satır: “La ilaha illallah” 2. Satır: “Muhammed” (ibarenin bitiminde üstte beş kollu yıldız betimlemesi bulunmaktadır) 3. Satır: “Resulullah”. Karenin dış kenarında sağda: “Ömer” solda:

“Ali” aşağıda: “Osman” üstte: “Ebu Bekir” (İslam’ın ilk dört halife isimleri yazılıdır).

Arka yüz: Yuvarlak bordür içerisinde: yazı sonları rumi yaprağı şeklinde biten Arapça yazılı ile bir satır kitabe (tarih) yer almaktadır. Okunuşu ve anlamı: “sene semaniye ve i’şrin ve seb’a mie”. Anlamı: “Yediyüz yirmi sekiz (728), senesinde.”

Ön Yüz Anlamı: Ortadaki: 1-3:Satır: “Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed Allah’ın Resulüdür”.

Arka yüz okunuşu: Ortada bir kalın bir ince olmak üzere, iki daire şekil içerisinde Arapça çiçekli (Rumili) yazı ile üç satır: “Duribe, el Sultan el azam, Ebu Said (arada yıldız betimlemesi mevcut) Bahadır Han Hallede mulkehu fi Tebriz”.

Arka yüz anlamı: “Büyük Sultan Ebu Said Bahadır Han Tebriz’de sikke bastırdı. Mülkü daim olsun”.

Şekil 38a, 38b: a) Ön yüz detay çizim b) Arka yüz detay çizim.

5.3.9.2. Sürekli Definesi İlhanlı Dönemi Sikkesi (713 H.- 1314 M.)

Fotoğraf 69a, 69b: İlhanlı sikkesi a) Ön yüz görünüm b) İlhanlı sikkesi arka yüz.

Katalog No	: 50
Eserin Adı	: Dinar, İlhanlı Sikkesi
Malzemesi	: Altın.
Müze Envanter No	: 31683 (S) Eski: (32125)
Kazı No	: 252
Şekil No	: 39a, 39b
Fotoğraf No	: 69a, 69b
Yapım Tekniği	: Darp (dövme).
Dönemi	: İlhanlı, Olcaytu Hüdabende, (713 H.- 1314 M.)
Ölçüleri	: Çap:2,1 Ağılık: gr. 6,05 gr.

Tanımı : **Ön yüz okunuşu:** orta kesim kenarı inci dizisi süslemeli hilal biçimli daire şekil içerisinde Arapça, istifli makili kufi hat ile: “La ilaha illallah Muhammed Resulullah”. Dış kenarda ise ikişer yıldız betimi ile sınırlanan sırayla Arapça yazı ile okunuşu: “Ömer, Ali, Osman, Ebu Bekir” (İslamın ilk dört halife isimleri yazılıdır).

Arka yüz okunuş: kenarı inci dizisi betimli tam daire bordür içerisinde: Arapça yazı ile okunuş:1.satır: “El Sultan el alem” 2. Satır: “duribe” 3. Satır: “Olcaytu” 4. Satır: “Sebzavar” 5. Satır: “Hüdabende Hullide mulkehu. Duribe ve sebzavar” ibareleri yer almaktadır.Kelimelerinin başlangıç ve bitiş noktalarında birer düğüm motifi işlenmiştir.

Arka yüz orta kesimdeki yazının Anlamı: “Alemin (dünyanın) büyük sultanı Hüdabende Olcaytu bu parayı Sebzavar şehrinde bastırdı, Mülkü daim olsun”.

Arka yüz ortadaki yazının kenarında: Eseri devren (çepeçevre) dolanan bir Arapça yazı okunuşu: “Duribe fi, seb’a mie ve salese a’şere.”

Arka yüz kenardaki yazının anlamı: “Yedi yüz on üç (713 H.)” senesinde basıldı. 713 Hicri yılı, 1314 miladi yılına tekabül etmektedir.

SİKKE (ALTIN)
ENV. 31683

Şekil 39a, 39b: a) Ön yüz detay çizimi b) Arka yüz detay çizim.

5.3.9.3. Sürekli Definesi İlhanlı Dönemi Sikkesi (697 H. 1298 M)

Fotoğraf 70 a: İlhanlı sikkesi ön yüz. Foto.70 b: İlhanlı sikkesi arka yüz

Katalog No : 51

Eserin Adı : Dinar, İlhanlı Sikkesi

Malzemesi : Altın.

Müze Envanter No : 31553 (S) Eski: (31994)

Kazı No : 121

Fotoğraf No : 70a, 70b, 70c, 70d

Yapım Tekniği : Darp (baskı).

Dönemi : İlhanlı, Gazan Mahmud (697 H. 1298 M)

Ölçüleri : Çap:2,5 Ağılık: 8,67 gr

Tanımı : **Ön yüz:** Orta kesimde çiçekli şekil içerisinde Arapça kufi yazı ile, okunuşu: “Lailaha illallah Muhammed Resulullah” “Allah ism-i celal” ibaresinin üstünde saadet düğümü motifi yer almaktadır. **Ön yüz, kenar:** Arapça yazı ile okunuşu: “duribe fi Şiraz”. **Anlamı:** “Bu dinar Şiraz”da basıldı”. **Kenarın devamında:** Arapça yazı ile okunuşu: “Salallahu aleyhi vesellem”.

Anlamı: “Allahın selamı duası onun (Muhammedin) üzerine olsun”. İbaresini okunmaktadır.

Arka yüz: Ortada kenarı inci dizili ince çizgili daire içerisinde, Arapça çiçekli kufi yazı ile, okunuşu: “Gazan Mahmud” ibaresi üstte ve altta iki satır Uygurca yazı ile, okunuşu: “Tengrin küçündür Gazan Mahmud Gasanu deledkeguluk sen”. Anlamı: “Tanrı büyüktür Hakan adına Gazan Mahmud sikke bastırıldı” (not:bu bilgi Mardin Müzesi envanteri’nden alınmıştır).Üst kısım kenarda: simetrik çift volütlü koç boynuzu motifi bulunmaktadır. **Arka yüz kenarda:** Arapça yazı ile okunuşu “fi şuhuri sene seba ve tisi’n ve sitte mie” (697 H. 1298 M) **Arka yüz kenar Anlamı:** “Senenin hayırlı ayında altıyüz doksan yedi (hicri) yılında basıldı”. İbaresini okunmaktadır.

Fotoğraf 70c, 70d: İlhanlı Sikkesi c) Ön yüz detay d) Arka yüz detay görünüm.

5.3.9.4. Sürekli Definesi İlhanlı Dönemi Sikkesi (703 H.-1304 M)

Fotoğraf 71a, 71b: a) İlhanlı sikkesi ön yüz b) İlhanlı sikkesi arka yüz

Katalog No	: 52
Eserin Adı	: Dirhem, İlhanlı Sikkesi
Malzemesi	: Gümüş
Müze Envanter No	: 31714(S) Eski: (32156).
Kazı No	: 313
Fotoğraf No	: 71a, 71b, 71c, 71d
Yapım Tekniği	: Darp (baskı).
Dönemi	: İlhanlı, Sultan Olcayto Muhammed (703 H.-1304 M)
Ölçüleri	: Çap: 2,7 cm

Tanımı : **Ön yüz:** Orta kesimde kalın çizgili daire şekil içerisinde, Arapça kufi-makili yazı ile okunuşu: “La ilaha illallah Muhammed Resulullah” bitişiğinde “Ali veliyullah”. **Ön yüz orta kesim anlamı:** “Allahtan başka ilah yoktur Muhammed Allahın Resulüdür, Ali (4. Halife) Allahın veli (dostu) kuludur”. İbaresini okunmaktadır. **Ön yüz kenar:** Arapça sülüs yazı ile okunuşu: “Allahümme salli ala Muhammed ve a’la alihi ve Ali ve Hasan ve Huseyin ve Ali ve Muhammed ve Cafer ve Musa ve Ali ve Muhammed ve Ali ve’l Hasan ve Muhammed”. İbaresini yer almaktadır. **Ön yüz kenar anlamı:** “Ey Allahım, Hz. Muhammed (s.a.v) ve ailesine: Ali, Hasan, Hüseyin, Ali, Muhammed, Cafer, Musa, Ali, Muhammed, Ali, Hasan ve Muhammed’e rahmet ve esenlik ihsan et” Dua’sı okunmaktadır.

Arka yüz: Orta kesimde stilize dört yapraklı çiçek formu şekil içerisinde arapça sülüs yazı ile okunuşu: “Duribe fi eyyami devleti’l-Mevla es Sultan el-Azam Melik’ür- rikab’ül’ümem Olcaytu sultan Gıyaseddünya Ved’din Esed, Muhammed halledallahu mulkehu”. İbareleri yer almaktadır. **Arka yüz orta kesim anlamı:** “Bu dirhem, efendimiz, büyük sultan ümmetin hükümdarı dinin ve dünyanın yardımcısı, Arslan Sultan Olcaytu Muhammed’in saltanat günlerinde basıldı”. İbareleri yer almaktadır. **Arka yüz kenar:** Alt kesimde Arapça yazı ile okunuşu: “Duribe selase ve seb’a mie”. **Anlamı:** “bu sikke, yediyüz üç (703 H. 1304 M.) senesinde basıldı”. **Arka yüz kanar üst kesim:** Arapça yazı ile okunuşu: “Lillahi’l-emru min kablu ve min ba’du”. **Anlamı:** “Bundan önce de, bundan sonra da emir Allah’ındır”. (bkz. Kuran-ı Kerim Rum Suresi, Ayet: 4) ibareleri yer almaktadır. **Arka yüz üst kesim sağ kenar:** Uygurca yazı karakterinde bir satır yazı yer almaktadır.

Sikke, kulplu olup; kenarı delikli dir. Eser kolye ucu olarak kullanım gördüğü anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 71c: İlhanlı sikkesi ön yüz detay görünüm.

Fotoğraf 71d: İlhanlı sikkesi arka yüz detay görünüm.

5.3.10. Sürekli Definesi Celayirli Dönemi Sikkesi (H. 756-M.S 1356)

Fotoğraf 72a, 72b: a) Ön Yüz görünüm b) Arka yüz görünüm.

Katalog No	: 53
Eserin Adı	: Dinar, Celayirli dönemi sikkesi
Malzemesi	: Altın
Müze Envanter No	: 32045
Kazı Envanter No	: 172
Şekil No	: 40a, 40b
Fotoğraf No	: 72a, 72b, 72c, 72d
Yapım Tekniği	: Darp (dövme-baskı).
Dönemi	: İslami, Celayirli, Hasan Büzürg (H.1336 - M. 1356)
Ölçüleri	: Çap:2,7 cm Ağırlık: 22.10 gr.

Tanımı : **Ön yüz:** Orta kesimde, kare çerçeve oluşturur şekilde, kufi makili Arapça yazı “Kelime-i tevhit”. İbaresini yer almaktadır. Kufi-makili yazının ortasında ise Arapça sülüs yazı ile üstten aşağı doğru üç sıra halinde Arapça sülüs yazı i: “eserin basıldığı şehir ismi ” yazılıdır.” Ön yüz kenarında: Hz Muhammedin (s.a.v) ilk dört halifesi (r.a) lakaplarıyla birlikte yazılmıştır.

Ön Yüz: Orta kesimde, kare şekil oluşturur şekilde, kufi - makili Arapça yazı ile okunuşu: “La ilaha illallah Muhammed Resulullah” İbaresini yer almaktadır. Makili

yazılı bordürün içinde Arapça sülüs yazı ile üstten aşağı doğru sıralı okunuşu: “Medineti Bağdat Es-selam” ibaresinin kenarında Arapça sülüs yazı ile okunuşu: “Ömer el Faruk” alt kenarda: “Osman zinnureyn” sol kenarında: “Ali el Murtaza” üst kenarında: “Ebubekir es-sıddık” İbaresini yer almaktadır.

Arka yüz: Orta kesimde Arapça kelime-i tevhid yazılarında yer alan, Allah lafzı ve Muhammed kelimeleri üzerinde saadet düğümü motifi yer almakta olup; **Arka yüz orta kesimde:** Çiçekli (Rumili) kufi Arapça yazı ile üstten aşağı doğru sıralı olarak okunuşu: “Lailahailallah Muhammed Resulullah” kenar alt kısmında: “Duribe fi eyyamil hayr” üst kısımda “fi şuhuri sene” sağ kenarda: “sitte ve hamsin” sol kenarda: “ ve sab’a mie” ibareleri yer almaktadır.

Ön yüz okunuş ve Anlamı: “La ilaha illallah Muhammed Resulullah” **Anlamı:** “Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed onun resulüdür”. Makili- kufi yazılı bordürün içinde, Arapça sülüs yazı ile okunuşu: “Medinet-i Bağdat Esselam” **Anlamı:** “Esenlik Şehri Bağdat” Sikkenin sağ kenar satırda: “Ömer el Faruk” **Anlamı:** “Hak ile batılı ayıran Ömer” alt kenar satırda: “Osman zinnureyn” **Anlamı:** “İki nur sahibi Osman” sol kenar satırda: “Ali el Murtaza” **Anlamı:** “Razı olunmuş Ali” üst kenar satırda: “Ebubekir es-Sıddık” **Anlamı:** “Sadık doğrulayıcı Ebubekir”. İbareleri okunmaktadır.

Arka yüz okunuşu ve Anlamı: Orta kesimde Arapça kufi yazı ile okunuşu: “La ilaha illallah Muhammed Resulullah”. **Anlamı:**“Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed onun resulüdür.” İbaresini yazılıdır. Kenar alt satırda: “Duribe fi eyyamil hayr” **Anlamı:** “Bu sikke, hayırlı günlerinde” üst satırda: “Fi şuhur-i sene” **Anlamı:** Sene’nin hayırlı ayında” sağ kenar satırda: “Sitte ve hamsin”. **Anlamı:** “Elli altı” sol kenar satırda Arapça yazı ile okunuşu “ Seb’a mie” **Anlamı:** “Yedi yüz”.

Fotoğraf 72c,72d: Celayir dinarı c) Ön yüz detay görünümü d) Arka yüz detay

Şekil 40a, 40b: a) Celayir Sikkesi arka yüz detay çizim b) Ön yüz detay çizim

Kitabenin bütün olarak Arapça okunuşu: “Duribe fi eyyamil hayr, fi şuhuri sene, sitte ve hamsin ve seba’a mie ” **Anlamı:** “Bu dinar, senenin hayırlı ayı ve günlerinde yediyüz eli altı (hicri) senesinde basıldı”. İbareleri okunmaktadır. 756 hicri-1356 miladi yılına tekabül (karşılık) etmektedir. Not: “senenin hayırlı ayı ve günlerinde basıldı ” ibaresi, söz konusu eserin Ramazan ayında basıldığına işaret etmektedir. Bu sikke İlhanlılardan sonra hüküm süren, Celayirli devleti tarafından Bağdat’ta basılmış olup; üzerinde üç çeşit Arapça hat yazısı (kufi- makili, kufi ve sülüs yazı) bulunmakta olup; İslami dönemin sanatını yansıtan önemli ünük bir eseridir.

5.3.11. Sürekli Definesi Zengi (Musul Atabeyliği) Dönemi Sikkesi (M.S 1127-1146)

Fotoğraf 73a, 73b: a) Ön yüz b) Arka yüz

Katalog No : 54

Eserin Adı : Dinar, Sikke (Zengi-Musul Atabekleri)

Malzemesi : Altın

Müze Envanter No : 31609 (S) Eski: 32051

Kazı envanter no : 178

Fotoğraf No : 73a, 73b, 73c, 73d

Yapım Tekniği : Darp (dövme).

Dönemi : Zengi, Bedredin Lulu (Musul atabeyliği M. 1236).

Ölçüleri : Çap:2,9 cm Ağırlık: 5,92 gr.

Tanımı : **Ön yüz:** Orta kesimde Arapça kufi yazılı daire içinde okunuşu: başta “El-İmam” Anlamı: “İmam,önder” 1. Satır: “La ilahe illallah Vahdehu la şerike lehu, el-Mustansır billah emirü’l mü’minin”. Anlamı: “Allah’tan başka ilah yoktur, o tektir ve ortağı yoktur. Müminlerin emiri Allah tarafından yardım edilmiş”. (not: Bu ibareler Bağdat’ta yaşayan dönemin Abbasi Halifesinin isim ve unvanlarıdır). Sağ ve sol iç kenarda münavebeli olarak: “El-Melik el-Kamil”. Anlamı: (not: Sikkeyi bastıran Bedreddin Lu’lu’nun tabi olduğu Eyyubi

hükümdarının unvan vel akabı) Etrafında, Arapça kufi yazı ile münavebeli (dönüşümlü) okunuşu: “Bismillah, duribe haze'd dinar bi Musul fi sene selase ve selasin ve sitte mie”. Anlamı: “Allah’ın adıyla bu dinar Musul’da altı yüz otuz üç hicri senesinde bastırıldı. İbaresini okunmaktadır.

Fotoğraf 73c, 73d: c) Ön yüz detay görünüm d) Arka yüz detay görünüm.

Arka yüz: Orta kesimde noktalı daire içinde, Arapça yazı ile okunuşu: üst 1. Satır: “Lu’lu”. 2. Satır: “Muhammedun Resulullah” 3. Satır: “sallallahu aleyhi” 4. Satır: “Bedr ed’dünya” 5. Satır: “ve’ddin Atabek”. Sağ ve sol yanlarda: El-Melik el-Eşref. 1-5, **Anlamı:** “Lülü” Bedreddin’in Lakabı; “Muhammed Allah’ın elçisidir, Allah’ın duası onun üzerine olsun, Dünya ve dinin aydınlığı (ayı) Atabek”. **Arka yüz incili dairenin etrafında:** Arapça kufi yazı ile okunuşu: “Muhammedun Resulallah erselehu bi’l huda ve din’el hakki liyuzhirehu ale’ddini kullihi velev kerihel müşrikun”. **Anlamı:** “Muhammed Allah’ın elçisidir, Allah O’nu bir hidayet rehberi ve hak din ile bütün dinlere üstün gelmesi için göndermiştir, müşrikler istemese de”. İbareleri okunmaktadır. (Bkz. Kuran-ı Kerim, tevbe Suresi, Ayet: 33)

5.3.12. Sürekli Definesi Fatimi Dönemi Sikkesi (M.S 909-1171)

Fotoğraf 74a, 74b: a) Ön yüz Fotoğraf b) Arka yüz

Katalog No	: 55
Eserin Adı	: Dinar, Fatımi dönemi sikkesi
Malzemesi	: Altın
Müze Envanter No	: 31692 (S) Eski: 32134
Kazı envanter no	: 261
Fotoğraf No	: 74a, 74b
Yapım Tekniği	: Darp (dövme).
Dönemi	: Fatımi, H.544- 1150 M.
Ölçüleri	: Çap:1,9 cm Ağırlık: 4,44 gr.

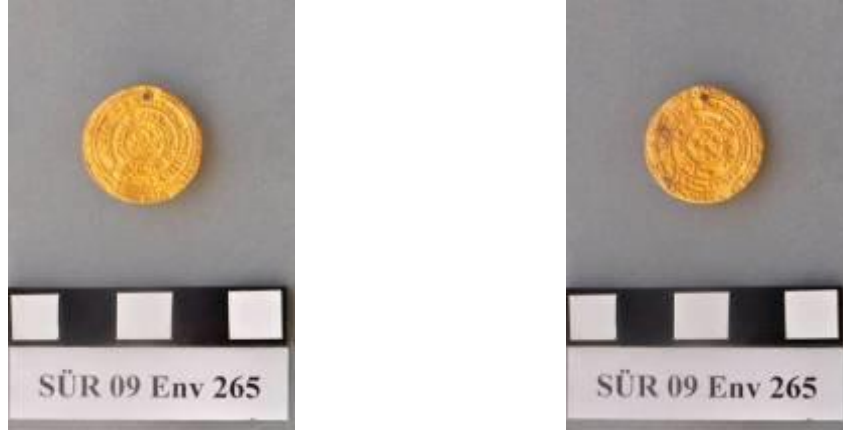
Tanımı **Ön yüz:** birinci daire içinde, Arapça kufi yazı ile Okunuşu: “Huvellezi ersele resulehu bi dinil hakkı liyuzhiruhu aleddini kullihı”
Anlamı: “O (Allah), dinini bütün dinlere üstün kılmak için elçisini hidayet ve hak din ile gönderendir”. (Bkz.Kuran, 9. Sure, Ayet:33) İkinci Daire: Arapça kufi yazı ile okunuşu: “Kelime-i tevhid” ve “Ali Veliyullah” ibaresi yer almaktadır.

Anlamı: “Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed Allahın elçisidir, Ali, Allahın dostudur”. Orta eksenindeki küçük daire içinde kufi Arapça yazı ile okunuşu: “Ale’l gaye” ibaresi yer almaktadır. Anlamı: “Amaç üzerine (amaç niyetiyle)”. okunmaktadır.

Arka yüz: Birinci daire şekil içerisinde, Arapça kufi yazı ile okunuşu: “Bismillahirrahmanirrahim duribe haz’ed dinar bi’l İskenderiye sene hamse mie ve Erba’a ve erba’in” (H. 544-M.1150) **Anlamı:** “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla bu dinar İskenderiye’de H.544 senesinde basıldı”. İkinci daire: Arapça yazı ile okunuşu: “Ebu’l Meymun, el Hafız li dinillah, Emir el müminin”. Anlamı: Dönemin Fatımi halifesinin künye, lakab ve unvanı. Orta eksenindeki daire içinde Arapça yazı ile okunuşu: “İmam Abdülmecid”. Anlamı: Dönemin Fatımi Halifesi’nin adı ve unvanı. İbareleri okunmaktadır.

5.3.13. Sürekli Definesi Eyyubi Dönemi Sikkeleri (1171-1462)

5.3.13.1 Sürekli Definesi Eyyubi Dönemi Sikkesi (1169-1193)

Fotoğraf 75a, 75b: fotoğraf a) Ön yüz Fotoğraf b) Arka yüz

Katalog No : 56

Eserin Adı : Dinar, Eyyubi dönemi sikkesi.

Malzemesi : Altın

Müze Envanter No : 31696 (S) Eski: 32138

Kazı Envanter No : 265

Fotoğraf No : 75a, 75b, 75c, 75d

Yapım Tekniği : Darp (dövme).

Dönemi : Eyyubi, Salahaddin Yusuf bin Eyyub (1169-1193).

Ölçüleri : Çap:1,9 cm Ağırlık: 4,40 gr

Tanımı : **Ön yüz**, Arapça yazılı birinci daire şekil içerisinde okunuşu: “Bismillah, duribe haz’eddinar bi’l İskenderiyye sene hamse mie ve seb’a ve sab’in” (571 H. - 1176 M); İkinci daire içinde Arapça kufi yazı ile okunuşu “Lailaha ilaha illallah vahdehu la şerika lehu”. Anlamı: “Allahtan başka ilah yoktur, onun ortağı (benzeri) yoktur”. Üçüncü daire içinde “El müste’id bi emrullah emir el-

Mü'minin (dönemin Abbasi devleti halifesinin unvanı) yazılıdır. Anlamı: “Allahın emriyle yardım edilmiş, inanan’ların emiri” ibaresi okunmaktadır. Ortadaki dairenin içinde kufi Arapça yazı ile okunuşu: “El İmam Hasan” (dönemin Abbasi halifesi’nin ismi) ibaresi okunmaktadır.

Fotoğraf 75c, 75d: c) Ön yüz detay görünüm. d) Arka yüz detay görünüm.

Arka yüz: birinci daire şekil içinde, Arapça kufi yazı ile Okunuşu: “Huvellezi ersele resulehu bi dinil hakki liyuzhiruhu aleddini kullihi”. Anlamı: “ O Allah, dinini bütün dinlere üstün kılmak için elçisini hidayet ve hak din ile gönderendir”. İkinci daire içinde: Arapça yazı ile okunuşu: “Sallallahu aleyhi ve ala alihi”. Anlamı: “Allah’ın övgüsü O’nun (Muhammed) ve ailesi’nin üzerine olsun”. Üçüncü daire içinde Arapça okunuşu: “Ale’l melik el Nasr”. Anlamı: “Melik hükümdarın yardımı üzerine”. Ortadaki daire içinde Arapça yazı ile okunuşu: “Yusuf bin Eyyub”. İbaresini yer almaktadır. Anlamı: “Eyyub’un oğlu Yusuf” ibaresi okunmaktadır.

5.3.13.2. Sürekli Definesi Eyyubi Dönemi Sikkesi (H.605 - M.1209)

Fotoğraf 76a, 76b: a) Ön yüz görünüm Fotoğraf b) Arka yüz görünüm.

Katalog No : 57

Eserin Adı : Dinar, Eyyubi madalyonu

Malzemesi : Altın

Müze Envanter No : 31555

Şekil No : 41a, 41b

Fotoğraf No : 76a, 76b

Yapım Tekniği : Darp (dövme).

Dönemi : Eyyubi (605 hicri -1209 miladi).

Ölçüleri : Çap: cm 3,9 Ağırlık: 11 gr

Tanımı : Ön yüzünde noktalı kare şekil içinde Arapça celi sülüs yazısıyla beş satır dua ibaresi yer almakta olup; kare çerçeve üstünde ise: Arapça yazı ile: “Besmele-i şerif” ibaresi yazılıdır. Ön yüzün kenar yazıları silik ve oksitlidir. Arka yüzünde: noktalı kare şekil içinde Arapça sülüs yazısıyla: beş satır dua ibaresi bulunmaktadır. Arka yüz kenarda sağdan başlamak üzere: üç satır Arapça yazı ile madalyonun basım yılı ve basım yeri ibareleri yazılıdır.

Şekil 41a, 41b: a) Ön yüz detay çizim b) Arka yüz detay çizim.

Ön Yüz okunuşu ve anlamı: Üst kesimde: “Bismillahirrahmanirrahim” 1-5 Satırlar: “El vahid lillah, Muhammed resulullah, el izzu kelmullah, nimet el adalet lillah, ma ekrebe ferhu kudduse lillah” ibaresi yazılıdır. Anlamı: üst kesim ilk satır anlamı: “ Rahman ve Rahim olan Allahın adıyla” 1-5 Satır Anlamı: “Allah birdir, Muhammed Allahın Resulüdür, şeref Allahın keliminde’dir, Allahın kudsiyetine yakın olmak kadar ferahlatıcı bir şey yoktur”. İbareleri okunmaktadır.

Arka yüz okunuşu ve Anlamı: 1-5 Satırlar: ‘Eşşükrü lillah, vel minetu lillah, vel’hamdu lillah, vel’azametü lillah, vela havle vela kuvvete illa billah. Anlamı 1- 5 satırlar: Şükür Allahadır, minnet Allaha’dır, Büyüklük Allah’ındır, dönüş ve kuvvet yalnız Allah’tandır.

Arka yüz kenarda: Arapça celi sülüs yazı ile okunuşu: “Duribe bil kahire, fi evaili şevval, hamse ve sitte mie”. Anlamı: “Şevval ayının başlarında Hicri 605 yılında (M.1209) Kahire’de basıldı”. Okunmaktadır.

5.3.13.3. Sürekli Definesi Eyyubi Dönemi Sikkesi (M. 1193/1198- H. 589 - 595)

Fotoğraf 77a, 77b: a) Ön yüz Fotoğraf b) Arka Yüz

Katalog No : 58

Eserin Adı : Dinar, Eyyubi dönemi Sikkesi

Malzemesi : Altın

Müze Envanter No : 31508 (S) Eski: 31949

Kazı Envanter No : 76

Fotoğraf No : 77a, 77b, 77c, 77d

Yapım Tekniği : Darp (dövme).

Dönemi : Eyyubi, Osman bin Yusuf (Miladi 1193/1198-Hicri 589-595).

Ölçüleri : Çap: 1,8 cm Ağırlık: 3,55 gr

Tanımı : **Ön yüz:** Birinci daire içerisinde Arapça yazı ile okunuşu: “Bismillahirrahmanirrahim duribe haz’ed dinar bi’l İskenderiye sene tıs’a ve semanin ve hamse mie” Anlamı: Rahman ve rahim olan Allahın adıyla, bu dinar (sikke) Kahirede, (hicri) beşyüzseksen dokuz senesinde (1193 M) basıldı. İkinci daire içerisinde birinci satır, Arapça ile okunuşu: ‘ La ilaha illallah. İkinci satır: Ebu’l

Abbas en'nasir lidinillah Emir el müminin' Anlamı: 1- Allahtan başka ilah yoktur. 2- Allah dini'nin yardımcısı Müminlerin emiri Abbasın babası (Abbasi haifesi künye, lakab ve unvanı).

Ön yüz orta daire içerisinde Arapça yazı ile okunuşu: "El imam Ahmed" Dönemin Abbasi halifesinin adı. İbaresini yer almaktadır.

Arka yüz: kenardan başlamak üzere birinci daire içerisinde Arapça yazı ile, okunuşu 'La ilaha illallah Muhammed resulullah, Huvellezi ersele resulehu bi dinil hakki liyuzhiruhu aleddini kullihi' Anlamı: ' O (Allah), dinini bütün dinlere üstün kılmak için elçisini hidayet ve hak din ile gönderendir. İkinci daire içerisinde Arapça yazı ile okunuşu ' Alem el melik geye el a'ziz. Sultanın künye, lakab ve unvanı, ibareleri yer almaktadır. Orta kesim daire şekil içerisinde Arapça yazı ile okunuşu: ' Osman bin Yusuf' ibaresi bulunmaktadır.

Fotoğraf 77c, 77d: a) Ön yüz detay görünüm Fotoğraf d) Arka yüz detay görünüm.

Sikke üzerinde birleşik çift kulp ve delik olması eserin kolye ucu olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir.

5.3.13.4. Sürekli Definesi Eyyubi Dönemi Sikkesi (H. 617 - M. 1221)

Fotoğraf 78a, 78b: a) Ön yüz Fotoğraf b) Arka yüz

Katalog No	: 59
Eserin Adı	: Dinar, Sikke (Eyyubi)
Malzemesi	: Altın
Müze Envanter No	: 31576 (S) Eski: 32017
Kazı Envanter No	: 144
Şekil No	: -
Fotoğraf No	: 78 a, 78 b, 78 c, 78 d
Yapım Tekniği	: Darp (basım).
Dönemi	: Eyyubi, El melik el Kamil Ebu'l Meali Muhammed Bin Ebubekir (H. 617-M. 1221)
Ölçüleri	: Çap: 1,8 cm Ağırlık: 4,44 gr
Tanımı	: Ön yüz, çift daire şekil içerisinde Arapça sülüs yazı ile okunuşu ' üstte: Eyyub, El melik el Kamil Ebu'l Meali Muhammed ibn Ebubekir (Eyyubi sulatanının künye, lakab ve unvanı) ibaresi bulunmaktadır. Daire şekillerin etrafında devren Arapça yazı ile, 'la ilahe ilallah muhammed resullullah ersele- bil

hüda ve. (silik), Kuran-ı Kerim Tevbe Süresi ayet:33) Okunuşu: ‘Muhammed resulullah, Huvellezi ersele resulehu bi dinil hakki liyuzhiruhu aleddini kullihi’ Anlamı: ‘ O (Allah), dinini bütün dinlere üstün kılmak için elçisini hidayet ve hak din ile gönderendir.ibareleri yer almaktadır.

Arka yüz: Ortada çift daire şekil içerisinde Arapça sülüs yazı ile, okunuşu: ‘El- imam el- mansur ebu ca’fer el mustensır billahi emirü’l mü’minin.’ Dönemin Abbasi halifesinin adı ve unvanı ibareleri bulunmaktadır. kenar: Arapça sülüs yazı ile, okunuşu: ‘Bismillahirrahmannirrahim, duribe hazel’dinar bil kahire, seb’a ve aşere ve sittemie’ Anlamı: ‘Allahın adıyla, bu dinar kahirede altıyüzonyedi (617 H) senesinde basıldı.’

Fotoğraf 78c, 78d: c) Ön yüz detay görünüm Fotoğraf d) Arka yüz detay görünüm

5.3.14. Sürekli Definesi Memluk Dönemi Sikkesi (1260-1277)

Fotoğraf 79a, 79b: a) Ön yüz Fotoğraf b) Arka yüz

Katalog No	: 60
Eserin Adı	: Dinar, Sikke (Memluklu)
Malzemesi	: Altın
Müze Envanter No	: 31586 (S) Eski: 32027
Kazı Envanter No	: 154.
Şekil No	: 42a, 42b
Fotoğraf No	: 79a, 79b, 79c, 79d
Yapım Tekniği	: Darp (basım).
Dönemi	: Memluklu El Zahir Rukneddin Baybars (1260-1277)
Ölçüleri	: Çap: 2 cm Ağırlık: 6,35 gr.

Tanımı : **Ön yüz**, Ortada çift daire form içerisinde Arapça sülüs yazı ile okunuşu “El Ali, el Sultan el Melik El Zahir Rukneddünya ved’din Baybars Kasımi Emir el Mü’mi’nin”. Anlamı: “Yüce kıymetli dünyanın ve dinin temeli inanan’ların Emirinin (halifenin) yardımcısı, Sultan Melik Zahir Baybars”. İbaresini yer almakta olup; ibareni altında sola dönük ve hareket halinde ön ayaklarını ileriye uzatmış şekilde bir aslan figürü bulunmaktadır. Sultanın ismi ve unvanının hemen altında aslan figürüne yer verilmesi aslan figürü ile sultanın gücünü ve hâkimiyetini temsilini vurguladığı düşünülmektedir.

Ön yüz yazı aralarında ve aslanın yeke kısmında yer yer inci dizisi şeklinde noktalar ile zemin doldurularak süslenmiştir. Yazının altında oldukça hareketli bir izlenimle sol yana dönük profilden aslan figürü betimlenmiştir.

Şekil 42a, 42b a) Ön yüz detay çizim b) Arka yüz detay çizim.

Arka yüz: ortada sağdan sola açılan çift hilal şekil içerisinde, Arapça sülüs yazı ile okunuşu: “Bil İskenderiye, Lailaha illallah Muhammedun Resulullah, Erselehu bil hüda ve dinil hakki.” İbareleri yer almakta olup; hilal şeklinin sağında, “duribe” ibaresi bulunmaktadır. Anlamı: “Bu dinar İskenderiye’de basıldı, Allahtan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir. Onu (Muhammedi), hidayet ve hak din ile gönderdi.”Arka yüz zemin yazı araları inci dizisi şeklinde nokta betimlerle süslenmiştir. Eser restore edilmiş olup; durumu iyidir.

Fotoğraf 79c, 79d: c) Ön yüz detay görünüm. d) Arka yüz detay görünüm

5.3.15. Sürekli Definesi Timurlu Sikkesi (1370-1405)

Fotoğraf 80a, 80b: a) Ön yüz Fotoğraf b) Arka yüz

Katalog No	: 61
Eserin Adı	: Dinar, Sikke (Timur Han dönemi)
Malzemesi	: Altın
Müze Envanter No	: 31687 (S) Eski: 32129
Kazı Envanter No	: 256
Fotoğraf No	: 80a, 80b, 80c, 80d
Yapım Tekniği	: Darp (basım).
Dönemi	: Timurlu (H.800- M.1398)
Ölçüleri	: Çap: 1,9 cm Ağırlık: 5,72 gr.

Tanımı : **Ön yüz**, Orta kesimde çift daire form içerisinde Arapça sülüs yazı ile okunuşu: “Kaan Padişah-ı alem sultan Ahmed bin Celal e’ddünya ved’din surgamıs-ş el Sultan.” Anlamı: “Alemin Padişahı ve Kaanı (Hakanı) Celal ed- dünya veddin (Celaleddinin oğlu Ahmed) Sultan Surgamış”. İbareleri okunmaktadır.

Ön yüz çift daire şeklin etrafında Arapça sülüs yazı ile okunuşu: “Sene, seman mie bi Semerkant”. İbaresini yer almaktadır. Anlamı: “Bu dinar, 800 (hicri) senesinde Semerkant Şehrinde basıldı”. İbaresini okunmaktadır.

Arka yüz: orta kesimde çift daire formlu şekil içerisinde Arapça sülüs yazı ile okunuşu: “El mülku lillah el melik el adil seyfud’dunya ve’ddin Timur bin Mahmud”. İbaresini yer almaktadır. **Anlamı:** “Mülk Allahındır. Dünya ve dinin kılıcı, adaletli Hükümdar (Melik) Timur bin Mahmud”. İbaresini okunmaktadır.

Arka yüz çift daire formlu şekil etrafında: Arapça sülüs yazı ile okunuşu: “La ilaha illallah Muhammed Resulullah” İbaresini yer almaktadır. Anlamı: “Allahtan başka ilah yoktur Muhammed onun elçisidir” ibaresini okunmaktadır.

Fotoğraf 80c, 80d: c) Ön yüz detay görünüm Fotoğraf d) Arka yüz detay görünüm

ALTINCI BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

6.1. Sürekli Definesi Eserleri Genel Değerlendirme

Mardin Müzesindeki Sürekli Definesine Ait Madeni Eserler başlıklı araştırmamızın sonucunda söz konusu defineye ait toplam 61 adet eser incelenmiştir. Tez kapsamında sürekli definesi eserleri: Gümüş muskalıklar, Takılar (ziynet eşyaları): Kemer, gerdanlık, bilezik, yüzük, kolye, kolye ucu, nazarlık, boncuk, kemer tokası vs. ve değişik devletlere ait genellikle altın ve gümüş sikke eserleri grubu olmak üzere toplam üç ana başlıkta incelemeye alınmıştır.

Söz konusu eserlerden, 34 adet gümüş, 24 adeti Altın, 1 adet, Bronz, 1 adet Bakır, 1 adet pirinç olmak üzere toplam 61 (altmışbir) adettir.

Sürekli definesinde bulunan sikkeler diğer eserler gibi detaylı araştırmaya tabi tutularak araştırma boyunca lejant, (ön yüz ve arka yüz) yazıtları tarafımda okunmuş olup; söz konusu sikkelerin Mardin Müzesinin Envanter kayıtlarıyla karşılaştırmaları yapılmak suretiyle ve tarihlendirmeleri kesin olan toplam 22 adet sikke tespit edilmiştir. Bu sikkelerden 15 âdeti altın olup; geriye kalan 5 adet gümüş, 1 adet bronz, 1 adet eser ise bakır madeninden bastırıldığı anlaşılmıştır.

Söz konusu sikkelerden en erken tarihli sikke Bronz Grek sikkesi (MÖ 148-133, II. Yüzyıl) tarihli dir. Bizans sikkesi (11. y.y) tarihlenmektedir. İslami dönem sınıfında en erken tarihli sikke Aġlebi Hanedanı II. İbrahim (H. 269 M. 883) IX asır'a tarihlendirilmiş olup; diğer devletler ise; ortalama 13, yüzyıl 14. Yüzyılları arasına tarihlendirilmiştir.

Sürekli definesi sikke buluntuları bir bütün olarak IX. yüzyıl ile 14. yüzyıl arası tarih aralığında hüküm süren devletlere ait sikkelerden müteşekkildir.

Bu devletlerden ismi yukarda geçen çoğunluğu yakın doğu coğrafyasında hüküm süren İslami devletlerin yanı sıra dönemin ticari faaliyetleri, siyasi ve sosyal açıdan ilgili çağdaş Avrupa devletlerinden Napoli Angevin krallığı 1309-1343,

Venedik Dükalığı (Miladi, 1356-1361) ile Kilikya Ermeni Krallığı (1198-1375)'na ait sikkeler de bulunması çalışmayı renkli kılan bir amildi.

Doğudan batıya üç kıtaya kadar uzanan bu eserlerin serüveni belge ve bilgilerle açıklamasına çalışıldı. İşlev olarak bir milletin ve devletin ihtiyaç duyduğu maddi kültür buluntularının en gözde eserleri: muskalıklar, kemer, kolye uçları, gerdanlık, bilezik ve yüzükler başta olmak üzere; o dönemde egemenlik kuran devletlerin envanterlik sikkeleri işlev ve süsleme açısından değerlendirildi.

6.2. Sürekli Definesi Maden Eserlerde Kullanılan Teknikler

Sürekli definesinde inceleme yapılan eserlerin çoğunluğu döküm ve dövme usulüyle imal edilip; kazıma, çalma ve kabartma teknikleriyle süslenmiştir. Bunların yanı sıra savatlama, granül (lehim), telkari ve kakma süsleme usullerinin tek veya beraber kullanıldığı görülmektedir.

6.2.1. Dövme Tekniği (Stampa Basma Tekniği)

Sürekli definesinde eserleri içinde ince levha tarzındaki kolye, kolye ucu, nazarlık, kemer tokası ve sikke eserleri dövme tekniğiyle yapılmıştır.

6.2.2. Döküm Tekniği

Sürekli definesinde bulunan muskalıklar, boncuklar, yüzükler, bilezikler döküm tekniğiyle yapılmıştır.

6.3. Sürekli Definesi Süsleme Teknikleri

Sürekli definesi eserleri süsleme açısından çok zengin bir repertuara sahiptir. Söz konusu eserler başta, kazıma, çalma, kakma, telkari, delik işi (ajur), kabartma, savatlama ve granül teknikleri kullanılarak süslenmiştir.

6.3.1. Kazıma Tekniği

Sürekli definesinde bütün muskalıklar eserler, bilezik, yüzük, kolye uçları kazıma tekniğiyle süslenmiştir.

6.3.2. Çalma Tekniği

Sürekli definesinde bulunan kolye ucu ve gümüş boncuklar çalma tekniği ile süslenmiştir.

6.3.3. Kabartma Tekniği

Sürekli definesinde bulunan altın bilezikler kabartma tekniğiyle süslenmiştir.

6.3.4. Kakma Tekniği

Sürekli definesinde bulunan yüzük ve kolye uçları (bkz. Foto 38a, 38b, 38c, şek. 23a, 23b) kakma tekniği ile süslenmiştir.

6.3.5. Telkari Tekniği

Sürekli definesinde bulunan kemer (bkz. foto 30a, 30b, 30c, 30d, şek. 16) telkari tekniği ile süslenmiştir.

6.3.6. Delik İşi Ajur

Sürekli definesinde bulunan kolye ucu (bak.) delik işi ajur tekniği ile süslenmiştir.

6.3.7. Savatlama

Sürekli definesinde bulunan kemer tokaları savatlama tekniğiyle süslenmiştir.

6.4. Sürekli Definesi Süsleme Temaları

Sürekli definesi eserlerinde yazı, figür (gerçekçi, fantastik),bitkisel ve geometrik temalı süslemeye yer verilmiştir.

6.4.1. Yazı

Sürekli definesi eserleri içinde Muskalıklar, kolye taneleri (bağlı sikkeler, madalyonlar), Nazarlıklar ve sikkeler üzerinde İslami sanatlarda kullanılan hat türlerinden başta kadim sülüs, kufi ve celi sülüs temalı yazılı süslemeye yer verilmiştir.

6.4.1.1. Kadim Sülüs Yazılı (Metin) Süsleme

Sürekli definesi eserleri içinde yer alan Env.7761, Kat.2 (bkz. şek. 8a, 8b, Foto. 21a, 21b) Kitabe çözümü: Sekizgen gövdenin orta kesim dikdörtgen formlu kartuşunda stilize edilmiş Arapça kadim sülüs yazı ile: “Lil-izzi, vennasri ve-l ikbalil nimeti, vel mecdi.” ibaresi kadim sülüs hat ile yazılmıştır.

Fotoğraf 81: Gümüş muskalık yatay yüz detay görünüm.

Estetik anlam: Sahibine iyi dilek duası içeriğinde olan yazı süsleme kompozisyonunu tamamlayan en önemli unsurdur. Çiftli rumi motifli süsleme şeridi kadim sülüs yazıt içerikli kartuşuyla ile uyumlu bir süsleme düzeni göstermektedir.

6.4.1.2. Kufi Yazılı Sikke Örneği

Sürekli definesi sikke eserlerinin çoğunluğunda Kufi yazı kullanılmıştır. En erken kufi yazılı örnek M. 883 tarihli Ağlebi dönemi ait (bkz. Foto. 64a, 64b, 64c, 64d) altın sikkesidir.

Fotoğraf 82: Ağlebi devletine ait altın sikke üzerindeki kufi yazıdan detay.

6.4.1.3. Celi Sülüs Yazı Örneği

Sürekli definesinde Eyyübi dönemi sikke tarzı madalyon üzerinde celi sülüs yazılı süsleme yer almaktadır (bkz. Foto. 76a, 76b, şek. 41a, 41b).

6.4.1.4. Sürekli Definesi Makili Yazılı Sikke Örneği

Sürekli Definesi eserleri içerisinde makili yazılı Celayir dönemine ait (bkz.foto. 72a, 72b, 72c, 72d, şek. 40a, 40b) ve İlhanlı dönemine ait (bkz.şek. 39a, 39b, Foto. 69a, 69b) altın sikke ön yüzlerinde kufi-makili yazı yer almaktadır.

Fotoğraf 83: İlhanlı dönemi altın dinar sikke ön yüz makili yazı detayı.

Fotoğraf 84: Mardin Ulu Camisi minare kaidesinde bulunan makili kitabeden genel görünüm

6.5. Sürekli Definesi Figürlü Süsleme Temaları

Sürekli definesinde fantastik figürlü süsleme ve gerçek figürlü süslemeye yer verilmiştir.

6.5.1. Fantastik Figürlü Süsleme

6.5.1.1. Fantastik Sfenks (Aslan) Figürlü Süsleme

Sürekli definesinde gümüş muskalık eserlerden iki adet eserde (bkz. Şek. 12a, 12b; Foto. 25a, 25b). Ön yüz dikdörtgen mat bordür içerisinde sınırlandırılmış simetrik dizili Rumi yaprakları ile süslü yüzeyde sırt sırta vermiş insan başlı, aslan gövdeli yüzleri ön cepheye dönük vaziyette bulunan sfenks figürlü süslemeye yer verilmiştir.

Fotoğraf 85: Muskalık ön yüz detay görünüm.

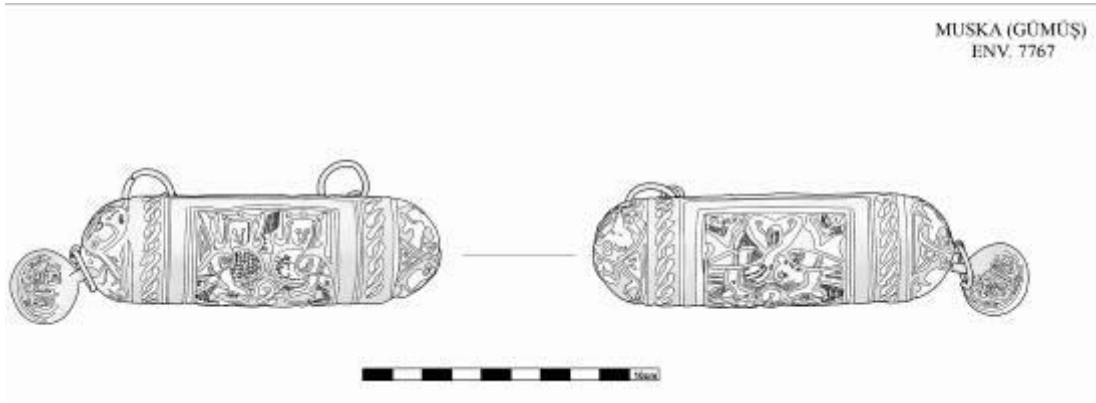

Şekil 43: Arslan-Grifon, Balar üzerine süsleme (Yaşar Çoruhlu'dan)

İslami kültürde, sanatçıların, yöneticilerin veya halkın dini bir uygulama (ritüel) olan muska kullanımında bile anlatmak istediği mesajı çokça kullanılan yazının yanında rahatlıkla figür, sfenks vs. vasıtalarla iletebildiği ve bu tür tasvirli muskalıklar veya objeler kullanabildiği aşikârdır. Eserdeki mantık: İslami süslemedeki figürler (hayvan figürlü, insan figürlü veya sfenks) bitkisel motiflerle birlikte stilize ederek adeta başka bir varlığa dönüştürüldüğü ve böylece eserden müessire, madde'den soyuta ince bir geçiş arz edilmektedir.

6.5.1.2. Fantastik Siren Figürlü Süsleme

Türk İslam sanatında figürlü süslemeye yer verilmekle birlikte, asıl amaç eserin deforme edilerek adeta başka bir varlığa büründürülmesi ve güzelliğin o andaki durağan (statik) sınırı'nın aşılarak hakiki öz güzelliğe ulaşılması hedeflenmektedir. Sürekli definesinde bulunan gümüş muskalıklar üzerinde sfenks ve siren figürleri çok başarılı bir şekilde işlendiği gözlemlenmiştir.

Şekil 44: Muskalık a) Ön yüz çizim, b) Muskalık arka yüz çizim.

Fotoğraf 86: Muskalık ön yüz ve kapağındaki ilhanlı dönemi gümüş sikkesi detay görünüm.

Muskalığın ön yüz gövde yüzünde: dikdörtgen kartuş içerisinde karşılıklı yan yana simetrik duran ve yüzleri ön cepheye dönük vaziyette, fantastik kuş gövdeli insan başlı iki sfenks (siren) figürü (şekil. 11a, 11b, Foto. 24a, 24b, 30c, 24d) yer almaktadır, Figürlerin ayağı iki düğüm motifiyle birleştirilmiş olup; düğümden gövdeye doğru genişleyen aradaki kısım ise (figürlerin göğüs kısmı) sade olup; aradaki üst kısımda ise sıralı pul biçiminde nokta diziler ile süslenmiştir. Sfenks figürlerinin başlarının her biri stilize birer taç ile betimlenmiştir. Figürlerin her ikisinin de göğüs üzeri pul şeklinde süslenmiştir.

6.5.1.3. Fantastik Ejder Figürlü Süsleme

Yarım daire biçimli bilezik, gövdenin iç yüzü sade, dış yüzü ise yivli ve ortadan kalın hat şeklinde bombelidir. Bileziğin her iki ucunda birer boynuzlu ve kanatlı ejder betimi (figürü) yer almaktadır. Ejder figürleri karşılıklı birbirine bakar ve ağızları açık vaziyette betimlenmiştir. Bileziğin bir tarafındaki ejder boynuzlarından biri içe doğru kıvrılmıştır (şek. 27a, 27b; Foto. 46a, 46b, 46c).

Bileziğin gövdesinin dış yüzü tam orta ekseninde hafif kabartılı (bombeli) bir şerit yer almakta olup; bu çizginin iki yanı yivlidir. Bu şeridin iki tarafında her bir ejdere ait olduğu düşünülen stilize rumi yaprağı motifi ile betimli birer stilize kanat ve pul motifi yer almaktadır. Ejder başlarının boyun kısmı yivlerin içi nokta şeklinde

pul betimlemesi bulunmaktadır. Ejderlerin yüzü stilize bir insan yüzü gibi, kaş, göz ve burun betimlemesi, kazıma tekniğinde işlenmiştir. Koruyucu hazır birer ejder gibi gerçekçi ve canlı bir görünüme sahip; bir betimleme yapılmıştır.

Fotoğraf 87: Altın bilezik ön kısım (bilezik başı) ve iç kesim detay görünüm.

6.5.2. Gerçek Figürlü Süsleme

6.5.2.1. Aslan Figürü

Sürekli Definesi 7817 envanter nolu eserde yer alan (bkz. şek. 28a, 28b, foto, 47a, 47b, 47c) aslan figürünün yarım daire biçimli altın bilezik, bombeli olup; her iki ucunda birbirine bakar ve ağzı açık şekilde birer stilize aslan başı betimi (figürü) bulunmaktadır. Aslan figürü gözleri kabartılı nokta halinde verilmiş; boyun yanlara doğru uzanan çizgilerle aslan yelesi gerçekçi biçimde betimlenmiştir.

Fotoğraf 88: Altın bilezik aslan başlı ön kısım detaylı görünüm.

Fotoğraf 89: Artuklu gümüş sikkesi ön yüzde yer alan aslan betimi detay görünüm.

Sürekli definesinde (bkz. Kat. no 47; Foto 66a, 66b, 66c, 66d) Artuklu gümüş sikke eseri üzerinde gerçekçi aslan figürü yer almaktadır. Ayrıca Memlük altın sikkesi üzerinde (bkz. Kat. No 60; Foto. 79a, 79b, 79c, 79d, şek. 42a, 42b) gerçekçi aslan figürü yer almaktadır.

6.5.2.2. Kuş Figürü

Sürekli definesinde muskalık eserlerin (bkz. Kat. 8; şek. 14a, 14b; Foto. 27a, 27b) gümüş muskalığın arka yüzünde köşelerde tek çiçekli bitkisel süslemeli kitap köşebent biçiminde bezeme bulunmakta olup; muskalığın orta kesiminde ise daire biçimindeki madalyon şemse içerisinde; bir kuş (güvercin veya ördek) figürlü süsleme bulunmaktadır. Kapak stilize çiçek formunda olan iki menteşe ile muskalık gövdesine bağlanmıştır.

Türk sanatında bu tür kuş betimlemelerine Garuda denilmektedir.

Fotoğraf 90: Muskalık arka yüz detay görünüm.

Şekil 45: Tanrı Vişnu Garuda kuşu üzerinde, Hindistan, XVIII.yüzyıl (Yaşar Çoruhlu'dan).

Fotoğraf 91: Konya, Selçuklu çift başlı kartal (Konya İnce Minare Taş Eserler Müzesi'nden).

6.5.3. Bitkisel Temalı Süsleme

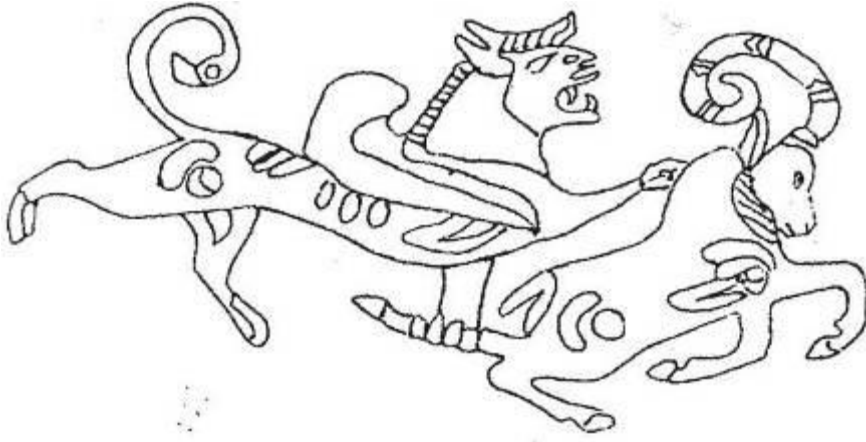
6.5.3.1. Figürlerle Birlikte Kullanılan Naturel Bitkisel Süsleme

Sürekli definesindeki eserlerin çoğunluğunda çeşitli bitkisel süslemelerle karşılaşılma ile birlikte, figürlü süslemenin yanında kullanılan rumi motifleri naturel özellik arz etmektedir. İslam sanatında gerçek bir figürden olabildiğince uzaklaşma eğiliminden dolayı, resmedilen herhangi bir figür rumi veya palmet motifleriyle sınırlandırılarak doğal bir tabiat alanı oluşturulmuştur. Sürekli definesi eserlerinde bu tür süsleme oldukça sevilerek kullanıldığı görülmektedir.

Fotoğraf 92: Sürekli definesi, 7765 No'lu gümüş muskalık üzerindeki (bkz.Şek. 9a, 9b, 9c, foto. 22a, 22b) tazi ve tavşan figürleri vücut adalelerinin naturel rumi yaprağı motifleriyle stilize edilerek süslenmesinden detay görünüm.

Kapak üzerinde de damla motifi simetrik Rumilerle tezyin edilmiştir.

Şekil 46: Pazırık Kurgan Eyer örtüsü üzerinde arslan-dağ keçisi mücadelesi (Yaşar Çoruhlu'dan).

6.5.3.2. Tek Başına Kullanılan Bitkisel Süsleme

Sürekli definesinde figürlerden bağımsız olarak tezyini amaçlı bitkisel karakterli süsleme repertuarı geniştir. Tek daldan veya çift daldan çıkan palmet dizileri eserlerin kartuş ve tüm cephesini kaplayarak doldurmaktadır.

Fotoğraf 93: 7772 env. no'lu gümüş muskalık arka yüz detay görünüm.

Fotoğraf 94: 7774 env. no'lu (bkz.foto. 28a, 28b, 28c, 28d, şek. 15a, 15b) gümüş muskalık gövde üzerinde dolanarak münavebeli kartuşlar içinde işlenen palmet yaprağı motifli bitkisel süslemeden detay görünüm.

6.5.4. Savatlı Süsleme

Sürekli definesinde yer alan 1 adet kemer tokası (bkz. Kat. 26, Foto. 45a, 45b, Şek. 26a, 26b). Toka üzerinde yer alan bitkisel süsleme üzerinde vurgulama yapmak amacıyla motifin üzeri savatlama tekniği ile karartılarak süslenmiştir. Sürekli Definesinde savatlama tekniğinin uygulandığı bir kaç eserden biridir.

Fotoğraf 95a-b: Kemer tokası a) Ön yüz detay görünüm b) Kemer tokası arka yüz detay görünüm.

6.5.5. Geometrik Süsleme

Sürekli definesi (bkz. Env. 7762; Şek. 10a, 10b; Foto. 23a, 23b, 23c; Env. 7807; Şek. 30a,30b, 30c; Foto. 52a, 52b, 52c) eserleri içerisinde geometrik süslemelerin yer aldığı eserler gümüş muskalık ve gümüş bilezik üzerinde geometrik süslemelere yer verilmiştir.

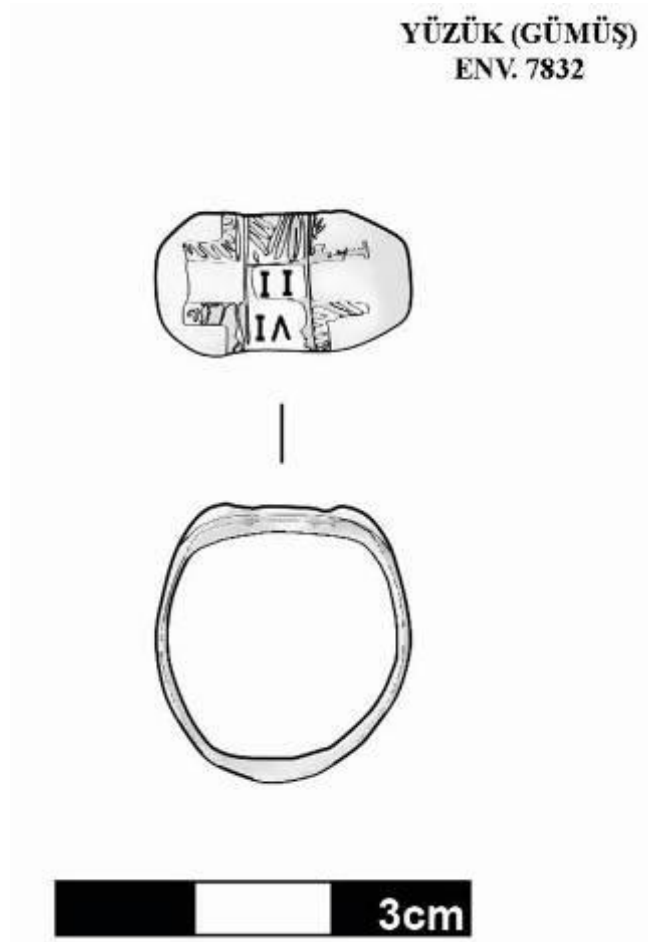
Fotoğraf 96: Muskalık ön yüz detay.

Fotoğraf 97: Gümüş bilezik arka yüz detay

6.5.6. Damga Mühür ve Tuğra

Sürekli definesi içerisinde (bkz. Kat. 37; Şek. 34a, 34b, Foto. 56a, 56b; Kat. 38; Foto. 57a, 57b) eserleri içerisinde Artuklu damgası ve şahsa ait mühür veya tuğra içerikli süslemelere yer verilmiştir.

Şekil 47: a) Gümüş yüzük tüm detay çizim b) yüzük kaşe kısmı detay çizimi.

Fotoğraf 98: Gümüş yüzük kaşı üzerindeki şahsa ait (mühür) detaylı görünüm.

6.5.7. Telkari Süsleme

Sürekli defnesi takı buluntuları içerisinde yer alan (bkz. Kat. 11; Şek. 16; Foto. 30a, 30b, 30c, 30d) altın kemer, telkari tekniğinde süslenmiştir.

Tanımı: Toplam otuziki parçadan oluşan kemer, onyeddi adet kare biçimli parça ve bu kare parçaları birbirine bağlayan onüç adet ince dikdörtgen parça ile kemer bağlantı noktalarını oluşturan üçgen biçimli iki kancalı kemer tokasından oluşmaktadır.

Telkari işçilik ve dantel inceliğinde işlenen kemerin kare parçaları dokuzlu (gözlü) damla motifi ile süslenmiş olup; dikdörtgen parçaları ise üçlü çiçek motifi ile bezenmiştir. Dokuzlu damla şeklindeki parçaların yüzeyinde yine üçer küçük damla motifleriyle bezenmiştir.

Üçlü çiçek motifli parçaların içinde yine ortada daire olan çiçek motifleriyle bezenmiştir. Kemerin her bir parçası çift taraflı ve aynı süslemeyi tekrar ettirir şekilde işlenmiş olup; kemer yüzeyleri her bir yönden tezyin edilerek adeta üç boyutlu musenna (aynalı) bir yazı misali ışık saçan görüntü arz etmektedir.

Fotoğraf 99: Altın telkari kemerin detay görünümü.

Fotoğraf 100: Altın telkari kemerin kenardan genel bir görünüm.

Fotoğraf 101: Altın telkari kemerin dokuzlu damla motifli ve üçlü çiçek motifi süslemeli parçalarından detaylı görünüm.

Fotoğraf 102: Altın telkari kemerin bir bölümü ve kemer tokasından detay görünüm.

6.5.8. Ajur Tekniği

Sürekli definesi içerisinde yer alan gümüş boncuk (bkz. Kat. 22, Şek. 25, Foto. 41) ile, altın kolye ucu eserleri ajur (kafes) tekniğinde süslenmiştir.

Fotoğraf 103: Altın Kolye ucu arka yüz detay görünüm; Gümüş boncuk detay görünüm.

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Mardin Müzesi'nde sergilenen Sürekli Definesi Madeni Eserleri konulu çalışmamız neticesinde söz konusu eserler dönemsel tasnife tabi tutulup detaylı ve belgesel sonuçlara ulaşılmıştır. Türk İslam Sanatı'nın genel mahiyeti açısından düşünüldüğünde binlerce sene süzülerek günümüze ulaşan İslami dönem el sanatı eserleri içerisinde değerlendirilen ve konumuzu teşkil eden Sürekli Definesi eserleri müze envanterinden daha ziyade farklı ve özel kimliğini kazanmış bulunmaktadır.

2009 yılında, Mardin Kızıltepe ilçesi, Sürekli Köyünde bulunan "Sürekli definesi" madeni eserleri yüzyılımızın en önemli ve zengin buluntularına tanıklık etmektedir. Söz konusu definede bulunan eserler 15 Devlete ait çok sayıda altın ve gümüş malzemedен mamül takı ve sikke buluntusuyla günümüze ulaşan defineler içerisinde en renkli ve zengin eserlere sahiptir.

Doğuda Çin'den başlayıp , orta asyayı kat eden ve ordan da Kafkasya ve iran üzerinden Anadolu'yu baştan başa kat eden İpek yolu'nun en önemli güzergahı'nın üzerinde (Kuzey Mezopotamya) bulunan Sürekli Köyü, definesiyle ipek yolunun ticaretinde mihenk taşı mesabesinde olduğunu müşahede edilmektedir.

Anadolu'da Selçukluların yerleştirdiği Beyliklerden olan Artuklu'ların başkentliğine 300 sene tanıklık eden Mardin, Güneydoğu Anadolu coğrafyasında 13 ve 14. y.y'da kültür, ticaret alanında çok gelişmiş olduğu ve dünyada önemli bir konumda olduğunu "Sürekli definesi" buluntularıyla kanıtlanmış olmaktadır.

Kaynaklardan öğrenildiğine göre 13. y.y Selçuklu dünyasında maden sanatı alanında bronz, gümüş, bakır, demir,çelik ve diğer madenlerden yapılmış eserler çok sayıda olmasına rağmen altın madeninden yapılmış sanat eserleri ise çok azdır.

Sürekli definesindeki eserlere bakıldığında altın ve gümüş eserler büyük çoğunluğu teşkil ettiği görülmektedir. 524 adet eserin 300'den fazlası altın, diğer eserler ise yaklaşık yüzde 95'i gümüş; kalan yüzde 5'i ise bakır, bronz ve pirinç madeninden yapıldığı tespit edilmiştir.

Sürekli definesi sayısal verileri ışığında, 13. ve 14?. Yüzyılda Anadolu'da gelişkin bir maden sanatı olduğu ve bu yoğunluğun Güneydoğu'da (Kuzey Mezopotamya) daha yoğun bir faaliyette olduğu anlaşılmaktadır.

Sürekli definesi eserleri üzerinde kullanılan yapım teknikleri, süsleme temaları dikkate alınarak, eserlerin mevcut diğer eserlerle yapılan detaylı tetkikler sonucunda söz konusu eserlerin İslami döneme ait olduğu tespit edilenlerin genellikle Selçuklu geleneğini sürdüren Artuklu maden sanatı üsluplarının yanı sıra 13. y.y'da Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler üzerinde siyasi ve kültürel etkilerde bulunan İlhanlı sanatı etkileri olduğu gözlemlenmektedir.

Sürekli definesi gümüş muskalıklardan (bak. kat. no:6, şek. 12a, 12b, foto. 25a, 25b; kat. no:7, şek. 13a, 13b, foto. 26a, 26b) sanatçı kitabesi yer almaktadır. Söz konusu kitabelerden kat. 6: Muskalığın ön yüz gövde kenarında yer alan dikdörtgen formlu muskalığın kapak kısmının olduğu üst bordürden başlamak üzere, sol ve alt bordürün sonuna kadar devam eden yazıt içeriğinde: Arapça, stilize edilmiş kadim sülüs yazı ile Arapça okunuşu: "Lil- izzı, ven' nasrı ve'l ikbalu'l ni'meti ve'l mecdi" ibaresi yer almaktadır. Türkçe anlamı "Kutsiyet, yardım, nimetlere kavuşma ve şeref için." Muskalığın sağ bordürden başlamak üzere, sonuna kadar: Arapça, stilize edilmiş kadim sülüs yazı ile Arapça okunuşu: "El zilalu'l ümera, bi hilmihı ve ilmihı illed'dua". Anlamı: "Emirlerin gölgesi (insanlara hâkimiyeti), yumuşak huyluluk, ilim ve dua sayesinde olur" ibaresi okunmaktadır.

Muskalığın devam eden dikdörtgen bordürün sağ kısmında ise bitişikteki bordür içeriğindeki aynı stilize edilmiş kadim sülüs Arapça yazı ile okunuşu: "**El Amilu'l zümera, Talal Semerkandi.**" İbaresı yer almaktadır. Anlamı: "**Bu eseri yapan, sanatçı fırkalarının baş ustası ve amiri, Semerkantlı Talal.**" İbaresı (Sanatçı imzası) okunmaktadır. Söz konusu eser barındırdığı sanatçı kitabesi ve süsleme repertuarıyla oldukça önemli bilgiler sağlamaktadır. Eser kitabesinde geçen sanatçılar zümreler ibaresinden anlaşılacağı üzere 13 ve 14 yüzyılda, İslam dünyasında yoğun bilim ve sanat faaliyetleri olduğu ve bu tür çalışmaların devlet teşvikinde ve himayesinde sürdürüldüğü, ilkeli düzenli ve hiyerarşik bir faaliyet alanına sahip olan sanat ve meslek erbabının, Semerkant-Mardin ipek yolu

güzergâhında ticari ve kültürel faaliyetlerini sürdürdüğü ve bu faaliyetlerin en üst seviyede icra edildiği anlaşılmaktadır.

Diğer sanatçı kitabeli gümüş muskalık (bak. kat. 7), Kapağın üstündeki dikdörtgen bordür içerisinde Arapça yazı ile okunuşu: **“El Amili İbrahim bin Alevi (Uvi) Mavsuli”** Anlamı: **“Bu eseri yapan usta Musullu Alevi (Ulvi) oğlu İbrahim’dir”** (sanatçı imzası-ketebesini) ibaresi yer almaktadır.

Söz konusu eserin en önemli özelliği, sanatçı ketebesini ihtiva etmesinin yanı sıra, 12 ve 14. Yüzyıllarda Musul çevresinde maden atölyelerinde sanat meslek sahiplerinin şaheser el sanatı ürünleri yaparak faaliyet gösterdiği üzerindeki kitabesiyle belgelemesidir.

Yukarıda anlatılan iki gümüş muskalık üzerindeki kitabeler doğrultusunda Söz konusu eser grubu Selçuklu geleneğine bağlı, Semerkant ve Musul sanat ekollerine bağlı yerli Artuklu- İlhanlı-Zengi- Eyyubi- Memluklu ve Timurlu Ustaların çalıştığı geniş çaplı ve gelişkin sanat atölyelerinden ve teşkilatlanmasından bahsetmek mümkündür.

Sürekli definesinin bir diğer özelliği ise Bizans, Klikeya Ermeni, İtalya Angevin Krallığı ve Venedik Düka’lığı basımlı altın ve gümüş eserleri de barındırmasıdır. Söz konusu eserlerin genellikle Bizans maden sanatı ekolüne bağlı olduğu ama gene de yerel kimliklerini yansıttığı anlaşılmaktadır.

Sürekli definesindeki eserlerin basım yerleri çok çeşitli devletlerin şehirlerinde basıldığı anlaşılmaktadır. En batı uçtaki İtalya, Fransa; doğuda İran- Irak (Tebriz,Şiraz, Bağdat,Musul,Basra), Mısır (Kahire, İskenderiye), Suriye (Halep), doğu- Güneydoğu Anadolu (Mardin, Erzurum, Hasankeyf, Samsat), Ortaasya Semerkant)

“İslam’ın başlı başına bir san’atı ve sanat telakkisi vardır. Bunu kim inkâr edebilir? İslam kültürü ve medeniyet dünyası, yalnız san’at tarihçileri açısından değil, günümüz san’atkarları için dahi ihmal ve inkar edilmesi mümkün olmayan muhteşem bir san’at hazinesidir. Şu anda İslam dünyasında muhteşem bir mimarinin, güçlü bir edebiyatın ve bilhassa şiirin mücerret resmin ve o resimler kadar güzel “hat”ın (güzel yazı), mermeri işleyerek ruha dönüştüren bir estetik dehanın, tezhibin, oymacılığın çinilere ve nakışlara ulvi zevkin ebedi soluğu hala kendini kuvvetle hissettirmektedir. Son iki asırdan beri, bütün ihanetlere, bütün yozlaştırma ve yabancılaştırma gayretlerine rağmen, Müslüman halk ve ondan kopmayan bazı vefakar san’atkarlar, İslam’ın bu sanat çizgisini kaybetmemeye çalışmaktadırlar”⁸⁸.

Sanatların diğer kollarında olduğu gibi maden sanatında da müstakil bir gelişme ve ilerleme söz konusudur. Maden bilimi hayatın birçok dalıyla iç içedir. Tıp ilminde kullanılan tıbbi aletleri, yemek-içecek eşyaları, harp ve av silah yapımı gibi insanlığın gereksinimlerinin karşılanması için toplumda gerekli bir sanat ve imalat bilimidir.

Müslim’in sahihinde, Hazreti Peygamberin dikkate değer bir sözünü okuyoruz: ‘Allah, güzeldir güzelliği sever’; Allah (Azze ve Celle) Kur’an’da: “Biz dünya semasını lamba gibi parlayan yıldızlarla süsledik.” (Mülk, 67/5) ayetiyle insana güzelliği-süslemeyi adeta teşvik etmekte ve ibretle bakmayı emretmektedir.

İslam sanatının özü ve tek sürükleyici etkeni, İslam’ın tevhit (Allah Teala’nın birliği) inancıdır. Bundan dolayıdır ki İslam sanatı somut olandan soyut olana doğru kademe kademe ilerleme kat etmektedir. Sanattaki figür ve süsleme motifleri stilize edilerek, sonsuza doğru tekrar eden ve birlik (vahdet) olgusunun en mükemmel şekline ulaşmayı hedeflenmektedir.

“İslam sanatını şekillendirip ona yön veren felsefe, her şeyden önce Allah telakkisidir. Bilindiği gibi İslam’ın ilah kavramı madde alemindeki şekillerden, hayal ve tasavvurlardan uzaktır. Keza (aynı), başta Hıristiyanlığın 12 havari anlayışında

⁸⁸ ARVASI, S. Ahmet, **Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz**, İstanbul, 1998, s. 145

olduğu üzere, İslam'da aziz anlayışı da mevcut değildir. Bu özellikleri dolayısıyla İslamiyet, Hıristiyanlık, Budizm ve Hinduizm gibi tanrı tasavvurunun müşahhas olduğu, dinlerden ayrılır⁸⁹.

Konuyu açmak gerekirse, İslam'daki bu inançtan dolayı sanatçılar, insanı ve doğayı olabildiğince soyutlayarak, nesnenin kendisini değil; asıl kendisini yaratan yüce ve tek yaratıcıyı anımsatma yoluna gitmiştir. Böylece sanat madde ile sınırlı kalmamış, maddeyi de aşmıştır.

Manevi iklimde yoğrulan sanat, ilk örneklerini mimaride, her türlü satha uygun şekillenen hat sanatında, minyatürde, küçük el sanatlarından maden, ahşap, çini, dokuma vb. alanlarda gündün güne gelişerek vermiştir.

İlk dönemlerde, resim ve heykel konusunda, duyarlı ve titiz olan sanatçı ve ustalar, eski putperest inançlara karşı İslam'ın kesin ve net tavır koymasından ileri gelmektedir. Kuranı Kerimde, resim veya heykeli açıkça yasaklayan herhangi bir ayet olmamasına rağmen, insan eliyle yapılan heykel, figür veya nesneye tapılması veya yüceltilmesi açıkça yasaklanmıştır.

Kuran-ı Kerim kıssalarına göre: her peygamber gönderildiği topluma maddi ve manevi bir liderdir. Aynı zamanda her peygamberin sanat ve meslek hayatında da önemli bir rolü vardır. Yüce kitabımız Kuran'da: Hz Davud'un demircilik ve savaş aletleri konusunda en üst düzeyde bir usta olduğu belirtilmektedir (Sebe Suresi 10 / Enbiya Süresi 79-80). Tez konusuna örnek teşkil etmesi açısından demircilik sanatı ve savaş aletleri mesleğinden bahsettim. Diğer taraftan dikkatle bakıldığında topluma ve insana yararlı olan her sanat ve zanaat kolu teşvik edilmiş ve toplumda yaşatılmış olduğu apaçıktır. Türk İslam Medeniyeti'nin maddi yansıması olarak nadide sanatçıların yapmış olduğu ve günümüze ulaşmış olan ister madeni ister diğer el sanatı ürünleri bunu teyit etmektedir.

⁸⁹ ÇAM, N., İslam'da Sanat Sanatta İslam, Ankara, 2008, s.91.

Her şeyin tek yaratıcısının Allah olduğu, İslam inancında, sanatın ve sanatçının İslam inancının dışına çıkması olağan bir durum değildir. Kainatın kendisine amade olduğu insan, tabiattaki maddi manevi her şeyi düşünerek, aklederek kendi yeteneğini geliştirmeye ve gerçekleştirmeye yönelen İslam dini; bütün bu teamülleri bir nizama ve kaideye bağlamayı ihmal etmemiştir. Sanatların türüne göre bazı kaidelerin olduğunu müşahede etmekteyiz.

Mimaride, insani ölçüler esas alınmış; mimari eserin insanın ihtiyacına, estetiğine uygun olmasına özen gösterilmiştir. Mimari süslemede öncelik, geometrik ve bitkisel süslemeler başta olmak üzere hat sanatının zirvesine ulaşılmıştır.

Küçük sanatlarda da, işlevsellik, estetik ölçüler ve nadir sanat ürünleri meydana getirilmiştir.

Eserden müessiri gör, felsefesi ile yola çıkan sanatçı, kendinden de geçerek mutlak varlık Allah'ı müessir (ilk sebep) olarak gördüğünden maddeden manayı anımsatan eserler yapar. “Eserinde soyutlama yoluyla zaman ve mekan gerçekliklerin dayattığı zorunlulukları kıran soyut sanatçı mutlak zaman ve mekan arayışına girmekle bir anlamda zamansızlık ve mekansızlık peşindedir.”⁹⁰

Türk İslam Sanatı'nın sanatların getirdiği en büyük ve etkileyici yenilik eserlerin maddi çehresinden kurtarılarak ve statikliği aşarak madde üstü bir mana verilmesidir. Bundan kasıt mevcut olan obje ve sanat eserleri birer mesaj gibi algılanmalıdır. Bu mesajı herkes gördüğü kadar anlar.

“Nitekim, insan bakarken objektif olabilir fakat o görürken mutlaka subjektiftir. Çünkü görmek manalandırmak demektir. Mutlak manada objektiflikte, bilginin farkına varmak mümkün olmaz. Nitekim objeler birer “bilgi yükü” taşıdıkları halde bu yüklerin şuurlarına sahip değildirler. Eşya dünyası, kendinde yazılı olanlardan habersiz birer mesaj durumundadırlar. İnsanlar, bu mesajları manalandırırken eşyanın taşıdığı bilgi yükünü, insan idrakine göre tercüme

⁹⁰ YILDIRIM, M., a.g.e, s.21

etmektedirler. Bu bilginin eşyadan koparılıp insanlaştırılması demektir. Yine bu, obje dünyası karşısında insanın kendi sübjektifliğini ortaya koyması demektir.”⁹¹

Sürekli definesi eserleri zengin bir mozaik gibi Doğu ve Batının bir sentezini meydana getirdiği ve sanat tarihinde önemli bir boşluğu doldurduğu gözlemlenmiştir.

⁹¹ ARVASİ, S.A., a.g.e., s. 71

KAYNAKÇA

- Abdüsselam Efendi, **Mardin Tarihi**, (haz. Hüseyin H. Güneş) İstanbul, 2007
- AKKAYA,N.,**Mardin Müzesi'nde Bulunan İslami Dönem Sikkelerinden Örnekler**, Selçuk Üniv., Sos., Bil., Enst., Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2011
- AKURGAL, Ekrem, **Anadolu Kültür Tarihi**, Ankara, 2005
- ALTUN, A., **Mardinde Türk Devri Mimarisi**, 2007
- ALTUN,A.,“Artukoğulları” Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1997, s.144-145
- ARIK, M.O. “Başlangıç Devri Anadolu Türk Mimari Tezyinatının Karakteri” **Malazgirt Armağanı**, XIX. S.4, Ankara,1972
- ARMAN, F.,-KANBAY, H.,“Seçkin ve Zarif işçiliğin Altıbin Yıllık Ölçüsü: “Gümüş”, **Antik Dekor**, Haziran,1993, s.5
- ARTUK, İ., **Mardin Artukoğulları Tarihi**, İstanbul, 1934
- ARVASI, S.,A., **Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz**, İstanbul, 1998
- ASLANAPA, O., **Türk Sanatı**, İstanbul, 1989
- AYDIN, S., **Mardin, Aşiret-Cemaat- Devlet**, İstanbul, 1999
- AYVAZOĞLU, B., **Aşk Estetiği, İslam Sanatlarının Temel Prensipleri Üzerine Bir Deneme**, Ankara, 1982
- BAKIR, A.H., **Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler ve Maden Sanayi**, tarihsiz.
- BARTHOLD, V.V., **İslam Medeniyeti Tarihi**, Anakara, 1984.
- BAŞAK, O., Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van Gölü Çevresi Kültür Varlıklarını Araştırma ve Uygulama Merkezi “**Taş Çağından Tunç Çağına Kadar Anadolu'da Maden Sanatının Gelişimi**”, tarihsiz.
- BEKSAC, A., E., **TDVİA**, C., 11, “Emevi”, İstanbul, 1995, s.104-108. <https://islamansiklopedisi.org.tr/emeviler#2-sanat>
- BELLİ, Oktay; KAYAOĞLU, İ.Gündağ, **Anadolu Türk Maden Sanatının Gelişimi**, İstanbul, 1993

- BİRKAN,S., **İslamiyet Öncesi Orta Asya Türk Maden Sanatının Gelişimi (M.Ö IV- M.S X. Yüzyıllar)**, Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst., Tarih (Genel Türk Tarihi) Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005
- CUVEYİNİ, Alaaddin Ata Melik,**Tarih-i Cihangüşa**, (çev., ÖZTÜRK,M.), Ankara,1999
- ÇAYCI, A. **Selçuklularda Egemenlik Sembolleri**, Konya, 2008
- ÇEKEN, M., **Müze ve Özel Koleksiyonlarındaki Örnekler Işığında Anadolu Selçuklu Maden Sanatı**, Ank. Üniv. Sos.Bil. Enst. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,1999
- ÇEVİK, A., **XXXIII Osmanlı Araştırmaları, Prof. dr. Muammer Kemal Özergin hatıra sayısı**, İstanbul,2009, S.I, s.36-64
- ÇORUHLU, Y, **Erken Devir Türk Sanatının ABC'Sİ**, İstanbul,1998
- ÇORUHLU,Y.,**Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi (Proto-Türk Devrinden, M.S. 14. Yüzyıla Kadar Efsanevî ve Yırtıcı Hayvanların Sembolizmi Üzerine Bir Deneme)**, Konya, 2014
- DEMİR,M.,M., **Mardin Şehri**, İstanbul Üniv., Sos., Bil., Enst.,Coğrafya Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul, 2010
- DİYARBEKİRLİ, N., **Hun Sanatı**, İstanbul,1972
- DOLAPÖNÜ, H., **Deyr-el-umur Tarihi**, (Çev. AYDIN, C.), Mardin, 1961.
- ERDOĞAN, N., **Mezopotamya'nın Bilge Şehri Mardin'i Aydınlatan Sürekli Definesi**, Mardin, 2014
- ERGİNSOY, Ü., **İslam Maden Sanatının Gelişmesi**, İstanbul, 1978
- ERKANAL, H., "Makalelerle Mardin, Tarih- Coğrafya"(haz., ÖZCOŞAR, İ.) "Mezopotamya'ya açılan Kapı Nusaybin; Uruk ve Ninive 5 Kültürleri Kapsamında Nusaybin'in Önemi", İstanbul, 2007, s. 1-17
- Evliya Çelebi, **Seyahatname**, C.IV, İstanbul, 1314, s. 57.
- GABRIEL, A., **Viyages, archeoloques dan la Turquie Orientale**, Paris, 1940
- GÖYÜNÇ, N., **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, İstanbul,1991

- GÜZEL, E., **İslam Sanat ve Estetiğinin Kur'an Temelleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008
- HAMİDULLAH, M., **İslam'a Giriş**, Çev: AYDIN, C., Ankara, 2006.
- İbn 'Arabşah, **Acâib al-Makdur fi Ahbâr Timur**, İstanbul, 1305
- KARAÇAM, H., **Artuklu Kitabeleri (1102-1409)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012
- Katip Ferdî, Mardin **Müluk-i Artukiyye Tarihi**, (haz. Ali Emiri) İstanbul 1331
- KÜÇÜKBEZCİ, H., G., **M. Ö 2. Binin İlk Çeyreğinde (Assur Ticaret Kolonileri Çağında) Orta Anadolu'nun Sosyo Ekonomik Yapısı**, Selçuk Üniv. Sos. Bil. Enst. Tarih Ana bilim dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010
- MÜLAYİM, S., **Sanat Tarihi Metodu**, İstanbul, 1994
- NASIROĞLU, M., **Batılı Seyyahların Gözüyle Mardin ve Çevresi (Mardin Nusaybin ve Hasankeyf)**, Harran Üniv., Sos. Bil. Enst., Tarih Ana bilim dalı, Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2010
- ÖGEL, B., **Türk Mitolojisi I**, Ankara 1974.
- ÖNDER, M., "Selçuklu Ejderi", **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, no. VIII, 287, 1966, s. 2-4
- ÖNEY, G., **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları (Maden Sanatı)**, Ankara, 1992.
- ÖZCAN, A, T., **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, "Moğol Tarihine İlişkin Latince Kaynaklarda Uygurlar" S. 34, s. 147-16, Konya, 2013
- ÖZKEÇECİ, İ., **Doğu Işığı (VII-XIII Yüzyıllarda İslam Sanatı)**, İstanbul, 2006.
- ŞÜMEYSANİ, Hasan, **Mardin Şehri**, Beyrut, 1985.
- TEMİR, A., **Moğolların Gizli Tarihi**, TTKB, 1986.
- TURAN, O., Selçuklu Devri Vakfiyeleri C. III, "Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", **Belleten**, XII, Ankara, 1948, s. 20-21

VAKİDİ, **Futuh al-Şâm ve'l Mısır va'l- Irâk**, Kahire, 1302

Yahya b. Abdüllâtif, **Lubb al-Tavârîh**, Tahran, 1363

YETKİN, Ş., **TDVİA**, C.1 “Abbasi”, İstanbul, 1995, s.49-56. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abbasiler#1>

YILDIRIM, M., **İslam Sanatı ve Estetiğinin Temelleri**, Ankara, 2011

<https://www.flickr.com/photos/galpay/826290602> (26.06.2019)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/emeviler#2-sanat>

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Mehmet DENİZ	İmza:	
Doğum Yeri:	Midyat		
Doğum Tarihi:	21.07.1977		
Medeni Durumu:	Evli		
Öğrenim Durumu			
Derece	Okulun Adı	Program	Yer Yıl
İlköğretim	Tepealtı İlkokulu		Nusaybin 1989
Ortaöğretim	Yatılı İlköğretim Bölge Okulu		Nusaybin 1993
Lise	Midyat Lisesi		Midyat 1996
Lisans	Selçuk Üniv. Sanat Tarihi Bölümü		Konya 2006
Yüksek Lisans	Necmettin Erbakan Üniv. Sosyal Bilimler Enst.	Yüksek Lisans	Konya 2019
Becerileri			
İlgi Alanları:	Voleybol, Basketbol, Futbol, Gezi, Kitap Okumak vs.		
İş Deneyimi:	9 Yıl Mardin Müze Müdürlüğü'nde Sanat Tarihçisi 2 Yıl Mardin Büyükşehir Belediyesi KUDEB Biriminde Sanat Tarihçisi		
Aldığı Ödüller:	Mardin Valiliği Dara Kazı Çalışmaları Takdirnamesi		
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:			
E-posta	mnur_sanat@hotmail.com - mehmetdnz04@gmail.com		
Tel:	0544 415 77 33		
Adres			